

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE’DE CAFERİLİK VE CAFERİLİĞE
YÖNELİŞİN SEBEPLERİ

(İstanbul-Anadolu Yakası Örneği)

KAMİLE KARAĞAÇ

2501182009

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. HALİL İBRAHİM BULUT

İSTANBUL – 2021

ÖZET

Türkiye’de Caferilik ve Caferiliğe Yönelişin Sebepleri (İstanbul-Anadolu Yakası Örneği), Kamile KARAĞAÇ.

Müslüman toplumda mezhepler arası geçişler hep olagelmiş; Mutezile iken Ehl-i hadis, Şii iken Sünni ya da Sünni iken Şiiliği kabul eden kimseler olmuştur. Özellikle İran Devrimi sonrasında yaşadığımız coğrafyada Şiiliğe meyleden hatta Şii olduğunu açıklayan bazı kimselere rastlanmaktadır. Sünnî bir çevrede dünyaya gelip bu anlayışa mensup bir ailede yetiştiği halde Caferiliğe ya da İmâmiyye mezhebine geçen kimselerin bu tercihlerinin sebeplerini anlamak önem arz etmektedir.

Bu çalışma, Ehl-i Sünnet iken zamanla Caferiliğe geçiş yapmış insanların geçiş sebeplerini konu edinmiştir. Araştırmanın amacı, İstanbul örneği üzerinden Sünni iken bu mezhepten ayrılıp Caferiliğe geçiş yapan bireylerin, geçiş sebeplerini ortaya koymak, dahası kabullendikleri Caferiliği ne kadar iyi bildiklerini ve bağlı olduklarını tespiti çalışmaktır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmış olup mülakat, görüşme ve literatür taraması teknikleri kullanılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde, İnanç ve İbadet bakımından Caferilik hakkında genel bir bilgi verilmiştir. İkinci bölümde, tarihte yer alan Caferiliğe yönelişin örnekleri ve gerekçeleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü ve son bölümde ise mülakat verileri değerlendirilmiştir. Sonuç bölümü ile çalışma nihayete erdirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Şîa, Caferilik, Ehl-i sünnet, Sünnilik, Mezhep Değiştirmek.

ABSTRACT

Trends and Causes of the Ja'fari jurisprudence Caferilig in Turkey (Istanbul Example), Kamile KARAĞAÇ.

Transitions between sects have always taken place in Muslim society; There were people who accepted Shiism when they were Sunni or Sunni when they were Ehl-i hadith, Shiite when they were Mutazila. In the geography we live in after the Iranian Revolution, there are some people who are inclined to Shiism and even explain that they are Shia. It is desirable to understand the reasons for these preferences of those who were born in a Sunni environment and were brought up in a family that belonged to this understanding, but who converted to Caferism or Imamiyya sect.

This study focuses on the reasons of transition of people who have converted to Caferism from Ahl al-Sunnah. The aim of the research is to reveal the reasons why they left this sect and preferred Caferism while they were Sunni, and furthermore, how well they know the Caferism they accepted and to try to find out the related assessment. Qualitative research methods were used in the study, and interview and literature review were used.

The study consists of three parts. In the first part, general information about Caferism in terms of belief and worship is given. In the second part, examples and reasons for the orientation towards Caferism in history are emphasized. In the third and last part, interview data were evaluated. The study is concluded with the conclusion section.

Keywords: Shia, Caferism, Ahl-i Sunnah, Sunnism, Sect Change

ÖNSÖZ

Din, tarihin her sahnesinde olduğu gibi toplumsal yaşamın dinamiği olma yolundaki işlevini günümüzde de sürdürmektedir. Öyle ki dine inanan ana akım grupların alt bileşenleri konumundaki mezhepler ile birlikte insanlar arasındaki etkileşim artmış ve sonucunda din değiştirmeler ve mezhepler arası geçişler yaşanmıştır. Bu nedenle araştırmacılar, bireylerin dini algılama biçimine dair değişen ve dönüşen düşünce ve tutumlarını araştırma konusu yapmayı kendilerine ödev kabul etmişlerdir.

Alan yazın incelendiğinde din ve mezhep değiştirmeler üzerine çalışmaların yapıldığı, ancak Sünnilikten Caferiliğe geçişler ve geçişlerde etkili olan gerekçelerin neler olduğu konusunda yeterli akademik çalışmaların olmadığı görülmüştür. Bu olgudan hareketle ve yapılacak çalışmalara ışık tutması amacıyla, hayatına Ehl-i sünnet itikat ile başlayıp zamanla geçirdiği düşünsel dönüşüm sonucunda bireylerin Caferilik mezhebine geçiş yapma nedenleri ve geçişin ardından mezhebi tutumlarının neler olduğu hususu çalışmanın konusu olarak belirlenmiştir.

Bu çalışma yürütülürken tarafımda bilimsel içerik üretme esasları ve ahlaki bağlamda daha özenli olmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmanın sınırlı kaldığı ya da eksik olduğu yönlerinin farklı çalışmalarla tamamlanması şahsımı memnun kılacaktır.

Söz konusu çalışmanın her aşamasında başından itibaren bana inanan, destek veren, öneri ve eleştirileri ile değerli katkılar sağlayan, her daim gerek mail üzerinden gerekse yüz yüze desteğini her an hissettiğim, emeği her türlü takdirin üzerinde olan tez danışmanım ve saygıdeğer hocam Prof. Dr. Halil İbrahim Bulut'a teşekkür ediyorum.

Ayrıca tezin alan çalışmasının oluşmasını sağlayan, görüşmeyi kabul ederek çalışmama önemli katkılar sunan, hoşgörülü yaklaşımlarını esirgemeyen katılımcılara katkılarından dolayı şükranlarımı sunuyorum.

Çalışmamın daha iyi sonuca ulaşabilmesi için tez metnini baştan sona okuyan ve gerekli yerlerde tashihler yaparak, büyük çaba ve emek sarf eden kıymetli büyüklerime sevgi ve şükranlarımı sunuyorum.

Son olarak, tez çalışmam boyunca maddi ve manevi desteklerini hep hissettiğim, olumlu yaklaşımları ve teşvikleri ile her zaman yanımda olan kıymetli anne ve babama, keza emekleri her türlü takdirin üzerinde olan saygıdeğer aileme minnet duygularımı belirtiyorum.

Çalışmanın alan yazına katkı sunmasını, yeni çalışmalara ışık tutmasını ve ilgilisi olanlara fayda sağlamasını Cenabı Allah'tan (c.c.) niyaz ediyorum.

Gayret bizden tevfik Allah'tandır.

Kamile KARAĞAÇ

İstanbul 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CAFERİLİK HAKKINDA GENEL MALUMAT/ TARİHÇE

KAVRAMSAL ÇERÇEVE	11
1. ŞİİLİĞİN KISA TARİHÇESİ.....	13
2. İMÂMİYYE ŞÎASI.....	17
2.1. İmâmiyye'nin Kısa Tarihçesi.....	17
3. İMÂMİYYE'NİN/ CAFERİLİĞİN İNANÇ ESASLARI VE BAZI UYGULAMALARI	21
3.1. İnanç Esasları	21
3.1.1. Tevhid:.....	21
3.1.2. Adalet:.....	22
3.1.3. Nübüvvet:.....	22
3.1.4. Mead (Ahiret İnancı):	23
3.1.5. İmamet:.....	23
3.2. Bazı Uygulamalar	27

İKİNCİ BÖLÜM

CAFERİLİĞE YÖNELİŞİN SEBEPLERİ VE BAZI ÖRNEKLER

1. SÜNNİLİKTEN ŞİİLİĞE GEÇİŞİN BİR ÖRNEĞİ OLARAK MUHAMMED ET-TİCANİ ES-SEMAVİ:	35
1.1. Ticiani'nin Hayatı	36
1.2. Sünnilikten Şiiliğe Geçişinde Etkili Olan Gerekçeler.....	40

1.2.1. İtikadi Konular	41
1.2.3. Fıkhi Konular	46
2. ŞİİLİKTEN SÜNNİLİĞE GEÇİŞİN BİR ÖRNEĞİ OLARAK	
MUSA EL- MUSEVİ:.....	48
2.1. Şiilikten Sünniliğe Geçmesinde Etkili Olan Gerekçeler:.....	52
2.1.2. Takıyye, Bedâ, Rec'at	55
2.1.3. Kur'an'ın Tahrifi.....	57
2.1.4. Fıkhi Konular	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UYGULAMALI ARAŞTIRMANIN BULGULARI

1. PSİKOLOJİK FAKTÖRLER	71
1.1. Aile Ortamı	71
1.2. Suçluluk ve Günahkârlık Duygusu	73
1.3. Travmatik Tecrübeler.....	74
2. SOSYAL FAKTÖRLER.....	75
3. ARAŞTIRMADA ELDE EDİLEN BULGULAR VE ANALİZLER	78
3.1. Demografik Özelliklerle İlgili Bulgular.....	78
3.1.1. Cinsiyetleri.....	78
3.1.2. Yaşları.....	78
3.1.3. Eğitim durumları	79
3.1.4. Meslekleri.....	79
3.1.5. Dini Durumları.....	80
3.1.6. Dini Bilgi Kaynakları.....	80
3.2. Eski Mezhebe Dair Bilgiler İle İlgili Bulgu ve Analizler	81
3.2.1. Ehl-i Sünnet kavramı ile ilgili düşünceleri	81
3.2.2. Önceki mezhebe dair bilgilerin nasıl oluştuğu ile ilgili.....	86
3.2.3. Katılımcıların önceki mezheplerinde eksik buldukları ve Ehl-i Sünnet'ten dönmelerine sebep olan hususlar.....	88
3.3. Mezhep Değiştirme Süreci İle İlgili Bulgu ve Analizler	93

3.4. Yeni Mezhebi Kabul Etme Sürecinde Karşılaşılan Zorluklarla İlgili Bulgular	97
3.5. Mezhep Değişirme Sonrası Dönem İle İlgili Bulgu ve Analizler.....	101
3.6. Mezhep Değıştirenlerin Yeni Mezhebini Çevreden Gizleme Durumu İle İlgili Bulgular	108
3.7. Yeni Mezhebin Kişiyi Tatmin Etme Durumu İle İlgili Bulgular.....	112
3.8. Yeni Mezhebe Dair Bilgiler İle İlgili Bulgu ve Analizler	114
3.9. Yeni Mezhebe Dair Tartışılan/Merak Edilen Konular İle İlgili Bulgular..	119
GENEL DEĞERLENDİRME	127
SONUÇ.....	133
KAYNAKÇA	135
EKLER.....	147

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyeti Tablosu	78
Tablo 2: Katılımcıların Yaş Tablosu	79
Tablo 3: Katılımcıların Eğitim Durumu Tablosu	79
Tablo 4: Katılımcıların Meslek Tablosu	80
Tablo 5: Katılımcıların Dini Durum Tablosu	80

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale/madde
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.s.	: Aleyhisselam
a.t.	: Aynı tez
bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celalühü
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ens.	: Enstitü
Ed.	: Editör
h.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
Msl.	: Mesela
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Trc.	: Tercüme
Üni.	: Üniversitesi
vb.	: Ve benzeri
v.d.	: Ve diğerleri
yay.	: Yayınları
y.y.	: Basım yeri yok

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Değişime ve dönüşüme açık fitrat yapısı ile dikkat çeken insanoğlu, içinde bulunduğu toplumun yapısı, sahip olduğu inanç, ibadet ve sosyal hayatı ile ilgili tutumların şekillenmesinde etkin bir rol oynamaktadır.¹ Ortaya çıkış itibari ile kapalı bir toplum özelliği taşıyan Caferilikte; inanç, ibadet ve özellikle sosyal ilişkilerde kapalılığı görmek mümkündür. Fakat son dönemlerde yaşanan bazı olgular sebebi ile bu mezhebe bağlı bireylerde inanç, ibadet ve sosyal hayata yönelik tutum ve davranışlarda değişim fark edilmektedir. Bu sebeple, bireylerin içinde bulunduğu çevre, bağlı bulundukları mezhep ile ilgili bakış; davranışların ve inancın değişim ve dönüşümünde etkin bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.²

Bu çalışma ana gövdeden ayrılarak farklı bir metodoloji ile doğan Caferi mezhebini konu edinmektedir. Caferilik hem kendilerinin hem de karşıt tutumların kendilerine vermiş olduğu birden fazla isim ile tanımlanmaktadır. İmamlara inanmayı sağlam bir itikada sahip olmanın şartlarından saydıkları için İmâmiyye; on iki imamı kabul etmelerinden dolayı İsnâaşeriyye; hem itikat hem muamelatta Cafer es-Sadık'ın görüşlerine ehemmiyet verdiklerinden Caferiyye denilmektedir.³

Araştırmamızın örneklemini İstanbul ili Anadolu yakasında yaşamakta olan Caferilik mezhebine geçmiş olan bireyler oluşturmuştur. Çalışmamızda bu bölgede hayatlarını idame ettiren kimselerin Sünni itikada sahip iken, Caferilik mezhebine geçiş yapmalarına neden olan faktörler ele alınmakla birlikte, bu geçişin ardından inanç, ibadet, sosyal ve kültürel yaşamlarında düşünce, davranış ve tutumlar bağlamında nelerin değiştiğini uygulamalı araştırma yöntem ve teknikleri ile tespit edilmeye çalışılmış, ortaya çıkan veriler ışığında konunun açığa çıkması sağlanmıştır.

Araştırma sürecinde katılımcılarımıza yöneltmiş olduğumuz; önceki sahip olduğunuz mezhep ile ilişkiniz ne düzeydedir? Caferilik mezhebine geçişinizi sağlayan etkenler nelerdir? Size göre iki mezhep arasında ortak yönler var mıdır?

¹ Ali Akdoğan, **Sosyal Değişme ve Din**, İstanbul, Rağbet yay., 2004, s. 15-16.

² Mahmut Tezcan, **Sosyal ve Kültürel Değişme**, Ankara, Ankara Üni. Eğitim Bilimleri Fakültesi yay., 1984, s. 6.

³ Ethem Ruhi Fırlalı, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, İstanbul, Selçuk yay., 1980, s. 107.

Geçişinizin ardından inanç, ibadet ve sosyal açılardan önceki mezhebi yaşamanıza kıyasla bir farklılık oluştu mu? gibi sorular ile araştırma içeriği irdelenmeye çalışılmıştır.

B. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Günümüzde sosyal ilişkiler ve kültürel faaliyetlerin hızlı bir şekilde insanlar arasında etkileşim sağlaması bazı alanların çok boyutlu bir şekilde değişmesine sebebiyet vermektedir.⁴ Özellikle inançsal bazda farklı grup ve sosyal katmanların bir arada yaşadığı Türkiye’de mezheplerin çeşitlilik göstermesi de kaçınılmazdır. Sosyolojik açıdan mezheplerin, farklı algılanan mezhep, grup, yapı ve oluşumlara karşı mensuplarını bir arada tutma ve aynı zamanda öteki bakış açısı üzerinden karşıtlarından ayrışma ve farklılaşma yönünde etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla yayılıp yerleşen her dini grup, kökleştiği yerde farklı inançların, kuralların, değerlerin, adetlerin ve davranış modellerinin oluşumuna zemin hazırlamaktadır.⁵

Bu sebeple dinin bir tezahürü olan mezhep, birçok faktörün etkin olmasıyla birlikte toplumumuzun, kültürümüzün ve inanç sistemimizin ana unsuru ve dinamiği olma yönündeki işlevini sürdürmektedir.⁶ Bu bağlamda Ehl-i sünnet kimliğinden ayrılarak, Şii itikadının Caferilik alt koluna geçiş yapmış ve İstanbul ili Anadolu yakasında yaşamakta olan kimselerin, duygu, düşünce ve davranışlarına ışık tutma maksadı ile tespitler geliştirmeye ve diğer itikatlara karşı dini-sosyal tutumlarını genel olarak anlamaya çalışmaya, benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymaya ihtiyaç duyulmuştur.

Bu araştırmada Caferilik, Sünnilik ve mezhepler arası geçiş olmak üzere üç başlık öne çıkmaktadır. Bu başlıklarla ilgili olarak tarih, sosyoloji, felsefe, psikoloji, ilahiyat gibi bilim alanlarında pek çok çalışmanın yapıldığı tespit edilmiştir.⁷ Ancak alan yazın tarandığında Sünnilikten Caferiliğe mezhep değiştirmeler ile ilgili

⁴ Anthony D. Smith, **Toplumsal Değişme Anlayışı**, Çev. Ülgen Oskay, İzmir, Ege Üni. Edebiyat Fakültesi yay., 1988, s. 132.

⁵ Ünver Günay, **Din Sosyolojisi**, 3.Baskı, İstanbul, İnsan yay., 2000, s. 19.

⁶ Akdoğan, a.g.e., s. 99.

⁷ İzzet Er, “Türkiye’de Din Sosyolojisi Çalışmaları”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (yayın yok)**, 1/1, 1986, s. 126-130, Ali Avcu, “İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı’nda Yapılan Yüksek Lisans Tezlerinin Bir Değerlendirilmesi”, **Journal of Islamic Research**, 29/2, 2018, s. 407, 411-413.

Çalışmaların oldukça sınırlı düzeyde kaldığı görülmüştür. Tarihi süreçte Sünnilik ile şiilik arasında ciddi çekişmelerin vuku bulmuş olmasına rağmen Sünni bir coğrafyada şiiliğe geçişin örnekler üzerinde sebeplerinin araştırılması ve sonuçların ortaya konulması, bu araştırmanın dikkat çeken yönünü oluşturmaktadır.

Ayrıca bu araştırmadan elde edilecek verilerin, ülkemiz ve farklı coğrafyalarda meydana gelen dini, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda değişimler ve farklılaşmalar sonucunda Caferilik mezhebine geçmiş olan bireylerin duygu, düşünce, davranış ve tutumlarının objektif bir şekilde değerlendirilmesine ve alanda önemli bir boşluğu doldurma temennisi taşıyarak, gelecek zaman diliminde yeni çalışmalara katkı sağlayacağı mit edilmektedir.

C. ARAşTIRMANIN ZORLUKLARI, KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Farklı alanlardaki araştırmalarda olduğu gibi, saha araştırmalarında da çeşitli zorluklarla karşılaşıldığından yürütülen çalışmalar sınırlı bir kapsam çerçevesinde yapılabilir. Sınırlı rnekleme sahip araştırmaların sonuçları buna mukabil oranda sınırlı olabilir. Çalışmamız bir alan araştırması olduğu için özel bir çabanın gösterilmesi gerektiğinin farkına varılarak hazırlanmıştır. Bu alan araştırması, toplumda pek fazla dillendirilmeyen mezhep değişimlerinin hassas bir nokta olması hasebi ile zorlu çalışma sürecini beraberinde getirmiştir. Zorluklara ve sınırlılıklara rağmen önemli ve göz ardı edilemeyecek tecrübeleri ve bilgileri kazandırma açısından bu çalışmanın alan yazına önemli bir katkı sunacağı düşünülmektedir.

Akademik çalışmaların neredeyse tümünde olduğu gibi bu tezin hazırlanması sürecinde de pek çok zorlukla karşılaşılmıştır. Bu zorluklar, katılımcıların belirlenmesinde güçlük, katılıma istekli bireylerin tedirgin tutumları olarak sıralanabilir. Katılımcıların araştırma sorularına karşı çekinik kalışları ve açık bir şekilde cevap veremeyişleri neticesinde başta belirlenen soruların bazıları revize edilmiş ve bazıları da yeniden oluşturulmuştur.

Ayrıca alışma yürütülürken, pandeminin oluşması süreç yönetimini ziyadesiyle zorlaştırmıştır. Örnekleme oluşturan kişilerle yapılan ilk görüşmeler birebir gerekleşişmiş, fakat ikinci görüşmeler pandemiden kaynaklı olarak evrimii

platformlarda uzaktan görüşme yöntemi ile sürdürülmek zorunda kalınmıştır. Maalesef ki çevrimiçi imkanı olmayan bazı katılımcılarla ise görüşme sağlanamamıştır. İfade edildiği gibi pandemi sürecinin araştırmayı gerçekleştirmenin önünde sekteye uğratici etkisi ile karşılaşmıştır. Bu durum da tezin zamanında bitirilememesi endişesini oluşturmuştur.

Araştırmanın kapsamı ve sınırlılıkları şu şekildedir;

- Araştırmada elde edilen veriler, örneklemin temsil ettiği İstanbul ilinde yaşayan ve Sünni iken Caferiliğe geçiş yapan kimselerle sınırlıdır.
- Araştırmanın örneklem grubu 11 kişi ile sınırlıdır.
- Araştırmadan elde edilen veriler, katılımcılara sorulan sorulara verilen cevaplar ile sınırlıdır.
- Araştırmadan elde edilen veriler, katılımcıların içten ve doğru olduğu varsayımı ile sınırlıdır.
- Araştırmadan elde edilen bulgular, belli bir zaman diliminde gerçekleştiği için mülakatın yapıldığı süre zarfı ile sınırlıdır.
- Araştırma konusu ile ilgili alan yazın içeriği kısıtlı olduğundan çalışmanın temellendirme boyutu, taraması yapılabilen kaynaklarla sınırlıdır.

D. KONU İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Müslüman toplumda ikinci büyük ekolu oluşturan Şiiliğe dair pek çok çalışmanın yapıldığı bilinmektedir. Özellikle İran Şiiliği konusunda çeşitli zaviyelerden akademik çalışmaların yapıldığı da malumdur.

Araştırma konumuz olan mezhep değişimleri ile ilgili olarak alan yazın taranmıştır. Ancak mezhep değişimleri ile ilgili örneğin Sünnilikten Caferilik mezhebine geçiş ile ilgili alan yazında herhangi bir çalışmaya -taranabildiği kadarıyla- ulaşamamıştır. İslam içi mezhep değiştirmeler konusunun hemen hiç ele alınmadığı, akademyanın bu konuya eğilmediği anlaşılmaktadır. Ancak daha çok alan yazında din değiştirmelere yer verildiği görülmektedir. Bu yapılmış çalışmalardan ilgili olduğu düşünülen bazı araştırmalar aşağıda belirtilmiştir.

Din değiştirme olayını Kore üzerinden ele alan Ali Ulvi Mehmedoğlu ve Heon Choul Kim, Kore’de İslam’ı seçenlerin sayısında görünür bir artış olmasına rağmen

konuyu ele alan bir çalışmanın yapılmadığına dikkat çekerek, bu bağlamda Kore Müslümanları üzerinden konuyu incelemişlerdir.⁸ Araştırma, mülakat ve katılımcı gözlem teknikleri kullanılarak, 27 Koreli ile yapılmıştır. Bu çalışmada, din değiştirenlerin demografik ve sosyal özellikleri ile ihtida kararına götüren faktörlerin neler olduğu dikkate alınmış, din değiştirmenin mahiyeti anlatılmaya çalışılmıştır. Araştırmaya göre, Kore'nin İslam ile buluşması Kore Savaşı (1950-1953) sırasında Türk askerleri vesilesiyle gerçekleşmiştir. İslam ile ilk tanışma, arkadaş ve eş vasıtasıyla gerçekleşmesinin yanında Müslüman bir ülkeyi ziyaret, Kore'de bulunan camileri ziyaret, çeşitli yayınlar ve İslami faaliyetler ile olduğu katılımcılar tarafında ifade edilmiştir. Ayrıca araştırmada, din değiştirmede mistik, deneysel ve duygusal motiflerin etken olduğu fakat İslam'ın akla ve mantığa uygunluğu, pragmatik yönü, ahlaki tarafının olması gibi cevaplardan dolayı entelektüel motifin temsil ettiği tesirlerin daha etkili olduğu belirtilmiştir.

David Horald, "Christian conversion from Islam: Social, cultural, communicant, and supernatural factors of conversion and faithful church participation" adlı doktora çalışmasını 1996 yılında tamamlamıştır. Bu araştırmada Horald, Fas toplumu üzerinden İslam'dan Hristiyanlığa geçenleri ve Hristiyanlığa dönüşüm sürecinin nasıl gerçekleştiğini ele almaktadır. Araştırmada örneklem 39 ve daha küçük yaşta olan bekar kimselerden oluşmaktadır. Çalışmada, Fas'ın çeşitli dini inançlara sahip olduğu ve bununla birlikte barış içinde yaşadığı, ancak son zamanlarda dinini değiştirip Hristiyanlığa geçmek isteyenlerin işkenceye maruz kaldığı dile getirilmiştir. Bu geçişin yaşanmasında radyo yayınlarının etkili olduğu ve ilgili yayınların neticesinde 16-29 yaşları arasındaki kimselerin İncil okuma için kurs adreslerine gelmeleri sağlanarak din değiştirdikleri belirtilmiştir.⁹

Ülkemizde ise bir benzer çalışma Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kelam Bilim Dalında Süreyya Canpolat tarafından 2004 yılında gerçekleştirilmiştir. 'Bir Kelam Problemi Olarak Dinden Dönmenin Sebepleri, Bu

⁸ Ali Ulvi Mehmedoğlu-Heon Choul Kim, "Korelilerin Din Değiştirme Motifleri", **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 20 (2001), s. 175-191.

⁹ David Horald, **Christian Conversion From Islam: Social, Cultural, Communicant and Supernatural Factors of Conversion and Faithful Church Participation**, Trinity International University, Evangelical Divinity School, Chicago 1996.

Sebeplerin Tarihte ve Günümüzde İslam'dan Dönmeyle ilişkisi: Türkiye'de Hristiyan Olan Müslümanlar Örneği' adlı yüksek lisans çalışmasında, İstanbul ve Diyarbakır'da İslam'dan Hristiyanlığa geçiş yapan 41 kimse ile anket, mülakat ve örnekleme tekniği üzerinden elde edilen verilere dayanmaktadır. Canpolat, çalışmanın amacının Hristiyan olan Müslümanların dinden dönmelerinin ve yeni dini tercih etmelerinin, etkin olan sebeplerinin psiko-sosyal ve kelami açıdan değerlendirdiğini ifade etmiştir. Araştırmada, din değiştirenlerin misyonerlik faaliyetleri sonucunda din değiştirdikleri belirtilmekle birlikte İslam dinine dair olumsuz bir algının var olduğu, travmatik tecrübelerin yaşandığı, ailevi ilişkilerin zayıf olduğu, din adamlarının olumsuz söylemlerinden etkilenildiği gibi duygusal, entelektüel, psiko-sosyal sebepler üzerinde durulmuştur.¹⁰

E. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Her yapılan araştırma, bilimsel bir hüviyet kazanabilmesi için bir yönteme dayanmak zorundadır. Araştırma, doğrunun ve gerçeğin aranması olayı iken bilimsel bir araştırma ise veri toplama, analiz ve belli prosedürlerin kullanılması yolu ile yapılan bilgi üretme işidir.¹¹

Bilimsel araştırmalar, akademik bir disiplin içerisinde yapılmak zorundadır. Bir başka deyişle bir araştırmanın akademik zaviyede bilimsel olarak nitelendirilmesinin önkoşulu, uygun yöntem ve tekniklerin kullanılmasıdır.¹² Belli bir plan ve program çerçevesinde yapılan çalışmalar, bilgi yığını olmaktan çıkarak, tesadüfi faktörlerin etkisinden kurtulmuş hale gelmektedir.¹³ Aksi takdirde gerçek bilgiye güvenilir ve başarılı bir şekilde ulaşmak mümkün olmayacaktır. Bilimsel metot, sadece akademik anlamda doğru bilgi edinmenin, probleme yaklaşmanın yolu değil, aynı zamanda doğru düşünebilmenin de bir yoludur.¹⁴

¹⁰ Süreyya Canpolat, "Bir Kelam Problemi Olarak Dinden Dönmenin Sebepleri, Bu Sebeplerin Tarihte Ve Günümüzde İslam'dan Dönmeyle İlişkisi, Türkiye'de Hristiyan Olan Müslümanlar Örneği", **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens.**, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2004, s. 2-3.

¹¹ Ali Balcı, **Sosyal Bilimlerde Araştırma**, 3. Baskı, Ankara, Pegem yay., 2001, s. 1-3.

¹² Sami Güven, **Toplumbiliminde Araştırma Yöntemleri**, 3. Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi yay., 2006, s. 8-9.

¹³ Âmiran Kurtkan Bilgiseven, **Sosyal İlimler Metodolojisi**, 4. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1994, s. 4.

¹⁴ Burhan Baloglu, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi**, İstanbul, Der yay., 1997, s. 12.

Özetle bilimsel araştırma, aşamalı bir araştırma süreci olup, düzenli düşünmeyi, bilgi edinmede belli prosedürleri kullanarak edinilen bilgilerden düzenli yararlanmayı, ayrıca bunu daha gerçek ve verimli kılabilmek adına belli yöntem ve teknikler kullanmayı, verileri test edip devamlı geliştirmeyi ifade eden sistematik ilkeler bütünüdür.¹⁵ İfade edilen bilgilerden hareketle belirlenen ve bu araştırmada kullanılan evren, örneklem, yöntem ve teknikler aşağıda açıklanmıştır.

1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bilimsel araştırmalarla, güvenilir bir çıktıya ulaşabilmesi için araştırma konusunun amaca uygun olarak belirlenmesi ve bu doğrultuda araştırma planının iyi hazırlanması gerekmektedir.¹⁶ Araştırma konusu ve planını belirlerken dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi de araştırma evreninin ortaya konulmasıdır.

Herhangi bir araştırma veya gözlem alanına giren obje ya da fertlerin tümüne evren denilmektedir. Basit bir ifade ile evren, araştırma sonuçlarının genellenmek istendiği elemanlar bütünüdür.¹⁷ Evren kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Birincisi, tanımlanması kolay fakat ulaşılması güç hatta imkansız olan bütünü ifade eden evrene “genel evren”; ulaşılabilen evrene ise “çalışma evreni” denilmektedir. Araştırmacının seçilmiş bir örnek küme üzerinden gözlemleyerek, hakkında görüş bildireceği evren çalışma evrenidir.¹⁸ Buna göre çalışmanın genel evrenini Sünni itikada sahip iken Caferilik mezhebine geçmiş bireyler, çalışma evrenini ise mezheplerini değiştirerek Caferiliğe geçiş yapmış İstanbul Anadolu yakasında ikamet eden bireyler oluşturmaktadır.

Araştırmaya konu olan katılımcıların evreni kapsadığına dair örneklem in sağlıklı bir şekilde oluşturulması da büyük bir önem arz etmektedir. Bir araştırmada bütünü anlamak için evrenden seçilen ve araştırma tekniklerinin uygulanacağı gruba örneklem denilmektedir. Belirlenen örneklem üzerinde yapılan araştırmayla genellemelere ulaşma işlemine de örnekleme adı verilmektedir. Bu teknik sosyal bilimlerde yapılan

¹⁵ Orhan Türkdoğan, **Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı yay., 1989, s. 167.

¹⁶ Günay, **Din Sosyolojisi**, s. 63.

¹⁷ Saim Kaptan, **Bilimsel Araştırma Teknikleri: Tez Hazırlama Yolları**, y.y., Ankara, 1973, s. 145.

¹⁸ Niyazi Karasar, **Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler**, y.y., 3. Baskı, Ankara, 1986, s. 71.

araştırmalarda zaman, maliyet ve insan gücünün ne denli önem arz ettiğini hatırlatarak araştırmacıların bu teknikten yaralanmasını sağlamaktadır.¹⁹

Bu noktadan hareketle araştırmamız evreni, temsil ettiği varsayılan örneklem üzerinden gerçekleştirilmiştir. Nitekim evrenin tamamına ulaşılmasının olanak dışı oluşu, bütünü temsil ettiği varsayılan bir örnek üzerinde çalışmayı zorunlu kılmaktadır.²⁰ Türkiye’de Caferilik ve Caferiliğe yönelişin sebepleri adlı bu çalışmada, evreni iyi yansıttığı varsayılan, rastlantısal örnekleme tekniği²¹ ile bir örneklem oluşturulmuştur.

Araştırmamızın örneklemini rastlantısal bir şekilde belirlenmiş 11 kişi oluşturmaktadır. Sünnilikten Caferiliğe geçtiğini açıktan ifade eden ve mülakat yapmayı kabul eden bireylerden 8’i ile birebir²², 3’ü ile de pandemiden kaynaklanan zorunluluk nedeni ile çevrimiçi platformda görüşülmüş, belirlenen sorular kendilerine yöneltilmiş ve yanıtlarını içeren veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler soru başlıklarına göre tasnif edilmiş ve bu tasnif doğrultusunda değerlendirme yapılmıştır.

2. Bilgi Toplama Araçları

Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yakın zamanda yazılmış eserler, klasikler ve örnek mahiyetteki çalışmalardan yararlanılarak oluşturulan, özelde Caferilik, genelde ise Şîa’nın tarihine ilişkin alan yazın bilgisine yer verilmiştir. İkinci bölümde Sünnilik ve Caferilik arasında geçiş yapmış iki tarihi şahsiyetin hayatlarına, görüşlerine, düşüncelerine ve geçiş sebeplerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise çalışmanın mülakat ile görüşme bilgilerine ve katılımcılara yöneltilen sorular ile elde edilen verilere yer verilmiştir.

Mülakat sürecinde katılımcılara yöneltilen sorular alan yazın taranarak oluşturulmuş ve bu soruların amaca uygun olup olmadığının tespit edilebilmesi için sahanın uzmanları ile görüşmeler yapılmış ve uzman görüşleri doğrultusunda düzeltmeler ve eklemeler yapılmıştır. Bu minvalde Caferilik mezhebine geçiş yapan

¹⁹ Birsen Gökçe, **Toplumsal Bilimlerde Araştırma**, 4. Baskı, Ankara, Savaş yay., 2004, s. 110-112.

²⁰ Özer Ozankaya, **Toplumbilim**, 9. Baskı, İstanbul, Cem yay., 1996, s. 50.

²¹ Güven, a.g.e., s. 144.

²² Mülakat usulü için bkz.: Âmiran Kurtkan, **Sosyal İlimler Metodolojisi**, İ. Ü. Yay. No: 2467, İktisat Fakültesi No: 423, 1978, s. 278.

bireylerin mezhep değiştirme öncesi inançla ilgili tutumlarını, ibadetlere olan bağlılıklarını, değişime neden olan faktörlerini ve yeni mezheplerine karşı tutumlarını ortaya koyma amacını güden bir mülakat formu hazırlanmıştır.

Mülakat soruları iki ana başlık altında toplanmıştır. Birinci kısım kişiye tanımaya yönelik genel sorular olup; ikinci kısım ise mezhep değiştirmede etken olan sebepler ve yeni mezhebi ile ilgili bilgi ve tutumu ile ilişkilidir. Uzman görüşleri ile olgunlaştırılan sorular iki evrede yöneltiilmiş ve katılımcılardan cevaplamaları istenmiştir. İlk evre soruları 8 kişiye birebir, ihtiyaç duyulduğu için uzman görüşleri doğrultusunda hazırlanan ek sorular ise 3 kişiye pandemi nedeni ile çevrimiçi platformlar aracılığı ile sorulmuş, katılımcıların yanıtları ile elde edilen veriler 2019 Aralık ve 2020 Eylül tarihleri arasında toplanmıştır. Bu konuda görüşünü bildirmek istemeyen ve pandemi süreci ile cevap veremeyen katılımcılar olmuştur.

Temel veri toplama araçlarından birisi de görüşme yöntemidir. Bu yöntem, insanların hayatı anlamlandırmalarına, tanımlamalarına, gerçeği algılama biçimlerine vakıf olabilmenin önemli bir yoludur. Bir başka deyişle, başkalarını anlamak için kullanılan en güçlü yöntemlerden birisidir.²³ Bu yöntemler ile elde edilen veriler analiz edilerek değerlendirmeler yapılmıştır.

3. Verilerin Analizi

Nitel araştırmalarda amaç ölçmekten çok, değişkenlerin incelenmesi ve üzerinde çalışılmasıdır. Çalışma, nitel bir araştırma olduğu için veri toplama sürecinde mülakat ve görüşme tekniği ile katılımcılara sorular yöneltiilmiş, ardından elde edilen verilen betimsel analiz yöntemi kullanılarak değerlendirme yoluna gidilmiştir. Betimsel analiz, elde edilen verilerin hiçbir değişime uğratılmadan, alıntılar şeklinde aktarıldığı bir analiz çeşsidir. Betimsel analiz yöntemi ile aynı sorular üzerinden farklı kişilerin farklı düşünceleri sistematize edilerek, objektiflik ilkesi doğrultusunda tarafsız bir anlayışla aktarılmaktadır.²⁴

²³ Keith F. Punch, **Sosyal Araştırmalara Giriş**, Çev. Dursun Bayrak, H. Bader Arslan, Zeynep Akyüz, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2005, s. 165-166.

²⁴ Kaptan, a.g.e., s. 315-316.

Katılımcılar ile yapılan mülakat ve görüşmelerin sonucunu daha iyi yansıtmak için üçüncü bölümde doğrudan alıntılara sık sık yer verilmiş ya da verilerin belirgin kısımlarına göndermelerde bulunmak suretiyle araştırma alanından elde edilen veriler sunulmuştur. Böylece araştırma sonucunda elde edilen veriler daha yakından incelenme fırsatı bulunarak, açık bir biçimde değerlendirme yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

CAFERİLİK HAKKINDA GENEL MALUMAT/ TARİHÇE

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kavramlar fikir dünyamızı şekillendiren, hayata dair görüşlerimizi ortaya koyan mihenk taşlarıdır. Bu çerçevede zihin dünyamızı meşgul eden kavramların içini doğru doldurmak büyük bir önem taşımaktadır. Diğer tüm ilimlerde olduğu gibi İslam mezhepler tarihi açısından da bu durum son derece elzemdir. Mezheplerin isimlendirilmesi, ilgili tanımların yapılması bu perspektifte doğru ele alınması gereken başlıklar arasındadır. Bu çalışmanın konusu Caferilik mezhebine yönelik olduğu için bu bağlamda Şia, Caferilik, İmamiyye ve Rafizilik kavramları üzerinde durulacaktır.

Öncelikle Caferilik mezhebini içine alan, şemsiye bir kavram olan Şîa'dan bahsedilmesi gerekmektedir. Şîa kelimesi Arapçada misafiri uğurlamak, peşinden gitmek, taraftar, yardımcı, destekleyici, bir işi gerçekleştirmek için bir kimse etrafında toplanan grup, zümre, fırka vb. anlamlarda kullanılmakta ve kökü “müşayaa”dan geldiği düşünülürse de ayrılmak, firkalaşmak manasında kullanılmaktadır.¹ Hatta Kur'an-ı Kerim'de kelimenin bu anlamı tenkit edilmiştir.² Ayrıca diğer ayetlerde fiil ve isim şeklinde toplam on iki yerde sözlük anlamlarında kullanılmaktadır.³

Şîa kavramının terim anlamını doğru bir şekilde ifade etmek öncelikle o mezhebe mensup kimselerin kendilerini nasıl tanımladıklarını iyi bir şekilde analiz etmekle başlamaktadır. Erken dönem Şii müelliflerden olan Nevbahti (ö. 300/912) ve Ebû Halef el- Eşari el- Kummî (301/913) Şîa'yı, “Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sağlığında ‘Şîatu Ali’ diye isimlendirilen, onun vefatından sonra da Ali'nin imam-halife olduğunu ileri süren kimselerin meydana getirdikleri bir fırkadır.” şeklinde tanımlamışlardır.⁴

¹ Mustafa Öz, “Şîa”, **DİA**, İstanbul, 2010, C: 39, s. 111. Ayrıca bkz.: Hüseyin Atay, **Ehl-i Sünnet ve Şîa**, Ankara, Ankara Üni. Basımevi, 1983, s. 17.

² “Ey Muhammed, fırka fırka olup dinlerini ayıranlarla senin bir ilişkin olmaz.” el-Enam 7/159.

³ Kur'an-ı Kerim'de bu kelime: el-En'am 7/65, 150; el-Hicr 15/10; el-Meryem 19/69; el-Kasas 28/4; er-Rum 30/32; es-Sebe' 34/54; el-Kamer 54/51. ayetlerinde “fırka, bölük, topluluk” anlamında; el-Kasas 28/15; es-Saffat 37/83. ayetlerinde “taraftar, birine uyan” anlamında ve en-Nur 24/19. ayette de “yaymak” manasında kullanılmıştır.

⁴ Nevbahti, **Şii Firkalar**, Çev. Hasan Onat v.d., Ankara, Ankara Okulu yay., 2004, s. 51.

Benzer şekilde tanımı yapılan Şîa'nın terim anlamını şu şekilde tespit etmek mümkündür: Şîa, Hz. Muhammed'den (s.a.v.) hemen sonra insanların en faziletlisi olduğunu kabul ettikleri Ali b. Ebu Talib'in nas ve tayinle imam olduğuna inanan ve imametın insanlığın sonuna dek Ali'nin soyundan devam edeceğini ileri süren, bu imamların masum olduklarını iddia eden toplulukların genel adıdır.⁵ Şu halde “Şîa” Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatıyla birlikte imametın Hz. Ali'nin hakkı olduğunu ve bu vazifenin Ali'nin neslinden devam etmesi gerektiğini kabul ederler, ayrıca bu durumu dini verilere dayandıran toplulukların genel adı olduğu söylenebilir.

Günümüzde Şîa denilince akla ilk gelen İmâmiyye Şîası'dır ve bu fırka Şîa'nın en büyük kolu olarak ifade edilmektedir. İmâmiyye, teşekkül sürecinde farklı gerekçelerle farklı zamanlarda farklı isimler ile anılmıştır. İmâmiyye yerine İsnâaşeriyye ve Caferiyye gibi kavramlar kullanıldığı gib, muhalifleri tarafından Râfızî kavramı da kullanılmıştır.

Yukarıda belirtildiği gibi şemsiye bir kavram olan Şîa, zaman zaman imamet esasını dinin temel unsurlarından biri kabul eden İmâmiyye ile özdeş kullanılmıştır. İmâmiyye kavramının ıstılah anlamını ne zaman kazanmış olduğu meselesi önemli olmakla birlikte kesin bir bilgi de bulunmamaktadır. Küçük Gizlilik (Gaybet-i suğra) (260/329) dönemi öncesinde yazılmış Şii kaynaklarda İmâmiyye adında bir fırkaya rastlanılmamakla birlikte ilk defa Küçük Gizlilik sırasında Nevbahti (ö. 311/923), Fıraku'ş-Şîa adlı eserinde on birinci imam Hasan el- Askeri'nin ölümü üzerine on ikinci grubun ismi olarak zikretmektedir.⁶

İmâmiyye kavramı nezdinde kullanılan bir diğer kavram “Kat'iyye” ve “İsnâaşeriyye” isimleridir. Kat'iyye, Musa Kazım'ın (ö.183/799) öldüğünü kabul edenlere verilen isimdir. “İsnâaşeriyye” ise, imamların sayısını on iki ile sınırlandıran ve on ikinci imamın döneceğini kabul edenlere verilen isimdir.⁷ Râfızî ise hicri ikinci asrın başlarına tekabül eden ve Ali Zeynelabidin'in oğlu Zeyd b. Ali(ö. 122/740)'nin taraftarlarının Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer hakkındaki görüşlerinden dolayı kendisini terk etmesi üzerine onlarla ilgili verdiği bir isimdir.⁸ Ancak bu isim, muhaliflerin tercih

⁵ Mustafa Öz, “Şîa”, s. 111-114.

⁶ Nevbahti, **Şîi Fırkalar**, s. 264-266. Ayrıca bkz. Halil İbrahim Bulut, **İslam Mezhepleri Tarihi**, 2. Baskı, Ankara, DİB yay., 2016, s. 325-326.

⁷ Ethem Ruhi Fıglalı, “İsnâaşeriyye”, **DİA**, İstanbul, 2001, C: 23, s. 142.

⁸ Mustafa Öz, “Râfızîler”, **DİA**, İstanbul, 2007, C: 34, s. 396.

ettiği bir isimlendirme olup, tarih boyunca dışlayıcı ve ötekileştirici bir mahiyette kullanıldığı bilinmektedir. İmâmiyye Şîası'nın fıkhi mezhebinin adı olan Ca'feriyye ise Cafer es- Sadık(ö. 148/765)'a nispet edilerek verilmiş ve yaygın bir şekilde kullanılan bir isimdir.⁹

Ezcümle, çalışmanın Caferilik mezhebine geçiş yapan kimselere yönelik olmasından hareketle Caferilik kavramının hangi anlamlara geldiğini ve bununla birlikte kullanılan diğer isimlendirmelerin neler olduğu hususunda bazı bilgilere yukarıda yer verilmiştir. Bu çalışmada Caferilik kavramı “İmâmiyye ve İsnâaşeriyye” terimleri ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Yani Caferilik derken bununla sadece fıkıh ekolü değil, siyasi ve itikadi bir ekol olan İmâmiyye/İsnâaşeriyye ekolü de kastedilmiştir.

1. ŞİİLİĞİN KISA TARİHÇESİ

Dünyadaki Müslümanların %8-10'unun¹⁰ sahip olduğu, İran'ın resmi mezhebi olan siyasi ve itikadi mezhep hiç şüphesiz Şiiliktir. Bünyesinde farklı zümreleri barındırmakla birlikte İslam toplumunun dini ve dünyevi liderliğinin Hz. Ali ve evlatlarının hakkı olduğunu ve imametin nas ve tayin ile olması gerektiğini kabul eden Şiiliğin kökleri hicri birinci asrın sonlarına kadar uzanmaktadır.¹¹

Şîa, en genel ifade ile Hz. Ali'ye taraftar olanların ortak ismi olup, Zeydiyye, İmâmiyye, İsmailiyye ve Gulat (Aşırılar) olmak üzere dört başlıkta ele alınması uygundur. Her bir fırkanın altında farklı isimlerde gruplar bulunmaktadır. Bir kısmı usul konularında Mutezile'ye yönelirken, bir kısmı ahbara ağırlık vermiş; içlerinden teşbih ve tecsime düşenler de olmuştur.¹²

Şiiliğin doğuşu ile ilgili birbirinden farklı görüşler söz konusudur. Her mezhep gibi Şiiler de tabii olarak Şîa'nın tohumlarının bizzat Hz. Peygamber döneminde ortaya çıkıp geliştiğini, o dönemde ilk nüvelerin Hz. Peygamber'in vefatından sonra

⁹ Hayreddin Karaman, “Ca'feriyye”, **DİA**, İstanbul, 1993, C: 7, s. 4.

¹⁰ Adem Arıkan, “İslam Dünyasının Mezhep Haritası ve Nüfus Dağılımı”, **Journal of Islamic Research** 29/2, 2018, s. 359, Şaban Banaz, “Türkiye’de Caferiler”, **Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, VI/1, 2018, s. 29.

¹¹ Hasan Onat, **Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği**, Ankara, TDV yay., 1993, s. 15.

¹² Şehristânî, **Milel ve Nihal: Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi**, Çev. Mustafa Öz, Ed. Mehmet Dalkılıç, İstanbul, Litera yay., 2008, s. 135.

Hız. Ali'nin imam olacağı düşüncesini benimseyen Selman-ı Farisi, Ebu Zer el- Gıfari gibi sahabelerin “Şiatu Ali”¹³ diye anılmasıyla ilgili olduğunu iddia ederler.¹⁴ Bunun dışında Şiilik literatüründe çokça yer verilen ve Kur'an ve hadislerden deliller atfettikleri Gadir-i Hum, Hız. Ali'nin imameti için delil olarak gösterdikleri Kırtas Olayı ve Hız. Ali'nin nas ve tayin ile imam olduğunu kanıtlamak için bazı ayet ve hadisler de yine bu bağlamda zikredilen iddialar arasındadır. Diğer iddialar ise Hız. Peygamber'in vefatı, nereye defnedileceği, mirası, zekat vermeyenlerin durumu, Hız. Ömer ve Hız. Osman'ın halife tayin edilmesi, büyük fitne olarak adlandırılan Hız. Osman'ın şehit edilmesi gibi olaylar Hız. Peygamber'in vefatının ardından birinci asrın son çeyreğine kadar devam eden bir zaman dilimine yayılmıştır.¹⁵ Şia'nın ne zaman ortaya çıktığıyla alakalı görüşler farklılık gösterir. Şii olmayan bir kısım alimler Şia'nın başlangıcını farklı tarihlere bağlarlar. Onlardan bazıları, Hız. Ali taraftarlığının Resulullah'ın (s.a.v.) vefatının ardından yönetimin Ehl-i Beyt ailesinden birisi olması gerektiğini düşünen ve çoğunun Haşimi soyundan olduğu bir toplulukla başladığı fikridir. Bir diğeri hatta doğuşu hakkında görüş serdeden araştırmacıların çoğunun sahip olduğu Hız. Osman'ın ölümünün ardından ortaya çıktığı ve bu devrede Abdullah b. Sebe'nin etkin rol aldığı fikridir. Bir başka görüşe göre Hız. Ali taraftarlığı ve Şiilik isminin zuhur edişi, fikir-hadise ve zaman-mekan irtibatı bağlamında Sıffın Savaşı ile (37/657) ve Emevi Devleti tarafından Hız. Hüseyin'in (61/680) şehit edildiği ve Müslümanlar üzerinde sarsıcı bir etki oluşturan Kerbela olayı ile gerçekleşmiştir.¹⁶

Şiilik, İslam Mezhepleri Tarihi içerisinde yukarıdaki malumattan da anlaşılacağı üzere doğuş dönemi hakkında belki de en fazla tartışma yapılan bir mezhep olarak ifade edilmektedir. Fakat genel kabule göre, Hız. Muhammed'in (s.a.v.) vefatından sonra yönetimin kime geçeceği hakkında belirli bir nas bulunmadığından ev sahibi olan Ensar ile muhacir arasında görüş ayrılığının olduğu, öte yandan Haşimoğullarının ise, Hız. Peygamber'in kendi içlerinden çıktığı için halifenin de

¹³ Onat, **Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği**, s. 16-17.

¹⁴ Öz, “Şia”, s. 111-114.

¹⁵ İhtilafları daha ayrıntılı bir şekilde incelemek için bkz.: Ebu Mansur el- Bağdadi, **Mezhepler Arasındaki Farklar**, Çev. Ethem Ruhi Fıglalı, İstanbul, Kalem yay., 1979, s. 18-27. Ayrıca bkz.: Ya'kub b. Abdüllatif, **İslam Mezhepleri ve Kelamı**, Haz. Halil İbrahim Bulut v.d., İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı yay., 2019, s. 98-102.

¹⁶ Ethem Ruhi Fıglalı, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, 11. Baskı, İstanbul, Şato yay., 2001, s. 133.

kendilerinden birisi olmasının gerektiğini savundukları dile getirilmiştir. Resulullah'ın (s.a.v.) vefatı üzerine Hz. Ali başta olmak üzere yakınları teçhiz ve defin hizmetleriyle ilgilenirken Beni Saide Sakifesinde toplanan Evs ve Hazreç kabilelerinden oluşan Ensar kendileri için haklı gördükleri birçok husus nedeni ile içlerinden birisinin halife seçilmesini istedikleri belirtilmiştir. Hazreçli'ler ağır basarak kendi reisleri Sa'd b. Ubade üzerinde ittifak edilmesini sağladıkları bir sırada durumdan haberdar edilen Hz. Ebubekir yanına Hz. Ömer ile Ebu Ubeyde b. Cerrah'ı alarak toplantı yerine gitmiş, taraftarlarla görüşerek Kureyş'ten bir ismin halife olması görüşünde birleşmişlerdir. Neticede Hz. Ebubekir'e biat edilerek bu olay çözüme bağlanmıştır. Ancak Hz. Peygamber'in cenaze işlemleriyle ilgilenen daha sonra bunu öğrenen Hz. Ali ve diğer Ehl-i Beyt mensupları bu durumdan pek memnun kalmamışlarsa da kısa bir zaman sonra topluca Hz. Ebubekir'e biat etmişlerdir. Hz. Peygamber'in vefatıyla ortaya çıkan kısa süreli problem bu şekilde halledilmiştir. Öyle ki Hz. Ali, hem Hz. Ebubekir'in hem Hz. Ömer'in diğer sahabelere göre hilafete daha ehil olduğuna inanmış ve ilk iki halife tarafından itibar görerek önemli mevzularda kendisinden yardım talep edilmiştir. Bu minvalde Hz. Ali'nin bu tavrı, onun hilafet tartışmalarında doğrudan adının geçmediğini ve onun adaylığının daha çok Haşimoğullarının bir iç meselesi olduğunu ve kendisinin halifeliği konusunda sahih bir nas bulunmadığını gözler önüne sermiştir.¹⁷

Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer döneminde devlet görevlerinin ehil kişilere verilmesi ve fetihlerle meşguliyet Hz. Ali taraftarlığının ön plana çıkmasına fırsat ve imkan vermemiştir. Ancak Hz. Osman döneminin ikinci altı yılında durumun değişmiş, halifenin yaşlılığı, ehliyet ve liyakat siteminin erozyona uğraması, halk arasında halifeye ve etrafındakilere karşı düşmanlığın oluşmasına sebebiyet vermiş ve zamanla siyasi anlamda Şîa'nın temel felsefesini oluşturan imamet nazariyesinin oluşmasına ve gelişmesine zemin hazırlamıştır.¹⁸ Yönetime karşı memnuniyetsizliğin zamanla artması ve (35/656) yılında halifenin şehit edilmesiyle birlikte hilafet meselesinin Müslümanların gündemine oturması sonucunda derin tartışmaların yaşandığı, Hz. Ali'nin halife olmasıyla bu tartışmaların kısmen durulduğu belirtilmesine rağmen,

¹⁷ Ethem Ruhi Fırlı, **İmâmiyye Şîası**, İstanbul, Selçuk yay., 1984, s.41-45.

¹⁸ İsmail Yiğit, "Osman", **DİA**, İstanbul, 2007, C: 33, s. 439.

siyasal ve sosyal alanda çalkantıların devam ettiği bilinmektedir. Müslümanların çoğu kendisine biat etmiş olsa da Hz. Ali'nin birliği sağlama konusunda muvaffak olamadığı, Muaviye'nin Hz. Osman'ın kanını talep ederek kendisine biat etmediği, Hz. Aişe, Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvam'ın Hz. Ali'ye karşı çıkmaları sonucunda Cemel Savaşının cereyan ettiği,¹⁹ daha sonra da Şam Valisi Muaviye b. Ebu Süfyan ile Hz. Ali arasında Sıffın Savaşı olduğu, Hz. Ali taraftarlarının da kendisine tam olarak itaat etmediği ve Hz. Ali'nin kendisine itaat etmeyenlere yönelik serzenişlerde bulunduğu İslam kaynaklarınca dile getirilmiştir.²⁰

Tahkim olayından sonra ilk ciddi itikadi farklılaşma Hz. Ali'nin saflarından ayrılarak, Kufe yakınlarındaki Harura bölgesine çekilen Haricilerle birlikte başlamıştır. Hz. Ali Hariciler ile Nehrevan Savaşını yapmak zorunda kalmış ve Hariciler Hz. Ali ile savaş meydanlarında mücadele edemeyeceklerini anladıklarından ona suikast düzenlemişler ve bunun sonucunda 17 Ramazan 40/661 tarihinde İbn Mülcem'in yaralaması sonucu Hz. Ali'nin hayatını kaybetmiştir. Hatta Taberi, Cundeb b. Abdullah'ın yaralı olan Hz. Ali'nin yanına gelerek Hz. Hasan'a biat edip etmeyeceklerini sorduğunda “Ne emrederim ne nehy ederim.” dediğini ifade etmiştir.²¹ Hz. Ali'nin vefatının ardından büyük oğlu Hz. Hasan halife olarak tanınsa da ilk savaşta taraftarlarının kendisini yalnız bırakması üzerine Muaviye ile anlaşma yoluna giderek, Medine'de münzevi bir hayatı tercih etmiştir. Muaviye daha sağlığında iken oğlu Yezid için biat almaya başlamış, içlerinde Hz. Hüseyin olmak üzere bazı sahabiler bu durumdan rahatsızlık duymuştur. Muaviye'nin (60/680) ölümü üzerine Yezid'in halife olması Ehl-i Beyt taraftarlarınca istenmemiş ve Hz. Hüseyin'e yazılan mektuplarda halife olması durumunda kendisine destek vereceklerine söz vermişler ve bunun üzerine Hz. Hüseyin Kufe'ye hareket etmiştir. Ancak Kerbela'da Emevi kuvvetlerince acımasızca şehid edilmiştir. Kerbela vakiasına ilk ciddi tepki Medineli Müslümanlardan gelmiş, Ümeyyeoğulları sürgün edilmiştir. Sonrasında Kerbela'nın intikamı adına Hz. Hüseyin'in ölümünden kendilerinin sorumlu olduğunu düşündükleri başta Süleyman b. Surad başkanlığında bazı Kufeliler tarafından

¹⁹ Ethem Ruhi Fırlı, “Cemel Vak'ası”, **DİA**, İstanbul, 1993, C: 7, s. 320.

²⁰ İsmail Yiğit, “Sıffın Savaşı”, **DİA**, İstanbul, 2009, C: 37, s. 107-108.

²¹ Ethem Ruhi Fırlı, “Hasan”, **DİA**, İstanbul, 1997, C: 16, s. 282.

Tevvâbîn Hareketi²² ve ardından 66/685 yılında ise Muhtar es-Sakafi hareketleri ortaya çıkmıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki burada da zikredildiği gibi sosyal ve siyasi hadiseleri tek bir olaya bağlamak sağlıklı olmadığı gibi zikredilen her bir durum Şiiliğin ortaya çıkış sürecinde etkin bir rol oynamıştır.

Kerbela faciası sonrasında Emevi düşmanlığı yükselirken, Ehl-i Beyt'e karşı duyulan sevgi ve saygı zamanla değişerek ve boyut değiştirerek siyasi bir içerik almaya başlamıştır.²³ Ancak bu siyasi taraftarlık her topluluğun kaderinde olduğu gibi şahıs ve fikirler eşliğinde tarihi süreç içerisinde birçok farklı kola ayrılmıştır. Aşırı Şii fırkalar bir tarafta tutulursa genel anlamda Şiilik; Zeydiyye, İsmailiyye ve Şîa'nın en büyük kolu olan İmâmiyye şeklinde üç ana grup şeklinde teşekkül etmiştir. Araştırmamıza konu olan fırka İmâmiyye, İsnâaşeriyye ya da Caferilik olduğundan Şîa'nın diğer kolları üzerinde durmayıp sadece İmâmiyye Şîa'sının görüşlerine ve uygulamalarına kısaca değinilecektir.

2. İMÂMİYYE ŞÎASI

H. birinci asırdan itibaren aşamalı bir gelişme kaydeden Şii imamet nazariyesi, on birinci imam Hasan el- Askeri'nin (ö. 260/874) vefatına kadar önemli bir değişikliğe uğramadan devam etmiştir. Şîa, Hasan el-Askeri'nin (ö.260/874) vefatıyla birlikte imamet makamına gelebilecek oğlu olup olmadığına dair tartışmalar sonucunda on dört veya on beş gruba ayrılmıştır.²⁴ Ortaya çıkan muhalif gruplar zamanla kaybolurken biri gelişme kaydederek varlığını sürdürmüştür. Bu grup ise Hasan el-Askeri'nin ümmetin hidayetini üstlenmiş bir oğlu olduğunu fakat tehlikeden dolayı saklandığını, zamanı gelince zuhur edeceğini iddia eden İmamiyye fırkasıdır.²⁵

2.1. İmâmiyye'nin Kısa Tarihçesi

İmâmiyye fırkasının tarihsel serüvenini daha iyi ifade etmek için üç döneme ayırmak mümkündür.

A. Gaybet öncesi İmamlar Dönemi: Nas ve tayin ile imam olduğu düşünülen Ali b. Ebu Talib ile başlayan ve on ikinci imam Muhammed el-Mehdi'nin 260/874

²² İsmail Yiğit, "Tevvâbîn", **DİA**, İstanbul, 2012, C: 41, s. 49-50.

²³ Onat, **Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği**, s. 88-91.

²⁴ Nevbahti, **Şii Fırkalar**, s. 241-242.

²⁵ Mustafa Öz, "İmâmiyye", **DİA**, İstanbul, 2000, C: 22, s. 208.

yılında küçük gaybete girmesiyle biten dönemdir. İmâmiyye'nin on iki imamına dair bilgiler sırası ile aşağıda belirtilmiştir:

1. Ali b. Ebu Talib: Hz. Muhammed'in (s.a.v.) amcası Ebu Talib'in oğlu, aynı zamanda Resulullah'ın (s.a.v.) kızı Hz. Fatıma'nın eşi ve torunlarının babasıdır. Üçüncü halife Hz. Osman'ın vefat etmesiyle birlikte dördüncü halife olarak Müslümanların başına geçmiştir. Kufe'de İbn Mülcem tarafından yaralanarak 21 Ramazan 40/661 tarihinde vefat etmiştir.²⁶

2. Hasan b. Ali: Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın ilk evladı olan Hz. Hasan, Hicretin üçüncü yılı dünyaya gelmiştir. Hz. Ali'nin vefat etmesinden sonra hilafet makamına gelmiş, fakat Muaviye ile anlaşma yoluna giderek hilafet hakkından feragat etmiştir. 29 Safer 50/670 tarihinde zehirlenerek vefat etmiştir.²⁷

3. Hüseyin b. Ali: Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın ikinci çocukları olan Hz. Hüseyin, Hicretin dördüncü yılında doğmuştur. Dindarlığı ve ilmiyle dikkat çeken Hz. Hüseyin Yezid'in ordusu tarafından Kerbela'da 10 Muharrem 61/680 tarihinde şehit edilmiştir.²⁸

4. Ali b. Hüseyin: Lakabı ibadet edenlerin ziyneti ve secde edenlerin efendisi anlamına gelen "Zeynelabidin" dir. Babası Hz. Hüseyin, annesi son İran hükümdarı Yezdجرد'ün kızı olan Şehribanu'dur. Kerbela katliamından kurtulan tek isimdir. Ömrünü ibadetle geçirmiştir. 22 Muharrem 95/713 tarihinde vefat etmiştir.²⁹

5. Muhammed Bakır: Lakabı ilim ve hikmeti yaran, ilmin derinliğine inmiş anlamına gelen "Bakır"dır. Babası gibi kendini ilme adanmış ve siyasetten uzak kalmıştır. 7 Zilhicce 114/733 tarihinde Medine'de vefat etmiştir.³⁰

6. Cafer es-Sadık: Lakabı Sadık olup, pek çok ulemanın istifade ettiği bir alimdir. Siyasetten uzak durarak kendi adıyla anılan bir medrese kurmuştur. 25 Şevval 148/765 tarihinde Medine'de vefat etmiştir.³¹

7. Musa el-Kazım: Babasının vefatından sonra Cafer es-Sadık'ın öğrencilerinin girişimi ile imam tayin edilmiş ve Abbasi Halifesi Harun Reşid zamanında isyan

²⁶ Ethem Ruhi Fırlalı, "Ali", **DİA**, İstanbul, 1989, C: 2, s. 371.

²⁷ Fırlalı, "Hasan", **DİA**, , s. 282.

²⁸ Ethem Ruhi Fırlalı, "Hüseyin", **DİA**, İstanbul, 1998, C: 18, s. 518.

²⁹ Ahmet Saim Kılavuz, "Zeynelâbidîn", **DİA**, İstanbul, 2013, C: 44, s. 365.

³⁰ Mustafa Öz, "Muhammed el-Bâkır", **DİA**, İstanbul, 2005, C: 30, s. 506.

³¹ Mustafa Öz, "Ca'fer es-Sâdık", **DİA**, İstanbul, 1993, C: 7, s. 1.

edileceği düşünülerek hapse atılmış ve orada iken 25 Recep 183/799 tarihinde vefat etmiştir.³²

8. Ali er-Rıza: Medine’de 148/765 tarihinde doğmuş ve bir ara Abbasi halifesi Me’mun tarafından veliaht tayin edilmiştir. 17 Safer 203/818 tarihinde vefat etmiştir.³³

9. Muhammed et-Taki: İmâmiyye’nin 9. İmamı olan Muhammed et-Taki 195/811’de Medine’de doğmuş, 220/835’te yirmi dört yaşında iken Bağdat’ta eceli ile vefat etmiştir. Künyesi Ebu Cafer, lakabı ise “Taki”dir, bazen “Cevad” ve “İbnu’r-Rıza” da denildiği olmuştur.³⁴

10. Ali en-Naki: 212/827’de Medine’de doğmuştur. Künyesi Ebu’l Hasan, lakabı ise “Naki” ve “Hadi” olan Ali en-Naki, Abbasi devletince zorunlu ikamete mecbur bırakılmıştır ve Samarra şehrinde 254/868 yılında vefat etmiştir.³⁵

11. Hasan el- Askeri: Künyesi Ebu Muhammed, lakabı ise “Askeri” ve “Zeki” olan Hasan el-Askeri yirmi dört yaşında iken babasından imamet makamını devralmış ve yine çok genç yaşta 8 Rebiülevvel 260/873’te Samarra’da vefat etmiştir.³⁶

12. Muhammed el-Mehdi: İmâmiyye fırkasının on ikinci imamı olarak kabul edilen Muhammed el-Mehdi’nin lakabı, “muntazar, hüccet, kaim, mehdi”dir.³⁷ 15 Şaban 255 tarihinde Samarra’da dünyaya gelmiştir. Hz. Ali başta olmak üzere diğer imamlara dair bilgiler hem Sünni hem Şii kaynaklarda bulunmaktadır. Fakat on ikinci imamla alakalı bilgiler çok sınırlıdır. Şii’lere göre, babasının ölümünün ardından öldürülme korkusundan dolayı Mehdi’nin gizlendiği ifade edilmiştir. Şii’ler Mehdi’nin annesi, babası, doğum yeri ve diğer birçok alameti ile tanınacağına, onun halen sağ olduğuna, ilahi hizmet gereği gizli bulunduğu fakat bir gün insanlar arasına dönerek yeryüzünü adaletle dolduracağına inanırlar.³⁸ Bu düşünce İmâmiyyenin temel inanç esası(rec’at) haline gelmiştir. Bu sebeple gaybette olan on ikinci imamın ismi anıldığında “Accelallahu ferecehu” (Allah onun zuhurunu çabuklaştırsın) denilmesi

³² Mustafa Öz, “Mûsâ el-Kâzım”, **DİA**, İstanbul, 2006, C: 31, s. 219.

³³ Ahmet Saim Kılavuz, “Ali er-Rızâ”, **DİA**, İstanbul, 1989, C: 2, s. 436.

³⁴ İmam Muhammed et-Taki ile daha fazla bilgi için bkz.: Avni İlhan, **İmam Musa Kazım-İmam Ali Rıza-İmam Muhammed Taki**, Ankara, TDV yay., 1996, s. 99-108.

³⁵ Ahmet Saim Kılavuz, “Ali el-Hâdî”, **DİA**, İstanbul, 1989, C: 2, s. 394.

³⁶ Hamid Algar, “Hasan el-Askerî, Hasan b. Ali”, **DİA**, İstanbul, 1997, C: 16, s. 289.

³⁷ İmamlar hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Abdülbakîy Gölpınarlı, **On iki İmam**, İstanbul, Der yay., 1979.

³⁸ Mustafa Öz, “Mehdî el-Muntazar”, **DİA**, Ankara, 2003, C: 28, s. 376-377. Ayrıca bkz. Fırlı, **İmâmiyye Şîası**, s. 171-172.

bir zorunluluk haline gelmiştir. On ikinci imamın kayboluşundan itibaren başlayan döneme “gaybet dönemi” denilmiştir. 329/941 yılına kadar süren ilk kısma “el-gaybetü’s-suğra/Küçük Gaybet” bu tarihten günümüze kadar devam eden kısma ise “el-gaybetü’l-kübra/Büyük Gaybet” adı verilmektedir.

B. Küçük Gaybet/Sefirler Dönemi: 260/873 yılından 15 Şaban 328/940 tarihine kadar devam eden takriben yetmiş yıllık döneme Gaybet-i Suğra denilmiştir. Bu dönemde gözden kaybolduğuna inanılan On ikinci İmam ile ona uyanlar arasında dört sefir(Süfera-i Erbaa) iletişimi sağlamıştır. Dört sefir; Ebu Amr Osman b. Said, Ebu Cafer Muahammed b. Osman, Hüseyin b. Ruh en-Nevbahti ve Ali b. Muhammed es-Semerri’dir.³⁹

Küçük Gaybet döneminde On İkinci İmamla Şii toplumu arasındaki irtibatı sağlayan bu sefirler, toplumda ortaya çıkan tüm meselelere imamdan yazılı emir ve tavsiyeler alarak çözüm getirmiş, ayrıca imama verilmesi gereken humusları toplamışlardır. Böylece Küçük Gaybet dönemi sona ermiş ve gaybetteki İmam ile Şii toplum arasında irtibatı sağlayan sefirlik dönemi sona ermiştir.

C. Büyük Gaybet Dönemi: Küçük Gaybet döneminin bitmesi yani son sefirin ölümüyle 328/940 yılında başlayıp günümüze kadar devam eden bu sürece denilmiştir. Bazı Şii alimlerinin bu duruma inanmanın dinin bir aslı olduğunu açıklayan eserler kaleme aldığı bildirilmiştir. Bu çerçevede Şeyh Saduk (ö. 381/991) Şiilerin çoğunun gaybet konusunda şüpheye düştüklerini ve bu sebeple gaybet konusundaki gerçeklerin açıklanmasının ve Şiileri hakikate ulaştırmanın gerekli olduğunu belirterek, *Kemalü’-din ve Temanu’n-Ni’me* adlı eserini kaleme almıştır.⁴⁰

³⁹ Avni İlhan, “Gaybet”, **DİA**, İstanbul, 1996, C: 13, s. 411-412.

⁴⁰ Halil İbrahim Bulut (ed.), Habib Kartaloğlu, **Erken Dönem Şii Düşünürler**, 2. Baskı, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2017, s. 137, Halil İbrahim Bulut, “İlk Dönem İmâmî Kaynaklarda Gaybet Anlayışı”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sivas, VIII/2, 2004, s. 63-66, Halil İbrahim Bulut, “Şeyh Müfid ve İmâmiyye Ekolünde Gaybet İnancının Aklileşmesi”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sivas, IX/1, 2005, s. 180-181.

3. İMÂMİYYE’NİN/ CAFERİLİĞİN İNANÇ ESASLARI VE BAZI UYGULAMALARI

3.1. İnanç Esasları

Daha önce de ifade edildiği gibi İmâmiyye mezhebinin birden fazla ismi olmakla birlikte fıkhi tarafını oluşturan Caferilik mezhebi, Cafer es-Sadık’a dayandırılmasından dolayı bu isimle adlandırılırken aynı zamanda nas ve tayinle imam olduğuna inanılan kimselerin on iki olması dolayısıyla İsnâaşeriyye adı da kullanılmaktadır.

Bir fıkıh ekolü olan Caferilik mezhebi, Ku’an, sünnet ve ahbar merkezli bir etken tasavvurunda bulunduğu ana gövdenin fıkıh ekolleriyle paralellik arz eder. Fakat Caferiliği ya da İmâmiyye’yi diğer mezheplerden ayıran en önemli konu ise hiç şüphesiz İmamet meselesi ile ilgili ortaya çıkan konulardır. İmâmiyye’ye göre dinin asılları (Usulî’-d-Din) Tevhid, Nübüvvet, Adalet, İmamet ve Mead olmak üzere⁴¹ beş esas olarak nitelenmiştir.

3.1.1. Tevhid:

Caferilik mezhebine göre bir başka deyişle İmâmiyye’ye göre Allah’ın (c.c.) varlığı ve birliği, eşi ve benzerinin olmayışı, evvel ve ahir olması ve bütün yarattıklarından yüce olması İslamiyet’in özünü teşkil eden tevhid ilkesi ile karşılık bulmaktadır. Diğer İslam alimleri gibi Şii alimleri de bu konuya büyük önem atfetmişler ve Allah’ın (c.c.) varlığını ispat etmek için delil ve metotlar kullanmışlardır.⁴² Genellikle kaynaklarında Tevhid bahsini dört başlık halinde ele almışlardır. Bu başlıklardan birincisi Allah’ın zatı itibarıyla bir ve tüm noksanlıklardan münezze olması anlamına gelen Tevhid-i Zat; ikincisi Allah’ın sıfatlar bakımından da birleşmesi ve sıfatları ile zatının aynı olması anlamına gelen Tevhid-i Sıfat⁴³; üçüncüsü Allah’ın fiillerinde hiçbir yardımcıya, yol göstericiye, destekçiye ihtiyacının olmadığı ve fiil ve iradesinde mecbur olmaması anlamına gelen Tevhid-i Fiil; dördüncüsü de İbadetin sadece Allah’a yapılması, ne bir peygambere, ne bir imama,

⁴¹ Mustafa Öz, *Ana Hatlarıyla İslam Mezhepleri Tarihi*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2012, s. 168.

⁴² Avni İlhan, “Şîa’da Usulü’-d-Din”, *Milletlerarası Tarih ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İstanbul, 13-15 Şubat 1993, s. 409.

⁴³ Daha fazla bilgi için bkz.: Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 346.

ne bir meleğe, ne bir erene hiçbir kişiye kulluk edilmemesi ve hiçbir ibadette ona ortak koşulmaması anlamına gelen ve O'ndan başka bir mabudun olmadığı ve O'ndan başkasına ibadetin de şirk olarak değerlendirildiği Tevhid-i İbadettir.⁴⁴

3.1.2. Adalet:

Caferilik mezhebine göre adalet, Allah'ın (c.c.) adil olduğuna, hiç kimseye zulmetmeyeceğine⁴⁵ ve insanlara verilen cüz'i irade ve fiillerinde hür olduğuna inanmaktır. Bu ekole göre Allah (c.c.) kulu yaratmış ve ona ihtiyar vasfı vermiştir. Allah'ın insanlara yönelik ne cebr (zorlama) ne de tefvizi (havale) vardır.⁴⁶ Bu sayede insan kendisine verilen akıl ile iyi ve kötüyü, hidayet ve dalaleti bilebilir, dolayısıyla Allah (c.c.) kullarını buna göre mükafatlandırarak veya azaplandıracaktır.⁴⁷ Ayrıca bu konu ile ilgili İmâmiyye, hüsün ve kubuhun akliliği, iradi fillerin insan tarafından yaratıldığı gibi konularda Mutezile'nin sahip olduğu çizgiyi devam ettirmiştir.⁴⁸

3.1.3. Nübüvvet:

İmâmiyye kelamcılarına göre lütfu açısından Allah'a vacip olan nübüvvet,⁴⁹ Allah'ın (c.c.) insanlar arasından seçtiği bazı kullarını elçi olarak görevlendirmesi sonucu vahiy ile desteklemesidir. Nübüvvet, vehbidir ve Allah (c.c.) nebi olarak seçtiği kimseleri üstün vasıflar ile donatmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.) olmak üzere Allah-u Teala (c.c.) her bir kavme peygamber göndermiş⁵⁰ ve bu kimselere nübüvvetin delili olarak mucizeler bahşetmiştir. Hz. Peygamber'in de en büyük mucizesi hiç şüphesiz Kur'an-ı Kerim'dir.⁵¹ Kur'an-ı Kerim'e bakış konusunda İslam mezhepleri arasında en çok farklılığın gözetildiği mezhep Şîa'dır. Kur'an'ın tahrif edildiğine dair bazı eserlerin yanında günümüzde genel anlayışla birlikte mevcut Kur'an'ın Hz.

⁴⁴ Abdülbakıy Gölpınarlı, **Tarih boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik**, İstanbul, Der yay., 1979, s. 238. Ayrıca bkz. Nasır Mekarim Şirazi, **İnançlarımız**, Çev. İsmail Bendiderya, İstanbul, Kevser yay., 1997, s. 20-22.

⁴⁵ Kaşifu'l-Gıta, Muhammed Hüseyin, **Caferi mezhebi ve Esasları**, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, Ensariyan yay., 1992, s. 56.

⁴⁶ Fığlalı, **İmâmiyye Şîası**, s. 218.

⁴⁷ Halife Keskin, **Kendi Kaynakları Işığında Şîa İnanç Esasları**, İstanbul, Beyan yay., 2000, s. 100.

⁴⁸ İlyas Üzümlü, "İsnâaşeriyye", **DİA**, İstanbul, 2001, C: 23, s. 149-153.

⁴⁹ Muhammed Rıza Muzaffer, **Şîa İnançları**, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, Zaman yay., 1978, s. 40.

⁵⁰ Bkz.: en-Nahl 16/36.

⁵¹ Fığlalı, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, Şato yay., s. 174.

Muhammed'e (s.a.v.) indirilen Mushaf olduğunu ve onda hiçbir değişikliğin bulunmadığını ifade eden kaynaklar da mevcuttur.⁵²

3.1.4. Mead (Ahiret İnancı):

Mead, öldükten sonra dirilmenin ve Ahiret hayatının gerçekleşeceğine olan inançtır.⁵³ Bazı yorum farklılıkları hariç diğer esaslarda olduğu gibi Ahiret inancı da diğer İslami fırkalarla benzer niteliktedir. En belirgin nokta ise imametın önemine dair ortaya konulan rivayetlerin öne çıkarılmasıdır. Mesela, kabir sorgusunda “imamın kimdir?” sorusunun bulunması, mahşerde on iki imama bağlılık gösterenlerin geçebileceği geçiş yerinin olması, sırattan ancak imamlara itaat edenlerin geçebileceği⁵⁴ ve Hz. Peygamber'e verilen şefaate hakkının imamlara da verilmiş olması gibi bazı örnekler mevcuttur. Bunun yanında İmâmiyye, günahlarından tövbe etmiş kimselerin de şefaate ihtiyaçları olmadığını belirtmiştir.⁵⁵

3.1.5. İmamet:

Caferilik mezhebini diğer mezheplerden ayıran ve Şiiliğin belkemiğini oluşturan, Şiilik denildiğinde de ilk akla gelen temel inanç, şüphesiz imamet nazariyesidir.⁵⁶ İmametın Usulî'd-din'den olduğunu ve ona inanmakla imanın tamamlanacağını ileri süren Caferilik mezhebi, başlangıçta sadece Hz. Ali lehine siyasi bir taraftarlık güderken, gruplaşma sonucunda ve yaşanan siyasi olaylar ile birlikte itikadi bir boyut kazanmıştır.⁵⁷ Bu ekole göre imam, Allah (c.c.) tarafından seçilerek tayin edilmiş ve Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirilen vasiyet ile bildirilmiştir. Ardından imamların isimlerinin vahiy meleği tarafından Hz. Peygamber'e vahyedildiği, sonrasında ise bu isimlerin Hz. Ali'ye bildirildiği ifade edilmiştir.⁵⁸ Mezhebe göre imamlar küçük, büyük fark etmeksizin hiç günah işlemezler, Allah'a (c.c.) karşı gelmezler. Bu sebeple insanların dünyevi ve uhrevi anlamda onlara

⁵² Bulut, a.e., s. 347-348.

⁵³ İsmail Mutlu, **Tarihte ve Günümüzde Caferilik**, İstanbul, Mutlu yay., 1995, s. 177.

⁵⁴ Şeyh Saduk, **Şii İmâmiyye'nin İnanç Esasları**, Çev. Ethem Ruhi Fırlalı, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yay., 1978, s. 64.

⁵⁵ Şeyh Saduk, a.g.e., s. 74.

⁵⁶ Ali Albayrak, “Caferilerde Dini ve Sosyal Hayat”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens.**, (Doktora Tezi), Ankara, 2006, s. 59.

⁵⁷ Halil İbrahim Bulut, Özkan Gül, “İmâmiyye Şia'sında İlmü'l-İmam İnancı”, **Marife**, sayı: 1, 2005, s. 80.

⁵⁸ Keskin, a.g.e., s. 131.

müracaat etmesi şart koşulmuştur. Buna göre Hz. Ali imamların ilki, Muhammed el-Mehdi ise sonuncusudur ve sayısı on iki ile sınırlandırılmıştır.

Görülüyor ki Caferilik mezhebine göre, imamete inanmak imanın en asli şartlarından biri olup, iman ancak imamete inanmakla tamamlanabildiği ifade edilmiştir.⁵⁹ Yani bu görüşe göre imamlara inanmak imani esaslardan biri kabul edildiği için inanmayanların ise imamlara isyan ettiği Allah (c.c.) emrine aykırı davrandıkları kabul edilmektedir.⁶⁰

İmamet nas ve tayin ile ortaya konulduğuna inanıldığı için Şii yazarlar ayetleri ve hadisleri bu yönde okuyarak imamlara itaat edilmesi gerektiğini ve bu meselenin iman-küfür meselesi olduğunu dile getirmişlerdir. Şii yazar Kummi (ö. 290/903), “*İmamları sevmek iman, onlardan nefret etmek küfür*” derken, Kuleyni (ö. 329/941) ise “*Allah’a (c.c.), Resulullah’a (s.a.v.) ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin.*” (en- Nisa, 4/59) ayetiyle imamlara itaati farz kılmıştır.⁶¹

Şiiliği imamet üzerine bina eden mezhep, imamet nazariyesini iyi anlayabilmek için imamların sahip olduğu sıfatları bir başlık halinde ele almıştır. Sıfatların sayısında farklılık olmakla birlikte Şîa içerisinde en genel anlamda beş ayrı başlıkta sınıflandırılmıştır. Bu başlıklar şöyle açıklanabilir: ⁶²

I)Nas ile tayin: Caferi mezhebine göre bu hususta bahsedilebilecek akli ve nakli birçok delil bulunmaktadır. Bunlardan en çok üzerinde durulan hiç şüphesiz Gadir-i Hum olayıdır. Şöyle ki Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Veda Haccı dönüşünde, Gadir-i Hum mevkiinde, “Ey insanlar, Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır.” şeklindeki rivayet Şiiler için Hz. Ali’nin imametinin nas ile tayin edildiğine bir işaret kabul edilmiştir.⁶³

II)Masumiyet: Hz. Peygamber’den sonra onun yerine geçecek imamın görevini yerine getirme açısından masum olması ve buna en layık kişinin Hz. Ali olduğuna ittifak edilmesidir. Özellikle Hz. Ali’nin Peygamberimizin (s.a.v.) vefatına müteakip maruz kaldığı durum, onun imamete en layık kişi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Zaman

⁵⁹ Muhammed Rıza Muzaffer, a.g.e., s. 50.

⁶⁰ Fırlalı, a.e., s. 128-129.

⁶¹Hasan Onat, **İslam Mezhepleri Tarihi**, 6. Baskı, Ankara, Grafiker yay., 2017, s. 200.

⁶² Konu hakkında detaylı bilgi için bkz.: Bulut, **İslam Mezhepleri Tarihi.**, s. 350-353.

⁶³ Daha fazla bilgi için bkz.: Fırlalı, a.e., s. 108-109.

içerisinde ise efdaliyet, aşırı tazim ve yüceltmeye dönüşünce, Şîa kendi soyundan gelen imamların kutsal ve masum olduğu görüşüne sahip olmuştur.⁶⁴

III) Bilgi ve sınırları: Mezhep taraftarlarınca dini ve dünyevi lider kabul edilen imamlar aynı peygamberler gibi günah ve hatalardan korunmuştur. Aksi takdirde imam masum olmasaydı ya kendi nefesine ya da başka bir imama muhtaç olurdu. Bu ise devir ve teselsül gerektirirdi. Bu ise imkansızdır. Aynı zamanda idareye muktedir olması imamın imamet için gerekli şer'i, siyasi ve edebi bir ilme sahip olmasını zorunlu kılmıştır.⁶⁵

IV) Efdaliyet: Hz. Peygamber'in vefatı ile birlikte kimin halifelğe daha layık olacağı bir tartışma konusu haline gelmiştir. Her grup kendine göre hilafete uygun kişiyi işaret ederken Şîa da bu işe en layık kişinin Hz. Ali olduğunu iddia etmiş ve bu tartışma sürecinde her mezhep kendi görüşünü destekleyecek deliller ortaya koymaya çalışmıştır. Efdal olanın belirlenmesinde Şîa, hilafet makamına en layık olma delilinin yanı sıra konuya ilahi bir boyut kazandırarak nas ile tayin fikrini ortaya atmıştır.

V) Mucize: İmamın imametinde delalet eden ayet ve mucizelere sahip olmasıdır. Bazı Şii alimler peygamberlere verilen mucizelerin benzerlerinin imamlara da verildiğini nakletmişlerdir.

Yukarıda da açıklandığı gibi Usuli'd-Din'in beş esasının dışında İmâmiyye mezhebinin "rec'at", "bedâ", "takıyye" ve "tevilla-teberra" gibi bazı inanışları da vardır. Aşağıda bu dört kavram sırası ile açıklanmıştır.

(I) Takıyye: "Korunmak, sakınmak" gibi anlamlara gelen takıyye,⁶⁶ Şiilik'te can veya mala gelebilecek zararı önlemek amacı ile hakkı gizlemek veya olduğundan farklı görünmek için kullanılan bir kavram olarak kabul görmüştür. Şîa, takıyye yapmayı dinin bir gereği olarak görmüş hatta erken dönem Şii alimlerinden Şeyh Saduk (ö. 381/991) bu husus ile alakalı takıyyenin vacip olduğunu ve onu terk edenin namazı terk edenle aynı durumda olduğunu belirterek büyük bir ehemmiyet atfetmiştir.⁶⁷

(II) Bedâ: "Zahir olmak, daha sonra ortaya çıkmak" anlamlarına gelen ve Şii alimlerin, Allah'ın (c.c.) belli bir şekilde vuku bulacağını haber verdiği bir olayın

⁶⁴ Metin Bozan, **İmâmiyye Şiasının İmamet Tasavvuru 4. Ve 5. Asırlar**, Ankara, Avrasya yay., 2007, s. 113.

⁶⁵ Hasan Onat, **İslam Mezhepleri Tarihi.**, s. 201.

⁶⁶ Albayrak, a.g.e., s. 69.

⁶⁷ Şeyh Saduk, **Şii İmâmiyye'nin İnanç Esasları**, s. 127.

sonradan başka bir şekilde gerçekleşmesi, şeklinde yorumladığı bedâ kavramı, özellikle İmam Cafer'in oğlu İsmail'in kendisinden sonra imam olacağını söylemesi, fakat İsmail'in babası hayatta iken ölmesi üzerine Caferî mezhebi bu olayı bedâ kavramı ile telakki edilmeye başlanmıştır.⁶⁸

(III) Rec'at: Sözlükte “dönmek, geri gelmek” anlamlarına gelen rec'at, Şii anlayışa göre hakikattir ve buna inanmak dinin bir gereğidir. Bu inanca göre, on ikinci imamın ortaya çıktığı süreçte zulme uğrayan Ehl-i Beyt mensupları ile onlara zulmedenlerin diriltip tekrar dünyaya gönderilmesi şeklinde zuhur edeceği bildirilmektedir.⁶⁹ Şii yazarlar bu inancı delillendirme adına Kur'an'dan, Hz. Üzeyir'in yüz yıl kadar sonra tekrar hayata döndürülmesini⁷⁰, Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesini⁷¹, Ashab-ı Kehf'in durumunu⁷² hatırlatarak rec'at fikrini örneklemiştir.⁷³

(IV) Tevella ve teberrâ: Tevella, imamları, Ehl-i Beyt'i sevmeyi, onları dost kabul edip onlara muhabbet duyanları sevmeyi farz kabul etmek iken teberrâ, başta Hz. Ali olmak üzere imamlara ve Ehl-i Beyt'e düşman olanlara kin ve nefret beslemek anlamına gelmektedir.⁷⁴

Caferîlik mezhebinin usul konularına dair bilgi edinmenin burada faydalı olacağı kanaatindeyiz. Buna göre Caferîler şer'i hüküm ortaya koyarken diğer mezheplerde olduğu gibi Kur'an, sünnet, icma ve akli delillendirme yöntemi olarak kabul etmektedir. Ayrıca Kur'an ve peygamberin dışında Ehl-i Beyt sözlerinin de muteber olduğu mezhepçe ifade edilmekle birlikte ekole göre sünnet, Hz. Peygamber'in dışında imamların da sözlerini içeren muteber bir kaynaktır. Ehl-i Beyt sözlerinin, Peygamber'in (s.a.v.) sözlerinden sonra geldiğine, ilmi merci kabul edildiğine ve sahabeden nakledilen hadislerin Ehl-i Beyt'e ters düşmediği takdirde kabul edilebileceği iddia edilmiştir. Ayrıca mezhep taraftarlarınca sahabenin verdiği hüküm diğer Müslümanların verdiği hüküm gibi sayılmaktadır.⁷⁵ İcma ise sadece İmami

⁶⁸ Mehmet Keskin, **Caferî İlmihali**, 2. Baskı, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., 2012, s. 88.

⁶⁹ Üzümlü, a.g.m., s. 148-149.

⁷⁰ Bkz.: el-Bakara 2/259.

⁷¹ Bkz.: Âl-i İmran 3/49; el-Maide 5/110.

⁷² Bkz.: el-Kehf 18/9-29.

⁷³ Bulut, a.e., s. 355.

⁷⁴ Mustafa Öz, “Teberrî”, **DİA**, İstanbul, 2011, C: 40, s. 214.

⁷⁵ Allame Tabatabâi, **Tüm Boyutlarıyla İslam'da Şîa**, Çev. Kadir Akaras, Abbas Akyüz, 3. Baskı, İstanbul, Kevser yay., 2005, s. 89.

alimlerin ittifakını içerdği, Aklın ise son derece önem atfedilen ve özellikle imamın gaybete girdiği dönemde ulema üzerine zorunlu kılınan bir kaynak olduğu kabul edilmiştir.

Çalışmanın asıl amacı Şii İmamiyye'nin inançlarını anlatmak olmadığından biz bu kadarıyla yetiniyoruz.

3.2. Bazı Uygulamalar

Yukarıda bahsedildiği üzere İmâmiyye mezhebinin fıkhi yönünü Caferilik mezhebi oluşturmaktadır. Ameli boyut incelendiği takdirde diğer mezheplerden küçük detaylar dışında bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

Caferilik mezhebine göre ibadetler; namaz, oruç, hac, zekat, humus, cihad ve emr-i bi'l maruf nehyi ani'l münkerden oluşmaktadır. Aşağıda diğer mezheplerdeki uygulama biçimlerine göre bu ibadetlerin farklılıkları ile ilgili bilgi verilmiştir.

Namaz, beş vakit olmakla birlikte takdim ve tehir edilerek üç vakitte icra edilmektedir.⁷⁶ Abdest alırken ayakların mesh edilmesini farz kabul ettikleri için çoraplar çıkarılıp, çıplak ayağa mesh edilmekte ve mest üzerine mesh kabul edilmemektedir.⁷⁷ Ezan konusunda Sünnilerden en önemli farkları, “Eşhedü enne Aliyyen Veliyyullah” ve “Hayya al hayri'l-amel” ibarelerinin eklenmesidir. Caferilik mezhebinde namazlar üç vakitte kılındığı için ezan da üç defa okunmaktadır. Secde, temiz toprağa yapılmakla beraber toprağa secde etme imkanı olmayanlar ise çimen, çayır, tahta, taş gibi toprak cinsinden olan şeyler üzerine yapılmaktadır.⁷⁸ Caferiler, genellikle türbet ya da mühür adı verilen Kerbela toprağından yapılmış kil üzerine secde etmektedir.⁷⁹

Oruç ibadetinde pek bir farklılık olmamakla birlikte teravih namazının cemaatle birlikte camilerde kılınmasını doğru bulmazlar. Onlara göre teravih namazı ilk defa Hz. Ömer tarafından âdet haline geldiğinden bu şekilde tercih edenler olmakla birlikte Caferiler yatsı namazından sonra camide teravih namazı kılmamaktadır.

⁷⁶ İsmail Mutlu, **Tarihte ve Günümüzde Caferilik**, İstanbul, Bayrak Matbaası, 1995, s. 480-481.

⁷⁷ Keskin, a.g.e., s. 110-111.

⁷⁸ Gölpinarlı, **Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik**, s. 614.

⁷⁹ Fırlı, a.e., s. 136-138.

Zekat önemli bir ibadet sayılıp bütün Müslümanlarda olduğu gibi, Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği şekliyle kabul edilmiştir.⁸⁰ Caferilik mezhebini asıl farklı kılan hiç şüphesiz humus anlayışıdır. Beşte bir anlamına gelen humus, "Bilin ki, ganimet olarak ele geçirdiğiniz şeylerin beşte biri, muhakkak Allah'ın Resulünün, yakınlarının, yetimlerin, yoksulların ve yolcularındır..."⁸¹ ayetine dayanmaktadır. Savaş ganimetleri, denizden çıkan şeyler, define, maden, kazançla elde edilen kâr, haramla karışmış olan helal mal ve zimmi bir kimsenin Müslümanlardan satın aldığı yer olmak üzere humus sayılan yedi şeyden verilmektedir. Bu sayılanlardan humus altıya bölünür, üçü Allah'a (c.c.), Resulüne ve Resulünün yakınlarına aittir. Diğer üçü ise, Haşimoğullarından olup kendilerine zekatın ve sadakanın haram kılındığı yoksullara verilmektedir.⁸²

Hac ibadetine büyük önem verilmekle beraber, bunun yanında imamların kabirlerini ziyarette de büyük önem atfedilmiştir.⁸³

Uygulama konusunda diğer mezheplere karşın en bariz farklılık ise Müt'a birlikteliği ya da bir başka ifade ile muvakkat nikahtır. Kur'an'dan bir ayeti⁸⁴ delil göstererek geçici birlikteliğin hükmünün kaldırılmadığını savunmuşlar, Ehl-i Sünnet'in aksine bu nikahın hükmünün nesh olunmadığına ve kıyamete kadar devam edeceğine inanmaktadırlar.⁸⁵ Bu konuda Caferiler, Ehl-i Sünnet ve diğer İslam mezheplerinden ayrı düştükleri gibi Şia'nın Zeydiyye, İsmailiyye ve diğer gruplarından da farklı düşünmektedirler.

⁸⁰ Fığlalı, **İmâmiyye Şîası**, s. 230, 233.

⁸¹ Bkz.: el-Enfal 8/41.

⁸² Mustafa Öz, "Humus", **DİA**, İstanbul, 1998, C: 18, s. 369-370. Ayrıca bkz.: İbrahim Çalışkan, "Caferi Mezhebinde İbadetler", **Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu**, İstanbul, 13-15 Şubat 1993, s. 448.

⁸³ Albayrak, a.g.e., s. 77.

⁸⁴ Bkz.: en-Nisa 4/24.

⁸⁵ İbrahim Kafi Dönmez, "Müt'a", **DİA**, İstanbul, 2006, C: 32, s. 174-175.

İKİNCİ BÖLÜM

CAFERİLİĞE YÖNELİŞİN SEBEPLERİ VE BAZI ÖRNEKLER

Beşer hayatında dini, siyasi, ekonomik ve kültürel vb. sebeplere bağlı olarak birçok değişimin yaşandığı hususu yadsınamaz bir realitedir. Çünkü geçmişten bugüne karşı konulamaz bir değişim süreci yaşanmaktadır. Dolayısıyla değişim, sosyal yapıların değişmez bir kaderi haline gelmektedir.

Bilindiği üzere insan, sosyal bir sistem olan toplumun bir parçası olduğu için aralarında karşılıklı bir ilişki mevcuttur. Bu nedenle bireyde yaşanan değişim ve gelişimler toplumu yakından ilgilendirmektedir. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki toplum savaşlar, göçler ve ayrılıkların yaşanması ile birlikte farklı kültürlerin bir araya gelerek tanış olması gibi çeşitli etkenlere bağlı olarak değişime maruz kalmakta ve bu sayede kaçınılmaz ve evrensel bir hal alan değişim, kültürlerin yakınlaşarak sosyo-kültürel bağlamda dönüşüm geçirmelerine ve gelişimlerine sebebiyet vermektedir.

Değişim ve dönüşümde dinin önemli bir etkisinin olduğunu belirtmek gerekir. Özellikle toplumumuzun, sosyal yapımızın ve kültürümüzün ana unsuru ve dinamiği olması bakımından din, insanlığın yaratılışı kadar kadim olup geçmişte olduğu gibi günümüzde de hayatiliğini korumakta olan bir olgudur. Nitekim güçlü bir etkiye sahip olan din, tarihin her sahnesinde toplumları etkilemekte ve toplum yapısının değişim ve dönüşüm yaşamasında önemli bir vazife üstlenmektedir. Bu anlamda din, toplumların üzerinde vazgeçilmez bir faktör olarak yerini korumaktadır.

Din, toplumsal değişimin yaşanmasında elzem bir role sahip olmasının yanında kendisi de tarihin çeşitli aşamalarında çeşitli faktörlere bağlı olarak değişimden payını almıştır.¹ Gerek geçmişte gerekse günümüzde insanların, zaman zaman bağlı bulundukları dinlerini, mezheplerini terk ederek mevcut inançlarına yakın mezhep sistemine ya da taban tabana zıt başka bir inanç sistemine geçiş yaptıkları

¹ Baykan Sezer, **Toplum Farklılaşmaları Ve Din Olayı**, İstanbul, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi yay. No: 2797, 1981, s. 29-33.

bilinmektedir. Tabi bu durum her zaman gerçekleşmese de zaman zaman yaşanan bir hâdise olduğu, tarihte rastlanan bir durumdur.

İnsanın fitratında yer alan bir şeye inanma eğilimi, toplumların hiçbir zaman inançsız olmadığını ortaya koyar niteliktedir. Fakat bu durum inanç, ideoloji ve zihniyet gibi hususların değişmeyeceği anlamına gelmemektedir. Çünkü toplum ve birey, coğrafi çevre, mekan, zaman, göç, ekonomik durum, ideoloji, icat, ruh hali gibi hususlara maruz kalabilmektedir.

Ayrıca her geçen gün teknolojinin ilerlemesi, ulaşım imkânının artması, sosyal medyanın aktif olarak kullanılması insanlığın birbirinden haberdar olmasını sağlamaktadır. Bu durum farklı ırkların, dillerin, medeniyetlerin ve dinlerin etkileşim içerisinde olmasını ve evrensel anlamda dinamik bir temasın gerçekleşmesini sağlamaktadır.²

Bu çerçevede şöyle bir bilginin tartışılması gerekmektedir; Dünya ölçeğinde din değiştirme konusu çok fazla tartışılmıştır. Batı’da ve Türkiye’de akademik tartışmalar yapılmış, bu konuda pek çok tez kaleme alınmıştır. Ancak İslam özelinde mezhep değiştirme meselesi hemen hemen hiç çalışılmamıştır. Bu durumun pek çok sebebinin olabileceği düşünülmektedir, ilk olarak; Bu nevi çalışmalar daha ziyade Batı’da yapılmıştır. Batılı anlayışa göre Katoliklik, Protastanlık ya da Ortodoksluk bir mezhepten ziyade din konumunda değerlendirilmekte, temelde aynı dinin parçaları gibi görünseler de aslında her bir mezhebin kendine ait teolojik bir boyutunun olduğu ifade edilmektedir. Bundan dolayı Hristiyan kültüründe bir mezhepten diğer mezhebe geçiş ‘din değiştirme’ olarak kabul edilmekte ve her bir mezhep mensubu diğerlerini tekfir etmekte ve din kardeşi olarak görmemektedir. Örneğin Hristiyanlar Katolik iken Protestan olmayı “din değiştirmek” başlığı altında değerlendirmektedir. Bu durum onlar için oldukça normal kabul edilmektedir.

Ana gövdenin temsil ettiği İslam’a göre kendini Müslüman olarak kabul eden hiçbir grup tekfir edilmemekte, itikadi ve ameli mezhepler hiçbir zaman ayrık bir din

² Ejder Okumuş, **Toplumsal Değişme ve Din**, İstanbul, İnsan yay., 2003, s. 32-33.

olarak algılanmamaktadır. Bu algıdan hareketle meselenin işlenişi “mezhep değiştirmek” kavramı bağlamında değerlendirilmektedir.

İslam’a göre din değiştirmekten ziyade dini algılama biçimi olarak görülen mezhepler arasındaki bu geçişler batı dillerinde ‘din değiştirmek ya da başka bir ifade ile ‘conversion’, yani dini bir gelenekten diğer bir dini geleneğe geçiş için kullanılan şemsiye bir kavramın içinde yer almaktadır. Her ne kadar kavramsallaştırma farklılıkları bulunsada yaşanan dini değişim ve dönüşümler ile mezhepsel değişim ve dönüşümlerin gerekçeleri benzerlik göstermektedir. Aslında din değiştirmede etkili olan psikolojik, sosyolojik sebeplerin mezhep değiştirmede de aynen etkili olduklarını söylemek mümkündür. Bu çerçevede konunun ele alınması sağlıklı bir bakış açısı kazandırması zaviyesinden lüzumlu olarak görülmektedir.³

Küresel anlamda büyük göçlerin yaşandığı günümüzde ‘din değiştirme’ ya da İslam mezhepleri bağlamında ‘mezhep değiştirme’ diğer kültürlerde olduğu gibi ülkemizde de yaşanan bir vakıa olarak dikkat çekmektedir.⁴ Hem bireysel çapta hem kitlesel anlamda yaşanan din değiştirme ve mezhep değiştirme hadiseleri, maddi ve manevi anlamda yetersizliklerin, bunalımların ve tıravma gibi hususların etkin olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir. Din ve mezhep değiştirme konusunu esas alan çalışmalar incelendiğinde, siyasi, ekonomik, travmatik tecrübe, aile hayatı, batılı hayat tarzına özentı gibi başlıkların yanı sıra misyonerlik faaliyetlerinin bir alt başlık halinde ele alındığı görülmektedir. Özellikle ihtiyaç sahibi, yalnız, ailesi tarafından sokağa atılmış, paraya ihtiyacı olan, psikolojik bunalımda olan kişilere ehemmiyet veren misyonerler, özel gayretleri ile bireyleri kendi saflarına katabilmek adına ellerinden geleni yapmaktadır. Misyonerler için bir diğer hedef kitlesi ise kuşkusuz bulunduğu sürece nispette zorlanan gençlerdir. Çünkü bir hadiste de geçtiğı üzere, gençlik olgunlaşma sürecinin bir başka evresi⁵ olarak görüldüğü için çok yönlü değişimlerin yaşanabileceğı bir hayat sürecidir.

³ Heon Choul Kim, **Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı**, İstanbul, Kaynak yay., 2003, s. 34-36.

⁴ Hayati Hökelekli- Celal Çayır, “Gençlerin Din Değiştirip Hristiyan Olmasında Etkili Olan Psikolojik Sosyal Etkenler”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 15/1, 2006, s. 24.

⁵ Ana kaynaklarda geçmemekle birlikte, Ömer Nasuhi Bilmen, **Beş Yüz Hadis-i Şerif**, 7. Baskı, İstanbul, Semerkand yay., 2013, s. 214.

Özetle, değişim kaçınılmaz bir şekilde devam etmekte ve bu durum da hem toplumsal şartlar açısından hem de psikolojik hal ve davranışlar açısından her türlü değişime ve dönüşüme açık bir zemin içerisinde bulunulduğunu göstermektedir.

Dini sahada vuku bulan değişimler zaman zaman dinin bir parçası olan, fakat din olarak telakki edilmemesi gereken mezhepleri de gündeme getirmektedir. Mezhebi ifadelere Hz. Peygamber'in sağlığında iken rastlamak mümkün değildir. Aslında mezhepler, Hz. Peygamber'in vefatı ile birlikte ortaya çıkan farklı anlayış ve yaşantılar sonucunda varlık kazanmış beşeri ürünlerdir. Öyle ki ilk başlarda ortaya çıkan mezheplere rahmet nazarı ile bakılır iken zamanla durum aksine dönmüş, her biri mezhep olmaktan öte ayrı bir din gibi anlaşılmaya başlanmıştır.

Mezhep ayrılıkları, inananlar arasında kaoslara sebebiyet vermiş, neticesinde birçok insan kanının dökülmesine ve Allah (c.c.) katında tek din olan İslam'ın yaşanması bağlamında bölünmelere ve parçalanmalara neden olmuştur. Dinin anlaşılma ve yaşanma biçimi ile ilgili tarihi süreçte oluşmuş yapılar olarak değerlendirilen mezheplere yüklenen mana ile ilgili yanılgıların bu durumun meydana gelmesinde rol oynadığı ifade edilmektedir.⁶

Bu çalışmanın ana omurgasını oluşturan mezhep değiştirmeler ile ilgili şematik bir etki ortaya koyması amacıyla bu bağlamda bilgi verilmesinin yararlı olacağı değerlendirilmektedir. Birçok mezhebe ev sahipliği yapan İslam medeniyeti, tarih boyunca gerek kişiler gerekse gruplar düzeyinde dini, siyasi, iktisadi ve psiko-sosyal gerekçelere bağlı olarak mezhep değiştirmelere şahit olmuştur. Sebepler farklılık arz etmekle birlikte bazen siyasi otoritenin sahibi konumunda bulunanlar hakkaniyetine inandıkları ya da siyasi bakımdan faydalı gördükleri için mezhep değiştirmişler ve bu değişim halk tarafından benimsenmiş, bazen de bireyler mensubu oldukları toplumca kabul gören mezheplere karşı şüpheler besleyerek kendilerince hak gördükleri mezheplere geçiş yapmışlardır. Bunların dışında bireyleri etkileyen inanca dair boşluk hissi, bunalım, menfaat temini, bölgesel yakınlık, savaş, göç gibi psiko-sosyal faktörlerden dolayı mezhep değiştirmeler yaşanmıştır. Fakat şu da kabul edilir bir gerçektir ki hangi sebeple olursa olsun mezhep değiştirenler, yeni mezhep mensupları

⁶ Hasan Onat, "Mezhepler Din Değildir", hasanonat.net (Erişim 9 Kasım 2015)

tarafından alkışlanırken, eski mezhep mensupları tarafından yadırganarak, itilip kakılmaya maruz bırakılmışlardır.⁷

İnsanlar doğdukları kültürün ve yaşadıkları coğrafyanın etkisi altında bulunmaktadır. Nasıl ki fiziki görüntüyü, kültürü, örf ve adetleri, dili, ırkı, bazı ön kabulleri içinde yetişilen aile ve çevreden alınıyor ise din ve mezhep de büyük oranda aileden miras olarak alınmakta, ana-babanın dini ve mezhebine uygun olarak bir yaşam sürülmektedir. Aslında dini kabullerin taklit seviyesinden tahkik seviyesine çıkarılması, neye, nasıl ve niçin inanıldığını sorgulayarak kabul edilmesi, Kutsal kitabın ve dinin bir emridir. Şüphesiz Peygamberimize (s.a.v.) vahiy edilen ilk ayetin “Oku!” olması ve Allah’ın (c.c.) birçok ayette “düşünmez misiniz, akıl etmez misiniz?” şeklinde ifadeleri de dini bilgilerin araştırılarak, taklit seviyesinden tahkiki seviyeye ulaşması gerektiğini ispatlar mahiyettedir.

Fakat dini anlamda yaşanan hayatın çoğunlukla tahkik boyutunda cereyan etmediği görülmektedir. İçinde bulunulan yaşam koşulları insanı farklı yerlere savurabilmektedir. Nadir yaşanmakla birlikte bireyler arasında mezhep değiştirenlerin var olduğu, buna mukabil bu tür değişimlere toplumların çok ciddi tepkiler verdiği, sosyal ve kültürel anlamda baskıcı bir tutum sergilendiği bilinmektedir. Bu nedenle din ve mezhep ilişkisini iyi anlamak, ortaya çıkabilecek derin ayrılıkların, baskıların ve çatışmaların engellenmesini sağlayacak, fikri olgunluğu beraberinde getireceği düşünülmektedir. Aslında mezhep denilen olgunun ayrı bir din değil, zaman içerisinde İslam’ın içinde teşekkül etmiş yaşayış tarzları olduğu değerlendirilmektedir.

Ayrıca dini algılama noktasında, farklı görüşlerin ortaya çıkması sosyolojik bıyutta doğal karşılanmaktadır. Kuşkusuz, ümmetin nezdinde Hz. Peygamber’in vefatı ile nebevi otoritenin boşluğu hep hissedilmiş, üzerine fetihler sonucu sınırların genişlemesi de eklenince İslam toplumunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Farklı görüşlerin varlığı, zenginlik belirtisi olması gerekirken gün geçtikçe insanlar arasındaki çatışmaların sebebi olmuş, bu çatışmalarla birlikte zamanla ortaya çıkan mezheplerin din olarak telakki edilmesinin zeminini sağlamıştır. Şüphesiz bu durum

⁷ İlyas Üzümlü, “Sünnilikten Şiilik, Şiilikten Sünniliğe geçen İki Müellif ve Eserleri”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, 1, İstanbul, 1997, s. 189-202.

geçmişte olduğu gibi günümüzde de İslam'ın ruhuna ters bir şekilde yol almaya devam etmektedir. Bir an önce ayrılıkçı söylemlere dur denilmesi, Kur'an'ın deyimini ile "Allah'ın ipine"⁸ sınıksız sarılarak, birlik ve beraberlik içinde olunması gereklilik arz etmektedir.

Ayrıca ortaya koymuş olduğu görüşler neticesinde etrafında insanları toplaması, değiştirici, dönüştürücü etkiye sahip olması, beşeri bir yapı olan mezheplerin toplumlar nezdinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu durumdan hareketle kişilerin mensubu olduğu mezhebi değiştirmesi tahmin edileceği üzere toplumda büyük bir yankı uyandırmaktadır.

Mezhep değiştirme tarih boyunca farklı kişiler tarafından farklı coğrafyalarda farklı gerekçelerle yaşandığı gibi, gelecekte de farklı saiklerden dolayı bireylerin ya da toplumların mezhep değiştirmeleri söz konusu olabilecektir. Tarihi süreçte baktığımızda ana akım mezheplerden daha çeperdeki gruplara geçişler olduğu gibi, daha çeper gruplardan da ana akım mezheplere geçişler olmuştur. Hatta bu ikinci tür geçişlerin sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel sebeplerden dolayı daha fazla gerçekleştiği söylenmektedir. Bu çalışmada İslamiyet'in iki büyük ekolü yani Ehl-i Sünnet ile Ehl-i Sünnetten sonra en fazla mensubu bulunan Şiiğin bir kolu olan İmâmiyye mezhebi arasındaki geçişler dikkate alınarak mesele tartışılmıştır. Bu çerçevede örnek verilebilecek önemli bir alim önceleri Sünni olan, fakat genç yaşta iken Şiiğe geçiş yapan, önemli hocalardan ders almakla birlikte, önemli öğrenciler yetiştiren ve Mâveraünnehir bölgesinde İmâmiyye'nin öncülerinden olan Semerkandlı Ebu'n-Nadr Muhammed b. Mesud el-Ayyaşi es-Sülemi'dir. (ö. 320/932) Ayyaşi, ilk dönemlerde yazmış olduğu eserleri Sünni itikadına göre oluşturduğu, Şiiği benimsedikten sonra ise eserlerin içeriği değişmekle birlikte her iki mezhebin mensupları için ayrı ayrı ilim meclisleri kurduğu kaynaklarda geçmektedir.⁹

Sonraki bölümde Sünnilikten Şiiğe geçiş yapmış Muhammed et-Ticani es-Semavi ile Şiiikten Sünniliğe geçişini açıkça ifade etmese de Şiiği tenkit eden Musa el-Musevi ile ilgili bilgiler iki başlıkta ele alınmış, bu bilgilerden hareketle mezhep

⁸ Bkz.: Al-i İmran 3/103.

⁹ M. Suat Mertoğlu, "Ayyaşi, Muhammed b. Mes'ud", **DİA**, İstanbul, 2016, C: EK-1, s. 151.

değiştirme süreçleri ve mezhep değiştirme gerekçeleri üzerinden konu açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

1. SÜNNİLİKTE ŞİİLİĞE GEÇİŞİN BİR ÖRNEĞİ OLARAK MUHAMMED ET-TİCANİ ES-SEMAVİ:

Muhammed et- Ticiani'nin kim olduğuna ve mezhep değiştirme sürecinin nasıl gerçekleştiğine geçmeden önce Sünnilik ve Şiiliğin muhtevassından bahsetmenin konuyu anlama açısından büyük bir önem arz ettiği düşünülmektedir. Sünnilik mezhebine dilsel anlamda kaynaklık eden sünnet kelimesi Kur'an-ı Kerim'e konu olmuş bir kavramdır. Bu kavram, Kur'an'da 'Evvelkilerin Sünneti (sünnetülevvelin)' ve 'Allah'ın sünneti (sünnetullah)' olmak üzere iki farklı terkipte kullanılmaktadır.¹⁰ Sünnet, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerine verilen isimdir. Ehl-i Sünnet ise Peygamberimizin ve onun ardından gelen sahabe ile tabiunun yolundan yürüyenler olarak tanımlanmaktadır. Ancak Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat terkinde yer alan Ehl-i Sünnet, Hz. Peygamber'in tatbikatının ruhunu benimseyerek onun zihniyeti doğrultusunda uygulamalarda bulunanlar olarak ifade edilmektedir. Bir terim olarak cemaat ise, ümmetin birliğini, Müslümanların beraberliğini temsil eden çoğunluğun otoritesi anlamına gelmektedir.¹¹ Bu tamlamanın ne zaman, kimler tarafından ve kimleri kast ettiği kesin olarak bilinmemekle birlikte daha çok Sünni otoritenin yanında yer alan, onlara itaat eden gruplar tarafından¹² bir dini kimliğin nitelenmesi sonucunda anlam kazandığını söylemek daha kabul görmektedir. Ayrıca, Ehl-i Sünnet itikadının tanımlanması noktasında merkezi zümreyi ve büyük çoğunluğu oluşturduğu için es- Sevadü'l-A'zam terkihi de kullanılmaktadır.

Her mezhep gibi kendisini ayet ve hadisler ile irtibatlandırma metodolojisini benimseyerek, inanç esaslarını delillendirme yoluna gitmiş olan Şiiliğin, diğer mezheplerden ayıran en önemli özelliğinin imamet başlığı olduğu bilinmektedir. 'Usulî'd-Din' diye tabir edilen inanç esaslarından biri imamet olup, iman bunla tamamlanacağı ileri sürülmüştür. Bu durum nas ve tayin yolu ile ortaya konulmasından

¹⁰ Bkz.: el-Fatır, 43; el-İsra, 77; el-Ahzab, 38; el-Fetih, 23.

¹¹ Sönmez Kutlu, **İslam Mezhepleri Tarihi**, 6. Baskı, Ankara, Grafiker yay., 2017, s. 339-340.

¹² Sönmez Kutlu, **Mezhepler Tarihine Giriş**, 3. Baskı, İstanbul, Değerler Eğitimi Merkezi Yay., 2017, s. 34.

hareketle imametın iman-küfür meselesi olarak tartışılmasına sebebiyet vermiştir. Öyle ki imamet Şiiliğın belkemiğı olarak kabul edilmiş ve buna göre de diğerk temel esaslar belirlenmiştir. Peygamberlere atfedilen sıfatlar imamlara da yüklenmiş hatta imam atamanın Allah'ın (c.c.) lütfu gereğı vacip olduğı ifade edilmiştir.¹³ Dolayısıyla bir kimsenin Sünnilikten Şiiliğre geçmiş olması, imamet konusunu ilahi bir konu olarak kabul etmesi, Hz. Ali ve Ehl-i beyte yönelik bazı imani özellikler atfetmesi anlamına gelmektedir.

Sünnilik ve Şiilik arasındaki geçiş olgusunu somutlaştırabilmek ve konuyu daha iyi ele alabilmek amacı ile bahse konu bağlamda tarihi şahsiyet olarak öne çıkan Muhammed et- Tıcani'nin hayatı, inançsal değişim süreçleri ve gerekçeleri aşağıda ele alınmıştır.

1.1. Tıcani'nin Hayatı

Tanınmış ve dindar bir aileye sahip Muhammed et-Tıcani es- Semavi, 1943 yılında Tunus'un Kafsa şehrinde doğmuştur. Çok küçük yaşta hıfzını tamamlamış, klasik dini tedrisat yanında edebiyat ve şiire ilgi duyarak çevrede dikkat çekmeye başlamıştır. Liseyi bitirdikten sonra Fen Fakültesi'nde öğrenimini sürdürerek mühendislik derecesine ulaşmıştır.¹⁴

Tıcani'nin yetişmesinde dindar bir babanın etkisi olmakla birlikte annesinin de temel bilgilerinin oluşmasında ve kendi deyimi ile yaşam çizgisinin oluşmasında etkisi büyüktür. Öyle ki annesi oğluna Maliki mezhebine mensup ve Tıcani tarikatının önderlerinden Şeyh Ahmed Tıcani'nin ismine hürmeten oğluna "Tıcani" ismini vermiştir.

Çocukluğundan itibaren dini öğretilere karşı özel ilgi duyan, daha on yaşında iken Kur'an'ın yarısını ezberleyen Tıcani, yapılan sınavlarda başarılı olmuş, genç yaşta kentin imamlık görevini üstlenmiş ve imamlığını yaptığı camide tefsir ve fıkıh dersleri vermiştir. Genç yaşta ünü giderek yayılan ve omzuna yüklenen mesuliyetin

¹³ Adem Arıkan v.d., **Mezhepler Konusunda Bilinmesi Gereken 88 Soru**, Ed. Mehmet Ümit, İstanbul, Beyan yay., 2019, s. 225.

¹⁴ Salih Kesgin, **İslam Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahabe**, İstanbul, İslami İlmeler Araştırma Vakfı, 2013, s. 305-306.

farkında olan Ticani, mevcut durumu ile ulaşmak istediği ilim seviyesi arasında büyük bir uçurumun olduğunu fark etmiş ve kendini geliştirmek için arayışlara girmiştir.¹⁵

Bu sebeple Ticani ilim ve tecrübesini artırmak amacı ile Mısır, Irak, Lübnan, Hicaz ve Ürdün gibi bazı ülkelere yolculuklar yapmıştır. Özellikle on sekiz yaşında iken ülkesini temsil eden Ticani, altı kişilik heyetin en küçük üyesi olarak birkaç kez gittiği ve büyük bir iştiaak ile hac ve umre ibadetini yerine getirdiği Arabistan'ın ayrı bir öneminin olduğunu belirtmiş, Bu beldelerin kendisi üzerinde Peygamberimizin huzurundaymış gibi derin izler bıraktığını ifade etmiştir.

Suudi Arabistan'da yirmi gün boyunca kalan Ticani, orada Suud'lu din adamlarıyla görüşmüş, onların fikirlerini inceleyerek, beğenmiş ve prensiplerinden etkilenererek, Maliki mezhebini terk etmiş ve Vehhâbiliğe meyletmıştır. Hatta bunun sonucunda Allah'ın Suud halkını üstün yarattığını ve bunun sonucu olarak hacca gidenleri ağırlamak gibi kutsal bir göreve layık bir millet olduklarını ve petrol kaynakları ile zenginleştirildiğini düşünmüştür.

Özellikle orada yaşadıkları ve dönüş sonrasında halkı tarafından gösterilen ilgi Ticani'nin birçok bölgede tanınmasını ve geniş kitlelere hitap etmesini sağlamıştır. Vehhabiliğin etkisinde kalan Ticani gitmiş olduğu mescitlerde, türbe ziyaretlerinin batıl olduğunu, taşların öpülmemesi gerektiğini söyleyerek, bunun şirk olduğunu her fırsatta anlatmıştır.¹⁶

Bu geçen zaman içerisinde Ticani, yakın dostları ile mektuplaşmış, onların davetleri ile yakından ilgilenip, kendisine üç aylık bir seyahat programı düzenlemiştir. Fakat seyahate çıkmadan önce belki de ilk şüphelerinin oluşmasına sebebiyet veren, Sufi tarikat lideri olan Şeyh İsmail el-Hadifi'nin davetine icabet etmiştir. Orada gördüğü tablonun etkisi ile Ticani, bağlı bulunduğu Vehhabiliğin evliyalari inkar eden öğretileri ile ileride temsilciliğini yapacağı tarikatın evliyalara sıcak bakışları arasında kalarak, tereddüt etmiş, ilk şüphe tohumları oluşmaya başlamış, ardından da bu

¹⁵ Muhammed et-Ticani es-Semavi, ...**Ve Hidayete Erdim**, Çev. Zeki Özkaya, 3. Baskı, İstanbul, Can yay., 1996, s. 13.

¹⁶ Ticani, a.e, s. 14-19

durumdan kurtulabilmek için ve hakikati bulabilmek amacıyla yakınları ile vedalaşarak seyahate çıkmıştır.

Seyahatine Kahire'den başlayan Ticani, Ezher Üniversitesi âlimleriyle görüşmüş ve onlardan Ezher'de öğretim görevliliği teklifi almıştır. Mısır'dan Beyrut'a giderken gemide tanıştığı Bağdat Üniversitesi'nde hoca olan, Iraklı Şii bir zat olan Münim, Ticani'nin Şiilere karşı bakış açısını fark etmiş ve karşılıklı soru-cevap yaparak, onu daha fazla din adamıyla görüşmesini sağlamak ve ön yargısını kırmak adına Irak'a davet etmiştir. Ticani, planladığı yolculuğunu tamamladıktan sonra Irak'a geçerek Münim'le buluşmuş, orada tanıştığı, şahit olduğu olaylar karşısında zihnini meşgul eden şüpheler daha da fazlalaşmaya başlamıştır. Ticani, Şiilerin Hz. Ali'ye ve taşta taptıkları, imamlarını Allah'ın mertebesine çıkardıkları, her şeyi helal saydıkları, Hz. Peygamber'in türbesine pislik attıkları yönündeki büyüklerinden duydukları ile Iraklı arkadaşı Münim'in Şiilikle ilgili anlattıkları arasında ciddi tutarsızlıkların olduğunu fark etmiş, bu durumun etkisi ile eski bilgilerini süzgeçten geçirmiş ve Münim'in mihmandarlığında Şiiliği araştırmaya başlamıştır.¹⁷

Münim kendisini Necef'e götürerek Şîa'nın büyük şahsiyetlerinden olan Ebu'l Kasım el- Hui (ö. 1992)¹⁸, ardından Muhammed Bakır es-Sadr (ö. 1980)¹⁹ ile tanıştırmıştır. Ticani, Seyyid el-Hui ile tanışması sırasında, Şiilerin Hz. Ali'yi Peygamber efendimiz derecesine çıkardıkları, hatta kutsiyet atfederek ona taptıkları, emaneti Hz. Ali yerine Peygamberimize verdiğini düşündükleri için Cebrail'e kızgın oldukları gibi görüşlere sahip olduğunu, öyle ki Şiilerin Allah'a ibadet ettiğini düşündüğü Yahudiler ve Hristiyanlardan bile geride olduğuna inandığını ifade etmiştir. Bu açıklamalarına karşılık el-Hui ile Ticani arasında Şiilik hakkında hususlar etraflıca konuşulmuştur. Daha fazla derinleşebilmek, sorularına cevap bulabilmek amacıyla Ticani, Şiilik hakkında yetkin bir otorite olan Muhammed Bakır es-Sadr ile buluşturulmuştur.²⁰

¹⁷ Ticani, a.e., s. 22, 38.

¹⁸ Daha fazla bilgi için bkz.: Mehmet Toprak, "Ebü'l Kasım el-Hui", **DİA**, İstanbul, 1998, C: 18, s. 309-311.

¹⁹ Daha fazla bilgi için bkz.: Mehmet Toprak, "Muhammed Bakır Sadr", **DİA**, İstanbul, 2008, C: 35, s. 413-414.

²⁰ Ticani, a.e., s. 50.

Ticani, Muhammed Bakır es-Sadr başta olmak üzere Şii alimlerden dinledikleri karşısında hayrete düşerek Şii kaynakları üzerinde araştırma yapma imkânı bulmuştur. Araştırmalarına ilk olarak, mezhebi ihtilaflar ile ilgili noktaları açıklığa kavuşturabilmek amacıyla sahabenin hayat, davranış ve fikirlerini incelemek ile başlamıştır. Şerafettin Musevi'nin *el-Müracaat* adlı kitabı, *İmâmiyye'nin akideleri ve Şiiliğin Aslı* kitabı gibi ziyaret ettiği yerlerden edindiği kitaplar sayesinde Ticani, zamanla sorularına cevaplar bulmuş ve bu araştırmalarının neticesinde Şiiliğin hak olduğu düşüncesine erişmiş ve Ehli Beyt mezhebine geçtiğini ifade etmiştir.

Şiiiler ile Sünnilerin üzerinde ittifak ettikleri ve kitabındaki konuları da genellikle bu usul ile kaleme almış, akıl ve mantık kurallarına uyarak tarafsız bir Müslüman gözü ile incelemelerde bulunduğunu ifade etmiştir. Ortaya koyduğu delillerin ise Kuran ayetleri ve sünnet olduğunu dile getirmiştir.²¹ Ticani, araştırmalarında hem Sünni kaynakları hem de Şii kaynakları karşılaştırmalı olarak incelemiş, bir mezhebin inandığı diğer mezhebin ise kabul etmediği hadisler yerine her iki mezhebin de üzerinde uzlaştığı hadisleri mukayeseli metodu ile tespit etmiş, her türlü milli ve mezhebi taassup, şüphe ve tereddütten sıyrılarak delillerini ortaya koymuş, Allah'ın en büyük nimeti olan yakın zirvesine ulaşmayı hedeflediğini dile getirmiştir.

Ticani, Şiiliğin hak olduğu kararından sonra mezhep değiştirme sürecini etraflıca anlatmış olduğu *Sümme'h- Tedeytü* (Ve Hidayete Kavuştum) isimli bir eser yazmış ve Şîa mektebini savunan birçok kitabın sahibi haline gelmiştir. İlk eserin ardından *Li Eküne Maa's-Sadıkın* isimli ikinci eserini telif etmiştir. Ticani'nin bu eserlerinin yanında “*Alevilik Ehl-i Beyt'in Yolu*”, “*Kur'an'ı Ehl-i Beyt'e Sorunuz*”, “*Kur'an'daki Sünnet Ehl-i Beyt'e Gönül Verenlerin Yoludur*” gibi çok sayıda eser verdiği bilinmektedir.²²

Yaşadığı dönemde Şîa mezhebinin tanıtıcılarından biri kabul edilen Ticani, daha sonra Paris'e yerleşmiş ve Sorbonne Üniversitesi'nde felsefe dalında doktora yapmış, bu üniversitede öğretim üyesi olarak görev yapmıştır.

²¹ Ticani, a.e., s. 78-79-81-146.

²² Bkz.: Kitaplar İSAM'da bulunmaktadır.

Ticani, Şii kesimde önemli payeye sahip bir şahsiyet kabul edilmiştir. Kaleme aldığı eserlerde Ticani, sağduyu sahiplerine, mantığını kullanan ve hakkı batıldan ayırmasını bilen Müslümanlara doğru yolu göstermeye çalıştığını söylemiştir. Ülkemiz literatüründe kendisi ile ilgili bilinen bir çalışmaya rastlanılamamış olan Ticani'nin yazmış olduğu *Alevilik Ehl-i Beytin Yolu* ve *Kur'an'ı Ehl-i Beyt'e Sorunuz* eserleri incelendiğinde, bu eserlerin ilk çalışması olan *Ve Hidayete Erdim* kitabı ile içerik yönünden benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Eserlerin önsözleri incelendiğinde Ticani; Müslümanlar arasında ortaya çıkan ihtilafları, mezhep anlaşmazlıklarını açığa çıkartmak ve İslam'ın birliğinde toplanabilmek amacı ile eserlerini kaleme aldığını ifade ettiği görülmektedir.²³

Benzer konular etrafında meramını okuyucusuna yansıtmaya çalışan Ticani, bir diğer eseri *Kur'an'ı Ehl-i Beyt'e Sorunuz* kitabında ise sekiz ayrı bölümden bahsetmekte ve sahabeler, ilk üç halife, Ehl-i Beyt, Hz. Fatıma, hilafet, Buhari ve Müslim'in güvenilirliği gibi konulara değinerek, birinci kitabına göre daha derinlikli konuları okuyucusunun huzuruna sunduğu görülmüştür.²⁴

Ticani, *Sümme'h-Tedeytü* adlı ilk eserinde; kendisinin bu süreçte ne yaşadığını çepeçevre ele alırken aynı zamanda Ehl-i Sünnet ile İmâmiyye Şîası arasında ortaya çıkan farklılıkları da ele almaktadır. İhtilaflı konuları itikat, imamet ve fıkhi konular olmak üzere üç ana başlıkta toplayan Ticani'nin mezhep değiştirmesine sebep olan olaylar bu başlıklar çerçevesinde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

1.2. Sünnilikten Şiiliğe Geçişinde Etkili Olan Gerekçeler

Sünni iken Şiiliği tercih eden Muhammed et- Ticani, Ehl-i Sünnet ile İmâmiyye Şîası arasındaki ihtilaflı konuları üç ana başlıkta incelemektedir. Ticani'nin eseri incelendiğinde görülmektedir ki, gerekçeler ifade edilirken ilk olarak iki mezhebin görüşleri karşılaştırılmış ardından Şîa'nın daha isabetli olduğu iddia edilerek eser kaleme alınmıştır.

²³ Muhammed et-Ticani es-Semavi, *Alevilik Ehl-i Beyt'in Yolu*, Çev. Zeki Özkaya, İstanbul, Can yay., 1999, s. 13.

²⁴ Bkz.: Muhammed et-Ticani es-Semavi, *Kur'an'ı Ehl-i Beyt'e Sorunuz*, Çev. Zeki Özkaya, İstanbul, Can yay., 1998, s. 5-6.

Ticani'nin ihtilaflı gördüğü bu konular aşağıda Ticani'nin bakış açısıyla ele alınmış ve Şiiliğe geçişinde etkili olan gerekçelere sırası ile yer verilmiştir.

1.2.1. İtikadi Konular

1. İmamet: Ticani'ye göre, Şîa inanç sisteminin temel noktası ve diğer mezheplerden ayrılmasını sağlayan konu imamet bir diğer ifade ile hilafettir. Ona göre Ehl-i Sünnet ile Şîa'nın kimliğini oluşturan bu konu en ihtilaflı kabul edilen bir husustur. Ticani'ye göre Ehl-i Sünnet, imamet gerekliliğini, Hz. Peygamber'in vefatının ardından kimi halife tayin edeceğini belirtmediğini ve kararını ashabın tercihinine bıraktığını, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer başta olmak üzere Beni Saide Sakifesi'nde toplanan ensar ve muhacirin kendi aralarında Hz. Ebubekir'i halife seçtiklerini ve ardından Hulefa-i Raşidin²⁵ olarak bilinen halifelerin başa geçtiğini ifade etmiştir.

Öte yandan Ticani, Şîa'nın ise hilafet konusunun Allah (c.c.) ve Resulünün toplumu kaderi ile baş başa bırakılabileceği bir mesele olmadığını, aksine toplum için taşıdığı öneme vurgu yaparak imameti bir iman esası saydığını, imamet toplumun adaletli bir şekilde yönetilebilmesi için önemli ilahi bir makam olduğuna inandıklarını dile getirmiştir. Bu sebeple Ticani eserinde, Şîa'nın hilafet meselesini delillendirebilmek adına başvurduğu birkaç rivayetten bahsetmiştir. Bunlardan biri Peygamberimizin Veda Haccından dönerken Gadir-i Hum²⁶ denilen mevkide bu makama kimin gelmesi gerektiğinin tebliğ edildiği, fakat sonrasında bu tebliğin kabul edilmeyerek Hz. Peygamber'in vasiyetinin terk edildiği rivayettir.

Ticani, Hz. Ali'nin hilafete gelmesi gerektiğine dair şu iddialarda bulunarak Şîa'yı haklı görmüştür;

(1) Hz. Ali'nin imametinin akli dayanağı ya da onun fazileti meselesi: Genel anlamda Şîa'ya göre, daha özel olarak da Ticani'ye göre imamete gelecek olan kişinin Ali b. Ebi Talib gibi çocuk yaşından itibaren şirkten ve zulümden uzak kalması gerekmektedir. Fakat hilafete geçen Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer Müslüman olmadan önce putlara tapmış ve zulme girmişlerdir. Bu sebeple affedilmiş olsalar dahi zulme

²⁵ Dört büyük halife hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Şemsüddin Ahmed Sivasi, **Dört Büyük Halife**, 2. Baskı, İstanbul, Çelik yay., 2012.

²⁶ Daha fazla bilgi için bkz.: Ethem Ruhi Fırlı, "Gadir-i Hum", **DİA**, İstanbul, 1996, C: 13, s. 279-280.

girip affedilen ile zulme hiç girmemiş kişinin bir olmayacağı beyan edilmiştir. Öte yandan imamların sayısının on iki ve hepsinin Kureys’li olması gerektiğini ifade eden hadisin Şîa’yı destekler mahiyette olduğu ifade edilmiştir.

(11) Nakli dayanakları: Çoğu Şii fırkalarca kabul gören Sakaleyn Hadisi, Ticani tarafından da imamet konusunda önemli kabul edilmiştir.²⁷ Ticani eserinde, Peygamberimizin Veda Haccı dönüşü(18 Zilhicce 10) Gadir-i Hum denilen bir mevkide –durmaya elverişli olmadığı halde- önemli bir meseleyi bildirmek için konaklayarak ve ashabını topladığını, Orada kendisine indirilen Maide 5/67 vahyi gereğince ashabına, “*Size paha biçilmez iki şey bırakıyorum: Allah’ın kitabını ve Ehl-i Beytimi...*” dediğini, Hz. Ali’yi yanına alarak “*Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlasıdır. Allah’ım onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol.*” duasını ederek bir konuşma yaptığını, bu meşhur konuşmanın “*Sakaleyn Hadisi*” olarak dile getirildiğini ifade etmiştir. Ticani’nin, o günde yaşananlara dayanarak Hz. Ali’nin imametinin nas ile tayin edildiğini kabul ettiği görülmektedir.

2. Ru’yetullah: Ticani’ye göre Allah (c.c.) inancı ile alakalı en ihtilaflı konu Allah’ın (c.c.) görülmesi ve O’na teşbih ifade eden nitelendirmelerden bahsedilme meselesidir. Ehl-i Sünnet, cennete gidecek kulların ahirette Allah’ı (c.c.) görmesinin mümkün olduğunu, ayet ve hadis kaynaklarında bu doğrultuda birçok rivayetin bulunduğunu dile getirmiştir.²⁸ Şîa, Allah’ın görülmesini kabul etmeyerek, Sünnilerin aksine Allah’a nispet edilen gülme, hoşlanma, yürüme, inme gibi teşbih ifade eden hususları Kur’an’a uygun bir şekilde yorumlamıştır. Örneğin Ehl-i Beyt alimleri Kıyamet suresinin 23. ayetinde geçen “*Rablerine bakacaklar.*” ayetini, O gün gözler, bir güzellik ve sevinç ifadesiyle Allah’ın rahmetine bakar ve müjde bekler, anlamında tefsir ettiklerini söylemişlerdir. Bu ekole göre bu yorumlama işlemi yapacak kimselerin imamlar olduğu ifade edilmiştir. Çünkü Şiiler, imamların sıradan insanlar olmadıklarını, Kur’an’ı anlamada Allah’ın varis kıldığı insanlar olduklarını iddia etmişlerdir.²⁹

²⁷ Ticani, **Ve Hidayete Erdim**, s. 148-151; Ticani’nin bu konu hakkında ne düşündüğü hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Ticani, **Alevilik Ehl-i Beyt’in Yolu**, s. 37-99.

²⁸ Bkz: Buhari, “Mevakıtu’s Salat”, 16; Buhari, “Tevhid”, 24.

²⁹ Ticani, **Kur’an’ı Ehl-i Beyt’e Sorunuz**, s. 26-28; Ticani, **Alevilik Ehl-i Beyt’in Yolu**, s. 26-38.

3. Bedâ: Ticani, Şîa'nın Ehl-i Sünnetin aksine bedâ kavramı çerçevesinde Allah'ın (c.c.) cehaletine kapı aralayacak şekilde yorumlanmasını kabul etmeyerek, O'nun daha önce verdiği bir hükmün kararını değiştirmesi şeklinde değerlendirmiştir. Örnek olarak ise eseri *Li eküne ma'a's-Sadikin*'de Ticani, Sünnilerin hadis kaynaklarında Miraç gecesinde Allah'ın (c.c.) elli vakit namazı farz kıldığı fakat sonrasında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bunu beş vakte kadar indirdiğine yer vererek hikâye edildiğini belirtmiştir.³⁰

4. Nübüvvet: Bu hususta Ticani'nin dikkat çektiği nokta peygamberlerin ismet sıfatıdır. Ehl-i Sünnet, ismet sıfatının peygamberlerde sadece vahyi tebliğ etme sürecinde etkin olduğunu, bunun dışında insanlar gibi hata³¹ edebileceklerini söylemişlerdir. Hatta bazı ayet ve hadislerde bu duruma işaret eden örneklerin vaki olduğunu dile getirmişlerdir.³² Şîa ise bu rivayetleri kesinlikle kabul etmeyerek peygamberlerin hata veyahut yanılma içeren her türlü kusur ve günahattan beri olduklarını ifade ederek bu konuda büyük bir hassasiyet göstermiştir.³³ Bu konuya ilişkin Ticani de Şîa'nın genel görüşlerini benimsemiş, Hz. Peygamber'in Kur'an'ın tebliği esnasında ismet sıfatına haiz olduğunu, bu vazifenin dışında günah işleyebileceğini savunan Sünnilerin aksine mutlak ismet sıfatına sahip olduğunu ifade etmiştir.³⁴

5. Sünnet: Ticani, Sünnilerin Hz. Peygamber'in söz, fiil ve davranışlarına ilaveten Hulefa-i Raşidin'in de söz ve fiillerini sünnet kapsamında değerlendirdiğini, fakat Şîa'nın Hz. Peygamber'in yanı sıra Ehl-i Beyt imamlarının söz ve fiillerini sünnet içerisinde kabul ettiklerini dile getirmiştir. Ticani, ashabın birbirleri ile mücadele halinde olduğunu ve birbirlerini yalanladıklarını hatta öldürdüklerini fakat imamlar arasında böyle bir şeyin söz konusu dahi olmadığını ileri sürerek Şîa'nın bu konuda haklı olduğunu bu şekilde delillendirmiştir. Çünkü Ehl-i Beyt imamlarının ilim, takva

³⁰ Üzüm, a.g.m., s. 191.

³¹ Peygamberlerin zelleleri hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Mustafa Akçay, "Kelam Literatüründe Peygamber Zelleleri", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XIII/24, 2011, s. 1-33.

³² Bkz: el-Bakara 2/35-37; el-Hûd 11/45-47; el-Yûsuf 12/23-24; el-Kasas 28/15.

³³ Şii kaynaklarda Hz. Peygamber'in ismet sıfatı ile alakalı bkz.: Ticani, **Kur'an'ı Ehl-i Beyt'e Sorunuz**, s. 138 ve 216-232.

³⁴ Ticani, **Ve Hidayete Erdim**, s. 187.

ve zühhte hep zirvede olduklarını, bu sebeple davranışlar ve sözlerinin insanlar için bağlayıcı olduğunu dile getirmiştir.³⁵

6. Tefsir ve Te'vil: Ticani'ye göre Ehl-i Sünnet, Kur'an'ın tefsirinde sahabe ve dört mezhep imamını kaynak kabul ederken Şîa, Ehl-i Beyt imamlarını da merci tanımıştır. Benzer bir görüşle Ticani, Ehl-i Sünnet'in sahabileri, dört mezhep imamlarını ve ümmetin diğer din adamlarını kaynak olarak tercih ettiklerini, buna karşın Kur'an'ın mesajlarına hakim Ehl-i Beyt imamlarını bu bağlamda göz ardı ettiklerini, bu durumun yanlış bir yaklaşım olduğunu dile getirmiştir.³⁶

Müteşâbihâtın tevili konusunda da manzara benzerlik arz etmektedir. Sünniliğe göre bunun Allah'tan (c.c.) başkası için müyesser olmadığı, Şîa'ya göre ise Ehl-i Beyt imamları için de bu durumun mümkün olduğu yönündeki görüşlerin varlığı bilinmektedir. Bu hususta Ticani ise imamların güvenilir kimseler olduğuna inandığı için Şîa'yı haklı bulmuştur.

7. Kur'an'ın Tahrifi: Şîa'nın Kur'an'da bir eksikliğin bulunduğunu, hadis kaynaklarına dayandırarak ifade etmesini tenkit eden Ehl-i Sünnetin bu görüşü ile ilgili olarak Ticani, Sünnilerin haksız yere Şîa'yı suçladığını dile getirmiş, suçlayıcı tutumdan vazgeçilmesi gerektiğini ifade ederek, Şîa'nın lehinde görüş bildirmiştir.³⁷

8. Kader: Ticani, *Alevilik Ehl-i Beyt'in Yolu* eserinde, her Müslüman gibi kendisinin de alın yazısı, kader gibi konularda yıllarca düşündüğünü, çelişkiler yaşadığını ve bu konuyu anlayabilmek adına din adamlarına sürekli sorular sorduğunu dile getirmiştir. Fakat aldığı cevapların hiçbirinin kendisini tatmin etmediğini de eklemiştir. Ardından okuduğu ayetler ve hadisler ışığında Sünni mantığın ayetlere ters olduğunu kabul etmiştir. Ticani eserinde bu bahsi Sünni alın yazısı ve Alevi alın yazısı şeklinde iki ayrı bakış açısı ile ele almıştır. Ticani, Ehl-i Sünnetin Emevi otoritenin iktidarını ve uygulamalarını insanlar üzerinde sorgulanamaz kılma siyasetinin etkisinde kalarak, hayır ve şerrin Allah'tan (c.c.) olduğuna, kulun kati surette irade etme yetkisinin olmadığına inandıklarını ifade etmiş, Şîa'nın ise imamların bakış açısının tesiri ile kulun amellerini Allah'ın (c.c.) bilgisi dahilinde ve cebr altında kalmadan kendi iradesi

³⁵ Ticani, a.e., s. 168-169.

³⁶ Ticani, *Alevilik Ehl-i Beyt'in Yolu*, s. 14-15.

³⁷ Ticani, *Alevilik Ehl-i Beyt'in Yolu*, s. 166.

ile icraya kabil olduğunu savunmuştur.³⁸ Bu hususların dışında Ticani, Şiiliğin diğer temel konularında da görüşlerini ortaya koymuş, Şii bakış açısıyla bunları temellendirmeye çalışmıştır:

Takıyye: Ticani, Sünnilerin tarih boyunca devlet otoritesi ile beraber bulunduğu için gizliliği Şîa kadar öne çıkarmadığını fakat Sünnilerde de bulunduğunu belirtmiştir. Çünkü Şiiler, Sünnilerin aksine devlet bünyesinde bulunmadıkları için muhalefet kısmında kalarak horlanmış, olumsuz fiillere maruz bırakılmıştır. Bu sebeple takıyyeyi daha fazla kullanmak zorunda kalmışlardır. Eserinde bu konu hakkında Cafer es-Sadık'ın şöyle dediğini nakletmiştir:

*“Takıyye, benim ve ecdadımın dinidir, Takıyyesi olmayanın dini de yoktur.”*³⁹ diyerek Ehl-i Beyt'in kendilerini korumak ve savunmak için bu yola başvurduğunu ifade etmiştir.

Mehdi İnancı: Ticani; bu bahsi kitabında anlatırken, bir insanın on iki yüzyıl boyunca nasıl saklı ve canlı yaşayacağını ve kurtarıcı olarak Mehdi'nin bekleniyor olmasının bir oyalama olduğunu düşünen Ehl-i Sünnet'in Şiileri eleştirdiğini ve alay ettiğini söylemiştir. Hem Ehl-i Sünnet tarafından hem de Şîa tarafından mehdi inancının kabul edildiğini fakat kim olduğu ve şu an hayatta olup olmama konusunda ayrılığa gittiklerini ifade etmiştir. Şiilerin mehdinin on birinci imam Hasan el-Askeri'nin oğlu olduğuna, babasının ölümünün ardından bazı sebeplerden dolayı korkup saklandığına ve şu an hayatta olduğuna bir gün gelip bozulmuş olan toplumu adalet ile dolduracağına inandıklarını ifade etmiştir. Ehl-i Sünnetin ise mehdinin şu an hayatta olmadığını ve Allah'ın (c.c.) sonradan onu Peygamberimizin soyundan yaratacağını benimsediklerini, durum böyle iken Sünnilerin Şiileri eleştirmesini yerinde bulmadığını belirtmiştir.⁴⁰

Rec'at: Ticani; Kur'an'ın tahrifi konusunda olduğu gibi bu meselede de Sünnilerin Şîa'yı haksız yere tenkit ettiğini ifade etmiştir. Şîa'nın, imamlardan gelen rivayetler doğrultusunda zulme uğrayan bazı kimseler ile zulme sebep olanlardan bazılarının kıyamet öncesi dünyaya gönderileceklerini ve mazlumların zalimlerden haklarını alacaklarını kabul ettiklerini bildirmiştir. Oysa Şîa'nın bunu imamet

³⁸ Ticani, **Alevilik Ehl-i Beyt'in Yolu**, s. 120.

³⁹ Ticani, a.e., s. 155-156.

⁴⁰ Ticani, a.e., s. 184-187.

meselesinde olduğu gibi zaruri bir inanç esası kabul etmediği gibi reddeden kimsenin de dinden çıkmayacağı görüşüne sahip olduğunu belirtmiştir. Eserinde bu konuyu delillendirebilmek adına ayetlerden örnekler getirmiş⁴¹ ve yaşama geri dönüşün ‘tenasüh olayı’ olmadığını şu sözleriyle açıklık getirmiştir:

*“Sünnilerden kimileri, yaşama geri dönüşü kabul etmek, insanları tenasühe (Ruh göçüne)götürür, derler. Oysa, Yaşama geri dönüş ile tenasüh aynı şeyler değildir. Çünkü tenasühü savunanlar, insanın kendi vücuduyla ve ruhu ile dünyaya döneceğini kabul etmezler. Onlar, insan öldükten sonra onun ruhunun yeni doğan birisinin vücuduna, ya da bir hayvana geçebileceğini söylerler.”*⁴²

1.2.3. Fıkhi Konular

Bu başlık altında ele alınacak hususlarda Ticani, diğer meselelerdeki net ayrımların aksine genel itibari ile Ehl-i Sünnet ile Şîa arasında bir yakınlığın bulunduğunu, ancak bazı noktalarda farklı görüşlerin bulunduğunu ifade etmiştir. Aşağıda Ticani’nin bu bağlamda saptamalarına yer verilmiştir.

1. Namazların Cem’i: Ticani, Ehl-i Sünnetin, bu hususa riayet ettiği yer ve zamanların bulunduğunu, Hacda arife gününde öğle ile ikindiye ve akşam ile yatsıyı cem ettiklerini ve yine en güvenilir altı hadis kitabının ilk ikisinde geçen Peygamberimizin sefer, yağmur ve korku gibi zamanlarda namazlarını cem ettiğini naklettiklerini dile getirmiştir.

Ticani, Şîa’yı araştırma sürecinde iken Muhammed Bakır es-Sadr’a yukarıda belirtilen durumların dışında namazların birleştirilme hususunu sorduğunda, İmamlardan aldığı bilgi ile hocasının, Hz. Peygamber’in Medine’de hiçbir sefer, korkulu hal, yağmur ve herhangi zorlayıcı bir durum olmadığı halde iki namazın farzını bir arada kıldığı ve Sünni din bilginlerinin de bunu bildiği şeklinde yanıt verdiğini dile getirmiştir.⁴³

2. Mühür Kullanımı: Ticani, diğer pek çok meselede olduğu gibi Sünnilerin kaynaklarında bu hususun da yer aldığını belirtmiştir. Şîa, Hz. Peygamber’den gelen rivayetleri dikkate alarak, temiz olduğu açıkça bildirilen toprağa secde edilmesi

⁴¹ Delil olarak gösterilen ayetler için bkz.: en-Neml 27/83; el-Mü’min 40/11; el-Bakara 2/56-243-259; el-Kehf 18/12.

⁴² Ticani, **Alevilik Ehl-i Beyt’in Yolu**, s. 179.

⁴³ Ticani, **Alevilik Ehl-i Beyt’in Yolu**, s. 171.

gerektiğini kabul etmiş ve bu toprağın Kerbela'ya ait toprak olmasının şart koşulmadığını fakat Hz. Hüseyin'in davasını hatırlatacağı için müstehap olacağını söylemiştir. Ticani eserinde buna dikkat çekerek, hocasına Hüseyiniye Toprağının mahiyetini sormuş, hocası ise Şiileri kötülemek isteyenlerin iddia ettiği gibi toprağa secde edilmediğini, secdenin sadece Allah'a (c.c.) yapılacağını, sadece en makbul secdenin bu toprağa yapılacağını iletmış ve toprak hikayesinin ise Zeynel Abidin'in namaz kılacağı yere babasının kanının döküldüğü topraktan alarak secde etmesinden kaynaklandığını dile getirmiştir.⁴⁴ Ticani ise, Allah'a (c.c.) değil de toprağa secde edildiği şeklinde bir düşünceye sahip olan Ehl-i Sünnet'in, Şîa'yı yanlış anladığını ifade etmiştir.

3. Humus: Ticani, Enfal 41. Ayeti⁴⁵ delil göstererek esasında humusun sadece harpte elde edilen ganimetlerden değil, her türlü ticari kazançtan elde edilenleri de kapsadığını belirterek, bu husus kapsamında imamların yorumlarına itibar ettiği için Şîa'yı haklı bulduğunu dile getirmiştir.⁴⁶

4. Mut'a Nikâhı: Ticani, Şîa'nın Mut'a nikâhının Hz. Ömer zamanında yasaklandığını ve bu konu hakkında İslam'ın haram açıklaması olmadığını, bu sebeple hiç kimsenin de bu nikâhı da yasaklayamayacağını beyan ettiğini dile getirmiş ve bu sebeple bu nikâhın her zaman yapılabilir ve helal olduğunu belirtmiştir. Konu ile ilgili olduğunu düşündüğü Nisa 24⁴⁷ ayeti gereğince Ticani, imamların belirttiği görüşlerin etkisinde kalarak Şii anlayışı daha tutarlı bulduğunu dile getirmiştir. Ticani Alevilik Ehl-i Beyt'in Yolu eserinde, Mut'a nikahının dini nikaha dayanan, geçici bir evlilik olduğunu, Sünnilerin düşündüklerinin aksine başıboş bir durumun olmadığını, kadının belirli bir miktar ve süre zarfında karşılıklı şartların kabul edilmesi ile yapılan bir akit olduğunu ifade etmiştir.⁴⁸

⁴⁴ Ticani, **Ve Hidayete Erdim**, s. 58-59.

⁴⁵ "Allah'a ve ayırım günü yani iki topluluğun karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz biliniz ki ganimet olarak ele geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah'a, peygambere, yakınlarla, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Allah her şeye kadirdir." el-Enfal 8/41.

⁴⁶ Ticani, **Alevilik Ehl-i Beyt'in Yolu**, s. 129-131.

⁴⁷ "Elinizin altında bulunan cariyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı; Allah'ın size emri budur. Bunlardan başkasını, iffetli yaşamak ve zina etmemek kaydıyla, mallarınızla istemeniz size helal kılındı. Onlarla karı-koca ilişkisi yaşamanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir kesiminden sonra karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir." En-Nisa 4/24.

⁴⁸ Ticani, **Alevilik Ehl-i Beyt'in Yolu**, s. 159.

Yukarıda Ticani'nin mezhep değişiminde gerekçe olarak gösterdiği hususlara değinilmiştir. Bu bilgilerden hareketle şunlar söylenebilir: Ticani eserlerinde iki mezhebin görüşlerini karşılaştırmış, ardından řâ'nın doğru olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Fakat bunu ortaya koyarken titiz davranmadığı görülmüştür. Özellikle řâ ile ilgili tespitlerinde şii klasik eserlere atıfta bulunurken, aynı nispette Sünni kaynaklardan yararlanmayı tercih etmediği tespit edilmiştir. İki mezhebin ihtilaf ettiği konuları ortaya koyarken, Sünni yaklaşıma dair sadece hadis kaynaklarıyla yetindiği, hatta hadisler konusunda da subjektif davrandığı görülmüştür. Öte taraftan Ticani, klasik eserleri başucu kaynak kabul etmesi gerekirken, Sünni alimlerle yapmış olduğu görüşme sonuçlarını Ehl-i Sünnet'in genel görüşü gibi sunduğu, řâ'nın hakikati yansıttığına dair bir imaj çizmeye çalışıldığı müşahede edilmiştir. řâ hakkındaki savlarının haklılığını ispatlayabilmek adına Ticani'nin, kaynakların sadece ismini vermekle yetindiği, bazı şii kaynakları Sünni kaynakmış gibi belirttiği, kaynakça hususunda metodolojik zafiyetler gösterdiği tespit edilmiştir.

Özetle Ticani'nin mukayese ettiği konular hakkında tutarlılıktan uzak tespitlerde bulunduğu, fikri sabit bir tutum benimsemesinden dolayı tarafsız kalmakta zorlandığı, ihtilaflı meselelerde kendi mezhebinin haklı olduğunu savunduğu görülmüştür.

2. şİİLİKTEN SüNNİLİğE GEçİşİN BİR RNEğİ OLARAK MUSA EL- MUSEVİ:

Musa el- Musevi'nin hayatı hakkında, Muhammed et-Ticani es-Semavi ile ilgili elde edilen bilgiler nispetinde malumata ulaşılamamıştır. Elde edilen kısıtlı bilgiler ise şu doğrultudadır: Musa el- Musevi, İmam-ı Ekber diye bilinen Seyyid Hasan el- Musevi el- İsfehani'nin (. 1946) torunu olup, şii düşünce içerisinde neşet etmesine rağmen kendi mezhebine güçlü eleştirilerde bulunmuş bir şahsiyettir. Musevi, 1930 yılında Irak'a bağlı Necef şehrinde doğmuştur. Klasik din tahsilini Necef'te tamamlayarak fıkhıta içtihat derecesine ulaşmıştır. Daha sonra 1955 yılında Tahran niversitesinde fıkıh alanında doktorasını tamamlamış, ardından Paris Sorbonne niversitesi'nde felsefe alanında ikinci doktorasını yaparak felsefe profesörü olmuştur. 1960-62 yılları arasında Tahran niversitesi'nde İslam İktisadi bölümünde ğretim yesi olarak görev yaparken, aynı zamanda 1968-1978 yılları arasında Bağdat

Üniversitesi'nde felsefe dersleri vermiştir. Bu süreçte Libya, Almanya, Amerika gibi ülkelerde misafir öğretim üyesi olarak bulunmuş, buralarda çeşitli sosyal ve kültürel platformlarda faaliyetler yürütmüştür.

Ortadoğu'da bulunan çeşitli üniversitelerde dersler veren Musevi, Harward'a geçmiş, oradan da Los Angeles Üniversitesine geçerek, profesör olarak ders vermeye devam etmiştir.⁴⁹

Musevi'nin birden fazla eseri olmakla birlikte *Şîa ve Şiilik Mücadelesi* adlı eseri bu bölümde temel kaynak niteliğinde irdelenmiştir. Bu eserin takdim bölümünde Musevi, bazı ıslahatçı fikirlere sahip olan babasının, camide, dedesinin huzurunda iken din adamı kılığına girmiş biri tarafından öldürülmesi üzerine Şîa'nın bazı itikadi ve ameli meselelerinin tashih edilmesi gerektiğinden hareketle bir eser kaleme aldığını dile getirmiştir.

Musevi eserinin sunuş kısmında, asırlardan beri Şiilik hakkında söylenen sözler ile Şîa ve Ehl-i Sünnet arasında cereyan eden mezhep çekişmelerinin devam ettiği bir süreçte yaşadığını belirtmiştir.⁵⁰

Musevi'nin, *Mine'l Kindi ila İbn Rüşt* (Beyrut 1972), *İran fi rub'i karn* (Beyrut 1972), *Kavaidu felsefiyye* (Necf 1977), *Felasifetü Avrubiyyun* (Beyrut 1980), İran İslam Devrimi'ni eleştirdiği *es-Sevratü'l Baise* (Los Angeles 0983), *el-Cumhuriyetü's-Saniye* (Los Angeles 0985), *eş- Şîa ve 't- Tashih* (Los Angeles 1987) adında basılmış birçok eseri bulunmaktadır.⁵¹

Musevi, *Eş- Şîa ve 't-Tashih*, *es- Sira' beyne's-şîa ve 't-teşeyyu'* ismini verdiği bu eserini 1987 yılında kaleme almıştır. Ülkemizde ise ilk basımı 1995 yılında Şîa ve Şiilik Mücadelesi ismiyle Kemal Hoca tarafından tercümesi yapılmış, daha sonra 2017 yılında ise Doç. Dr. Abdullah Ünalın tarafından *Şîa'da İç Çatışma* ismi ile farklı bir yayınevi tarafından tekrar basımı yapılmıştır.⁵² Eserinin giriş kısmında Musevi, Şii düşüncede problemleri gördüğü, nas ile tayin, masumiyet, takıyye, bedâ, rec'at gibi itikadi hususların dışında fikhi meseleleri ele almış ve bu hususlarda tashihe giderek,

⁴⁹ Musa el-Musevi, *Şîa ve Şiilik Mücadelesi*, Ter. Kemal Hoca, İstanbul, Sebil yay., 1995, s. 3.

⁵⁰ Musevi, a.g.e., s. 11-12.

⁵¹ Üzümlü, a.g.m., s. 195-196.

⁵² Feyza Doğruyol, "Şîa'da İç Çatışma", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/11, Mayıs-Haziran 2019, s. 196.

Şîa'ya ağır eleştiriler yöneltmiş, ayrıca başta Şîa'nın aydın kesimi olmakla birlikte, kültürlü ve özgür düşünceli Şii evlatlarına hitaben kaleme aldığını belirtmiştir.⁵³

Yukarıda da zikredildiği üzere Musevi, eserini Şîa'nın tashih edilmesi amacı ile kaleme aldığını belirtmesinin yanı sıra, asırlardır devam eden Şîa ve Ehl-i Sünnet arasındaki mezhepsel gerilimi en aza indirgeyerek ihtilafı konuların sonlandırılmasını amaçladığını ve özellikle Ehl-i Sünnet ile Şîa arasında ihtilafın kaynağının ne olduğu konusunda kaynaklarca tespit edilen birden fazla görüşün bulunduğunu ifade etmiştir.⁵⁴ Musevi bu çerçevede ihtilaf edilen konunun hilafet konusunda yani Hz. Ali'nin diğerlerine göre daha layık olduğu görüşünün aksine asıl ihtilafın İmâmiyye Şîa'sının Hulefa-yı Raşidin'e karşı benimsediği olumsuz tutum ve tahkir fikri olduğunu beyan etmiştir.

Musevi'nin eserinde dikkat çektiği ve derin uçurumların oluşmasına sebep olduğunu düşündüğü bir diğer mesele ise Şîa ve Şiilik kavramlarıdır. Kendi ifadesi ile *“Şîa, Şiilik ve İmâmiyye akidesi hususunda derinleştikçe Şîa ve Şiilik arasını ayıran derin bir uçurum bulunduğunu görüyorum. Bu uçurum bazı hallerde açıkça tezada varmaktadır. Şiiliğin bir şey, Şîa'ların ise başka bir şey olduğunu çıplak gözle fark ediyorum...”*

Musevi, Şîa ile Ehl-i Sünnet arasında oluşan mücadelede, büyük kayboluştan sonra iki mezhep arasında fikri mücadelenin ortaya çıktığı ilk evre, Şah İsmail'in Safevi devletini kurması ve resmi anlamda Şii bir devletin ihdas edildiği ikinci evre, çağdaş fikirler ile Şiilik fikirlerinin hakim olduğu üçüncü evre olmak üzere üç kırılma

⁵³ Musevi, a.g.e., s. 9, 12-13.

⁵⁴ Şîa ile Ehl-i Sünnet mezhepleri arasında elbette İslami anlayış benzerlikleri mevcuttur. Fakat bunların itikadi ve fihhi alana dair temel mevzularda ihtilaf ettiği de bir gerçektir. Özellikle Şîa denilince akla gelen ve diğer mezheplerden ayrılan en temel görüşü İmamet/Hilafet başlığıdır. Ardından on ikinci imamın gaybetinden sonra dini ve dünyevi yetkinin adil imama intikal edeceği görüşü olan Velayet-i Fakih nazariyesidir. Şîa'nın imamet anlayışı ile birlikte Ehl-i Sünnet'e muhalif olan görüşlerin başında bed'a ve Rec'at gelmektedir. Şîa, bu görüşlerini ispatlamak için pek çok ayet ve hadis delil göstermiştir. En temel farklardan biri diyeceğimiz diğer başlık ise Sahabeye karşı olumsuz tavır beslemeleridir. Bir diğer ihtilaf konusu ise Sünni hakimiyet altında yaşamak zorunda kalan Şiiler, azınlık psikolojisi ile kendilerini saklamak ve korunmak için takıyye yapmışlardır. Bir diğer husus Kur'an'ın korunmuşluğu meselesidir. Ehl-i Sünnet uleması, hiçbir şekilde değişikliğin olmadığını ve olmayacağını ifade eder iken Şîa'nın özellikle ilk dönem alimleri Kur'an'ın tahrif edildiğine dair pek çok rivayet nakletmişlerdir. Bu saydıklarımız itikadi açıdan farklılıklar idi. Tabii ki derinde yaşanan farklılıklar, uygulamalarda da temel ihtilafların olduğuna işaret etmektedir. Mesela, belirli bir bedel karşılığında yapılan Mut'a nikahı; hiçbir mazeret olmasa bile namazların cem edilmesi; Enfal suresi delil gösterilerek ganimetin “kazanç ve kar” manasına geldiği ifade edilerek alınan beşte birlik hisse Humus; dört mezhepte ortak fakat Caferilerde ayağın mesh edilmesi; Mühür taşı, Ezan Cuma namazı. Bkz: Mustafa Öztürk, **Tefsirde Ehl-i Sünnet-Şîa Polemikleri**, Ankara Okulu yay., 2009, s. 119-120.

noktasına dikkat çekmiştir. Musevi bu üç kırılma evresinin sonucunda onarılamayacak derecede üzücü ve tehlikeli olayların varit olduğunu ve bir an önce reforma gidilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Musevi, ilk sapmaların h. 329 yılında İmam Mehdi'nin kayboluşunun açıklanmasından sonra yaşandığını ifade ederek, ayrışmaya sebep olacak ilk işaretin ise hilafetin Hz. Ali'ye nas ile tayin edildiği görüşü ile ortaya çıktığını iddia etmiştir. Hz. Ali ve çağdaşları bu hususta ilahi bir emrin olmadığını söylemiş, hatta bu görüş Musevi'nin işaret ettiği büyük kayboluşa kadar devam etmiş fakat gaybet dönemi ile birlikte akideler değiştirilmiştir. Aynı zamanda imamlığın imani bir şart olarak görülmesi gerektiği de esaslar arasına iliştilmiştir.

Musevi'nin eserinde dikkat çektiği bir diğer mesele ise, Şii alimlerin mezhebin devamlılığı ve güvenilirliğini sağlamak için son imam Mehdi'ye nispet ettikleri bazı uydurulmuş rivayetlerin bulunmuş olmasıdır. Şii kaynaklarda İmam Mehdi'nin, *“Bugünden sonra beni gördüğünü iddia eden yalanlayın...”*⁵⁵ şeklinde bir sözü rivayet edilerek, imamla irtibat halinde olma, kendisine ve dedelerine nispet edilen sözlerin gerçek olup olmadığını öğrenme gibi yollar kapatılmıştır.

Musevi, Şîa ve Şiilik Mücadelesi adlı eserinde, peygamberlerin bir beşer olduğunu, ilahi tarafı ile şahsi tarafının farklı cihetler olduğunun kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim Allah'ın (c.c.) vahiy etmiş olduğu ve Hz. Peygamber'in insani yönü üzerinde duran ayetlerin mesajlarından hareketle Hz. Peygamber'den insanlara sadır olan her davranışın vahiy olarak algılanmaması gerektiği görüşü Musevi'nin bu düşüncelerini destekler niteliktedir. Musevi, aksi halde Şîa'nın inandığı gibi Hz. Ali'nin nas ile tayin edildiği fikrine inanılacağını belirtmiştir.⁵⁶

Musevi, Hz. Peygamber'in Müslümanlardan kendisine mutlak itaat eden bir toplum inşa edebileceğini, fakat bu itaatin mutlak sahibi olan Allah'ın (c.c.) esaslarına ters düşeceğini ifade etmiş ve örnek olarak Hz. Peygamber'in hanımına atılan iftira hadisesinde, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) eşinin günahsız olduğuna inandığını, fakat atılan bu çirkin iftiranın asılsız olduğunu ispat etmek için vahyi beklediğini belirtmiştir. Bu örnekten hareketle Musevi, hiç şüphesiz hilafet meselesinin de bu

⁵⁵ Musevi, a.e., s. 24.

⁵⁶ Musevi, a.e., s. 15-32.

doğrultuda düşünülmesi gerektiğini dile getirmiş, hatta Peygamber Efendimizin (s.a.v.) kendisinden sonra Hz. Ali'nin halife olmasını arzuladıysa dahi ilahi bir emir olmadan, şahsi isteklerine uyarak bir halifeyi tayin etmesinin düşünülemez olduğunun altını çizmiştir.

Musevi yukarıda bulunan beyanına ek olarak, hilafet konusunun Peygamberimizin (s.a.v.) vefatından sonra gerçekten ilahi bir nassa dayanmış olsaydı, hiç kimsenin bu durum karşısında aksi bir görüş beyan etmeyeceğini, bilmezlikten gelmeyeceğini ya da ilahi emri inkar etmeyeceğini ifade etmiştir.⁵⁷

Musevi hakkında yukarıda verilen tafsilatın neticesinde, Şii iken açıkça Sünniliği benimsediğini söylememekle birlikte Şiiliği tenkit ederek, anlayış bakımından Sünniliğe intisap eden bir müellif⁵⁸ olduğunu söylemek mümkündür. Musevi, Şii düşüncedeki bütün sapmaların temel sebebinin büyük gaybetle⁵⁹ birlikte ortaya çıktığını, yani on ikinci imam Muhammed el- Mehdi b. Hasan el- Askeri'nin kaybolmasıyla birlikte imam ile insanlar arasında bağ kurduklarına inandıkları son sefir⁶⁰ Ali b. Muhammed es- Semerri'nin⁶¹(ö. 328/940) vefatıyla başladığını belirtmiştir.

Ayrıca Şîa'nın bazı düşüncelerini ve uygulamalarını eleştiren tek isim Musevi değildir. Musevi'nin dışında Ali Şeriatî (ö. 1997), Hüccetullah Nikui, Ahmed el-Katib, Ayetullah Muhammed Hasan Şeriatsankalci (ö. 1943) gibi isimler de mevcuttur.

Musevi'ye göre Şîa da tashih edilmesi gereken hususların neler olduğu aşağıda maddeler halinde ele alınmıştır.

2.1. Şiilikten Sünniliğe Geçmesinde Etkili Olan Gerekçeler:

Şiilikte tashih edilmesi gereken hususların olduğuna inanan ve bu hususların değiştirildiği takdirde iki taraf arasında ihtilafların asgariye ineceğini ifade eden Musa el- Musevi, ihtilaflı konuların on altı farklı başlıkta toplandığını ifade etmiştir. Aşağıda bu farklılıklar ele alınarak Musevi'nin görüşleri betimlenmiştir.

⁵⁷ Musevi, a.e., s. 35-49.

⁵⁸ Üzüm, a.g.m., s. 189.

⁵⁹ Geniş bilgi için bkz.: Cemil Hakyemez, "Gaybet İnancı ve Şiilikteki Yeri", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens.**, (Doktora Tezi), Ankara, 2006.

⁶⁰ Geniş bilgi için bkz.: Mustafa Öz, "Sefir", **DİA**, İstanbul, 2009, C: 36, s. 304.

⁶¹ Geniş bilgi için bkz.: Hamdi Kaya, "İmâmîyye Şîasında Sefirler Dönemi", **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens.**, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006, s. 60-61.

2.1.1. İmamet

Musevi eserinde, bu başlık hakkında genişçe bir açıklamaya yer vererek konuya Şîa'da Hz. Ali'nin ve soyundan gelen imamların yaşamış olduğu gerçek Şiiliğin inhiraf edildiğini belirterek başlamış, buna sebebiyet veren ve Şîa'nın inanış biçiminde merkezi konumda yer alan imamet kavramına dikkat çekmiştir.

Musevi'ye göre imametle ilgili ilk yozlaşmaların başladığı süreç büyük gaybet dönemidir. İlk zamanlarda Şîa, Hz. Ali'nin Peygamber Efendimize (s.a.v.) olan yakınlığı sebebi ile onun ve çocuklarının hilafete daha layık olduğunu ifade eder iken sonrasında 329/940'da büyük gizlilik ile sürecin bambaşka bir hal aldığını ileri sürmüştür. Öyle ki Musevi, Şîa'nın zamanla imameti önemli bir inanç esası haline getirerek, sahabelerin ilk üç halifeyi kabul ettikleri için küfre girdiğini, yine ilk üç halifenin Hz. Ali'nin hakkını yediğini düşündükleri için gasıp olarak nitelendirileceğini, hatta daha da ileri giderek İslam dairesinden çıkılabileceğini kabul ettiklerini belirtmiştir. Hatta bu hususun toplum bünyesinde kabul görülebilmesi için de birçok rivayet uydurulduğunu ifade etmiştir.

Musevi, Hz. Ali'nin bu süreçte kendisinin asla ilahi bir emir ile hilafete tayin edildiğine dair bir iddiasının bulunmadığının ve kendisinden önceki ilk üç halife hakkında kötü söz sarf etmeyip, hilafetlerini meşru görerek biat ettiğinin altını çizmiştir. Hz. Ali, Peygamberimizin (s.a.v.) vefatından sonra kendisinin bu önceliğe sahip olduğuna dair sözler sarf etmiştir,⁶² fakat Raşid Halifelerin biatının meşru olduğunu ve onlara inandığını da *“Biat bir defa olur, olunca da tekrar gözden geçirilmez! Seçme hakkı da tanınmaz! Biattan sonra ayrılan hain, biat hakkında tereddüt eden münaфіk olur”* sözleriyle ifade etmiştir.⁶³

Musevi, bu konu hakkında Şiilerin Hz. Ali'nin böyle bir iddiada bulunmamasının belli başlı sebepleri olduğunu dile getirerek, eserinde onların iddialarına yer vermiştir. Musevi, özellikle Şîa'nın, Hz. Ali'nin, sırf İslam zarar görmemesi, canına ve malına zarar gelmemesi için takıyye yaptığını, nas ile tayin

⁶² İmam Ali, Malik el-Eşter'e gönderdiği bir mektupta: “Allah'a yemin ederim ki Arapların, Resulullah'tan sonra bu hususu Ehl-i Bey'tinden esirgeyeceği ne de ondan sonra başkasına verecekleri aklımdan ve hatırımdan geçmezdi. Bir de baktım ki, millet biat etmek üzere Ebu Kuhafe'nin oğluna akın ediyor! Ben de elimi çektim!...” Bkz: Musevi, **Şîa ve Şiilik Mücadelesi**, s. 45-46.

⁶³ Musevi, a.e., s. 46.

edildiğini bildiği halde ilk üç halifeye biat etmek zorunda kaldığını ileri sürdüğünü ifade etmiş, buna karşın Şîa'nın sunmuş olduğu iddiaları yersiz bularak bir çelişkinin olduğunu şu şekilde gerekçelendirmiştir: Musevi, Hz. Ali'nin şecaat timsali büyük bir şahsiyet iken, kendisini ifade etmekten ziyade takıyye yoluna başvurmasının beklenemeyecek bir durum olduğunu ifade etmiştir. Bir başka açıdan Hz. Ali eğer İslam zarar görmesin diye hilafetini sakladı ise içinde bulunulan süreç ile tutarsızlık olduğunu ifade etmiştir. Çünkü ilk üç halife ile birlikte İslam Buhara'dan Kuzey Afrika'ya kadar birçok coğrafyada hüküm sürmüştür. Ayrıca Hz. Ali hakikaten Şîa'nın ifade ettiği gibi ilk üç halife tarafından hakkının yenildiğini düşünse idi onlara biat etmez, onlara karşı muhabbet beslemez, hatta kızı Ümmügülsüm'ü ikinci halife olan Ömer ile evlendirmezdi. Öyle ki Musevi'nin bir başka güçlü delili ise Hz. Ali'nin evlatlarına Ebu Bekir, Ömer ve Osman gibi ilk üç halifenin isimlerini vermiş olmasıdır. Dolayısıyla Musevi, Şîa'nın, Hz. Ali'nin takıyye yaptığı düşüncesinden bir an önce vazgeçerek, Hz. Ali'nin kendisinden önceki halifelerle ilgili samimi düşüncesine ivedilikle geri dönmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁴

Musevi'nin bu konu hakkında rahatsızlık duyduğu bir diğer mevzu ise imamlara yüklenen farklı bir yaklaşımın olmasıdır. O, Şîa'nın bir an önce imamlar hakkında Kur'an ve sünnet ile hiçbir bağdaşımın olmadığı aşırılık anlayışından vazgeçmesi gerektiğini belirtmiştir. Musevi'nin imamet başlığı altında değinmiş olduğu diğer hususlar ise şu şekilde açıklanmıştır.

1. Humus: Musevi, Şîa'nın ayette geçen "humusun ancak ganimetlerden verilebileceği ile" ilgili hükme ticari kazancı da ilave ettiğini belirterek, Hz. Ali döneminde böyle bir duruma rastlanılmadığını ve yine imamların da böyle bir uygulamasının olmadığını dile getirerek, söz konusu inancın hicri beşinci asırdan sonra yerleştiğini söylemiştir. Hatta Musevi eserinde, bu inancın bidat olduğunu, o zamanın Abbasi halifelerinin Ehl-i Beyt mezhebini meşru görmediklerini ve bu sebeple onlardan olan alimlere geçimlerini sağlayacak maaş bağlamadıklarını, Şiiler arasında da dayanışma olmadığı için alimlerin geçim kaynaklarının karşılanmadığını, en iyi çarenin ayette geçen ganimetin kazanç karı olarak tefsir etmek olduğunu belirterek, bu hususun bir zorunluluktan kaynaklandığını dile getirmiştir.⁶⁵

⁶⁴ Musevi, a.e., s. 49-65.

⁶⁵ Musevi, a.e., s. 83-84.

2. Velayet-i Fakih: Musevi, bu hususun özellikle dini değil de daha çok siyasi bir karakter taşıdığını ortaya koymuş ve bu durumun Kur'an'a ters olduğunu ve Kur'an'a göre Allah'ın (c.c.) fakihlere yönetim değil, dini irşat ve tebliğ görevi verdiğini ifade etmiştir.⁶⁶ Musevi, Şîa'nın bu nazariye hakkında tam bir görüş birliğinde bulunmadığını, özellikle Safevi sultanları aracılığı ile Şiilerin emellerine ulaşabilme adına ortaya atmış oldukları bir iddia olduğunu belirtmiştir.

Ayrıca Musevi bu görüşün İslam fikrine Hristiyanlıktan geçtiğini ileri sürmüştür.⁶⁷ Şii alimler bu görüşü, *“Ey iman edenler Allah'a itaat edin, Peygamber'e ve sizden olan ulu'l-emre de itaat edin!”*⁶⁸ şeklindeki ayete dayandırmışlar ve bu ayet gereğince Şiiler, ulu'l emirden maksadın halife ya da İmam Ali, ondan sonra İmam Mehdi'ye kadar gelen imamlar olduğunu söylemişler ve İmam Mehdi'nin kaybolması ile birlikte velayetin imamın vekilleri yani müçtehid fakihlere geçtiğini ifade etmişlerdir. Fakat ayette âlimin din işlerinde mükellef olduğuna işaret ederken, imamın vekili olan fakihlerin böyle bir görevinden bahsedilmemiştir. Musevi ise tam bu noktada, diğer Müslümanlar gibi Şiilerin de Kur'ani bir ifadenin bulunduğu yerde içtihadı gerek duyulmadığına inandıklarını, fakat Şiilerin bu hususa binaen delil gösterdikleri ayeti görmezlikten geldiklerini ve bu nedenle velayeti fakih görüşünün Kur'an ayetlerine ve ilahi emre aykırı olduğunu belirtmiştir.⁶⁹

2.1.2. Takıyye, Bedâ, Rec'at

Şîa'ya göre usul-i din; tevhid, adl, nübüvvet, imamet ve mead olmak üzere beş başlık altında toplanmıştır.⁷⁰ Musevi, takıyye, bedâ ve rec'atin usul-i din'den sayılmadığını, ancak yozlaşma dönemlerinde ortaya çıkmış anlayışlar olduğunu söylemiştir.

Musevi, Şii ulemanın cana ya da mala zarar geleceği durumlarda takıyyenin devreye sokulması gerektiği yönündeki yumuşatılmış ifadelerine karşın içtimai hayatta hemen hemen birçok durumda kullanıldığını, yani takıyyenin gerçeğin gizlenmesi şeklinde yorumlandığını ifade etmiştir. Özellikle Hz. Ali gibi birinin

⁶⁶ İlgili ayet için bkz.: et-Tevbe 9/122.

⁶⁷ Musevi, a.e., s.

⁶⁸ En-Nisa 4/59.

⁶⁹ Musevi, a.e., s. 91.

⁷⁰ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 346.

takıyyeye başvurabileceğinin düşünülmesi, Hz. Hasan'ın eğer takıyye yapacak olsaydı Muaviye ile neden sulh yaptığı, Hz. Hüseyin'in Yezid'e karşı ayaklanmasında takıyyenin olup olmadığı, yine aynı şekilde imamların hayatlarında böyle bir anlayışa yer verip vermediği Musevi'ye göre üzerinde düşünülmesi gereken önemli meseleler arasında kabul edilmiştir. Musevi, takıyyeye ilişkin dünyadaki hiçbir milletin bu fikri benimsemediğini, Şii'lerin bunu bir inanç esası kabul ederek kendilerini küçük düşürdüklerini, samimi bir Müslümanda ikiliğin olmaması gerektiğini, aksi takdirde bir Müslümanda olması gereken vasıflara ters düştüğünü ve bu inanç ile alakalı imamlara nispet edilen tüm sözlerin yalan olduğunu söyleyerek bu kavrama dikkat çekmiştir.⁷¹

Musevi'ye göre netameli olan bir diğer kavram Bedâ'dır.⁷² Musevi, Velayet-i fakih konusunda olduğu gibi bu konuda da görüş birliğinin olmadığını, günümüzdeki bazı uygulamaların varlığının bu anlayışın hala devam ettiğini gösterdiğini, bu kavramın hangi anlamda ve hangi amaçlarla kullanılırsa kullanılsın ayetlere⁷³ ters düştüğünü belirtmiştir. Musevi, bu görüşün Allah'ın (c.c.) hakimiyetini, ilmini ve iradesini küçük düşüren bir husus olduğu için tehlike arz ettiğini dile getirmiştir. Nitekim Şîa'da imamet babadan oğula geçtiği inancı hakimdir. Fakat altıncı imam Cafer-i Sadık'tan sonra büyük oğlu İsmail babası hayatta iken ölünce imamet küçük oğlu Musa b. Cafer'e geçer. İşte bu noktada Şii'ler Allah'ın (c.c.) hükmünü değiştirdiğine inanırlar. Musevi ise, imamet seyrindeki bu değişikliğin cevabının büyük kayboluş döneminde olacağına işaret etmiştir.⁷⁴

Musevi Rec'at⁷⁵ kavramının, Şîa'nın ilk zamanlarında dikkate aldığı inanışlarından biri olmadığını, hatta mezhebin ileri gelenleri tarafından tenkit edildiğini söyleyerek, sonradan eklenen bir hurafe olduğunu ifade etmiştir. Şîa, Mehdi'nin zuhurundan sonra bütün imamlar ile onlara zulmedenlerin tekrardan diriltilerek, imamların onlardan intikam alması şeklinde rec'atın gerçekleşeceğini söylemiştir.⁷⁶

⁷¹ Musevi, a.e., s. 66, 74-75.

⁷² Daha fazla bilgi için bkz.: Mehdi Aksu, **İslam Tarihinde Gerçeğe Giden Yol**, 5. Baskı, İstanbul, Asr yay., 2013, s. 385.

⁷³ Bkz.: el-Yunus 10/61.

⁷⁴ Musevi, a.e., s. 164-165.

⁷⁵ Aksu, a.g.e., s. 409.

⁷⁶ Musevi, a.e., s. 160-161.

2.1.3. Kur'an'ın Tahrifi

Musevi'ye göre Şîa'nın kendi bünyesinde yer almayıp sonrasında eklendiğini düşündüğü bir diğer mesele ise Kur'an'ın tahrif edilmesi meselesidir. Uydurma olduğu düşünülen bazı rivayetlerde Hz. Ali'nin ve oğullarının imametini açıklayan ayetlerin Kur'an'dan çıkartılarak *Mushaf-ı Fâtıma* ya da *Ali Mushafı* diye bilinen bu mushafın yazıldığı Şii'lerin kimi fırkalarınca dile getirilmiştir.⁷⁷ Musevi'ye göre tahrifin bulunduğu iddiasına ihtiyaç duyulmasının sebebi, Kur'an'da imametle ilgili ilahi bir nassın bulunmamış olmasıdır. O, "Kur'an'ı biz indirdik, onu biz muhafaza ederiz." (Hicr 15/9) mealindeki ayetin hükmü ile bu durumun çeliştiğini ifade etmiştir. Bazı Şii alimlerce bu hususa itibar edilmediği, fakat hala büyük bir ısrarla tahrifin olduğu fikrine sahip Şii alimlerin de mevcut olduğu Musevi tarafından beyan edilmiştir. Musevi eserinde, bu görüşe inanmanın Kur'an'ın şerefine gölge düşüreceğini ve Şii ülkelerde yayıncılıkla uğraşanların bir an önce kitaplardan bu bölümü çıkartmaları gerektiğini, Müslümanların ancak Kur'an'ın gücü ile güçleneceğini ifade etmiştir.⁷⁸

2.1.4. Fıkhi Konular

Musevi'nin fıkıh konularında Şii düşünceye yönelttiği eleştiriler şu başlıklar altında ele alınabilir:

1. Ezan: Musevi, ezandaki farklılığın büyük gaybet ile birlikte Şii anlayışa giriş yaptığını ve bunun bir bidat olduğunu belirtmiştir. Hz. Peygamber döneminde Bilal-i Habeşi'nin okumuş olduğu ezandan farklı olarak "*Eşhedü enne Aliyyen veliyyullah*" sözü dâhil edilmiştir. Musevi ise, her ne kadar Şîa'nın bu ek kısmın ezanın bir cüz'ü olmadığını dile getirdiklerini söylese de şu an resmi mezhebi Caferilik olan İran'da ezanın bu şekilde okunduğunu ve bir an önce ezanın eski halinde okunması gerektiğini ifade etmiştir.

2. Namazların Cem'i: Musevi, Şîa'nın, günümüzde verilen hükmü ihtiyaç duyulduğunda kullanılan bir halden uzaklaştırarak, devamlılık arz eden bir tutum haline getirdiğini ve günümüzde bütün Şii camilerde ezanın üç vakit okunmakta olduğunu ve beş vakit namazın üç vakit dilimi içerisinde eda edilmekte olduğunu ifade

⁷⁷ Musevi, a.e., s. 154.

⁷⁸ Musevi, a.e., s. 148-149.

etmiştir. Oysa namaz, vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır.⁷⁹ Hatta Hz. Ali bu konu hakkında valilerine gönderdiği bir mektupta şöyle söylemiştir:

*“Güneş, keçi ağılına gölge yaptıktan sonra halka öğle namazını kıldırın. Güneş altı mil batıya doğru seyretilip canlı ve parlak olduğu zaman halka ikindi namazını kıldırın. Oruçlunun iftarını açtığı, hacca gidenin Arafat’tan hareket ettiği zaman onlara akşam namazını kıldırın. Akşam şafağının kaybolmasından sonra, yatsı namazını kıldırın...”*⁸⁰ Musevi, açık bir şekilde namazların cem edilmesinin ve bunun bir fıkıh kuralı olarak devam ettirilmesinin doğru olmadığını ve düzeltilmesi gerektiğini bu şekilde ifade etmiş olmaktadır.

3. Kerbela Toprağı: Musevi, Şiilerin secdelerini Kerbela taşına yaptığını dile getirmekle birlikte faziletini içeren birçok rivayetin ihdas edildiğinin altını çizmiştir. Fakat Musevi’ye göre bu inanış Şîa’ya sonradan eklenmiş ve neredeyse her evde bir mühür taşının olduğunu, hatta saygı mahiyetinde mühürleri öpmenin bir gelenek haline geldiğini söylemiştir. Ayrıca bu konu hakkında Musevi, bu toprağa kutsallık atfedilmesinin İslam’ın ruhuna aykırı olduğunu, eğer kutsallık atfedilmesi gereken bir toprak var ise o da Peygamberimizin (s.a.v.) secde ettiği Medine toprakları olacağını uygun görmüştür. Ayrıca Musevi, bu hususa binaen farklı bidatlerin de eklendiğini söylemiş ve o bidatlerden birinin İmam Hüseyin’in kabrine on beş arşın uzaklıkta iken -seferde namazların kısaltılarak kılınması hükmü var iken- namazın kısaltılarak değil tam olarak kılmaları şeklinde hüküm verildiğini ve bu hükmün sadece Hz. Hüseyin’in kabri etrafında namaz kılanlar için istisna kabul edildiğini ifade etmiştir. Musevi ise Şiilerin Peygamber’in uygulamalarında bu gibi olayların olup olmadığını ve böyle bir seçim hakkının verilip verilmediğini irdelemelerini tavsiye etmiştir.⁸¹

4. Cuma Namazı: Musevi, *“Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığınız zaman, hemen Allah’ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın! Eğer bilmiş olsanız elbette bu sizin için daha hayırlıdır.”*⁸² ayeti gereğince bu kadar açık ve kat’i bir nas ile Allah (c.c.) Cuma namazını Müslümanlara farz kılmış iken Şii’lerin bu ayeti görmezlikten

⁷⁹ Bkz.: er-Rum 30/17-18; el-İsra 17/78. Ayrıca daha fazla bilgi için bkz.: Şükrü Aydın, “Kur’an Ayetleri Bağlamında Namaz Vakitleri”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 18/2, 2018, s. 193-200.

⁸⁰ Muhammed Avni İtik (Ed.), **Mushaf İmam Ali b. Ebu Talib’in Kitabı Nehcul Belağeh**, y.y., Alican medresesi, 2007, s. 265.

⁸¹ Musevi, a.e., s. 132-134.

⁸² El-Cum’a, 62/9.

gelmesine anlam verememiş ve bazı Şii beldelerde öğle namazı ile Cuma namazı arasında bir farkın olmadığını düşünüldüğünü ve bu sebeple Şîa taraftarlarının namazı eda etmede muhayyer bırakıldığının bilindiğini ifade etmiştir. Ayrıca Musevi, her yerde böyle bir anlayışın olmadığını fakat tebaanın bu hükmü dikkate alarak, Cuma namazlarını terk edip sadece öğle namazı ile yetindiklerini müşahade ettiğini belirtmiştir.

5. Mut’a Nikahı: Musevi eserinde bu konuya Şîa’nın görüşünü vererek başlamış ve Şîa’nın Mut’a nikahının Hz. Peygamber döneminde, Hz. Ebu Bekir’in hilafeti zamanında ve Hz. Ömer’in hilafetinin ilk döneminde mübah görüldüğünü fakat Hz. Ömer ile yasaklandığını iddia ettiklerini bildirmiş ve bu durumun İslam’ın kadına bahşetmiş olduğu büyük değerini mut’a ile yerle bir olduğunu dile getirerek, akdın gerçekleşmesi, talak, fesh ve miras konuları gibi hukuki durumlarda kadının aleyhine işlediğine dikkat çekmiştir.⁸³

Eserinde tenkit ettiği ve tashih edilmesi gereken konulardan biri olarak gördüğü ‘Âşûrâ günü dövünmek’ meselesi ile ilgili olarak Musevi, Hz. Hüseyin’in şehit edilmesi üzerine İran, Pakistan, Hindistan ve bazı bölgelerde Şiilerle Sünnî’ler arasında bazı kanlı çatışmaların yaşanmakta olduğuna dikkat çekmiş ve buna sebep olarak da imamlara nispet edilen Âşûrâ günü dövünmek ile ilgili bazı rivayetlerin olduğunu ifade etmiştir. Musevi, eserinde bu rivayetlerden birinin, *“Hüseyin’e ağlayan ve ağlar görünen için cennet vacip olmuştur.”*⁸⁴ şeklinde olduğunu ve Şiilerin aynı zamanda bu günlerde siyah giydiklerini, törenler hazırladıklarını ve başsağlığı dileyip, gelen misafirleri kabul ettiklerini dile getirmiştir. Yaşanan bu çirkin olaylara dur diyebilmek adına Musevi, İmam Hüseyin’in kutlu şehadetinin bunları hak etmediğini belirtmiş ve İmam Hüseyin’in halkın ağıtlar yakarak zavallı görünmeleri için değil, insanlara fedakarlık, yiğitlik ve istibdada karşı mücadele dersi vermek için şehit olduğunu, eğer anma töreni yapılacaksa dahi nutukların verildiği, kasidelerin okunduğu, kültürel törenlerin yapılması, Ehl-i Beyt ve ashabının Allah (c.c.) yolunda cihatlarla dolu hayatlarının anlatıldığı faaliyetlerin yapılması gerektiğine dair tavsiyelerde bulunmuştur.⁸⁵

⁸³ Musevi, a.e, s. 125-146.

⁸⁴ Musevi, a.e., s. 116.

⁸⁵ Musevi, a.e., s. 120.

Bu çerçevede Musevi, diğer düşünür Ticani gibi mezhep değiştirdiğini açık bir şekilde ifade etmese de kitabının giriş kısmında Şîa'nın en temel esaslarına eleştiri yöneltmiş ve sahip oldukları görüşlerin yanlış olduğunu açıklayarak Şîi mezhebine karşı bir mensubiyetinin olmadığını ortaya koymuştur. Bundan dolayı Musevi'yi Şiilikten ana gövdeye geçen bir düşünür olarak ele almanın isabetli olacağı kanaatine sahibiz.

Hayatlarına, düşüncelerine ve mezhep değiştirme süreçlerinde etkili olan gerekçelere ilişkin bazı bilgiler verilen iki müellifin eserlerinde, izlediği metotlar ve üsluplar gözden geçirildiği takdirde şunları söylemek mümkündür:

- Her iki müellifin de kaynakları inceleme konusunda titiz davranmadıkları görülmüştür.
- Muhammed et-Ticani, eserinde ihtilafli konuları mukayese edeceğini ve Şîa'nın haklı olduğu noktaları deliller ile ispatlayacağını dile getirse de istenilen başarıya ulaşamamıştır. Çünkü itikadi ve ameli konularda Sünni yaklaşımı ortaya koyarken sadece kendi anlayışını destekleyen seçme hadislerden rivayette bulunmuş, bazı durumlarda yazılı kaynaklar kullanmayıp, yapmış olduğu Sünni ulemanın fikirlerini mezhebin genel görüşü gibi sunmaya çalışmıştır. Ayrıca kaynak kullanımı bağlamında sınırlılıkları mevcut olup, kaynak bildirimi konusunda künyeleri eksik verdiği, Sünni kaynak diye belirtmiş olduğu kitapların bazılarının ise Şii kaynağı olduğu tespit edilmiştir.
- Musa el-Musevi'nin ise Ticani gibi kaynak kullanımında yeterli özveriye göstermediği, buna karşın Ticani gibi yanlış tespit edilen rivayetleri mezhebin tamamına teşmil etme gibi bir yanıla düşmediği görülmüştür. Ticani kadar sert ve katı bir tutuma sahip olmadığı görülen Musevi'nin, kaynakları okuyucuya sunma aşamasında gerekli bilgileri tam anlamıyla vermediği müşahade edilmiştir.
- İncelendiğinde Musevi'nin yazdığı eserin, Muhammed et- Ticani'nin mezhep değiştirme yolculuğunu ele aldığı eseri ve diğer eserleri ile içerik bakımından benzerlik taşıdığı görülmektedir. Genel olarak her iki müellif de Şîa ve Ehl-i Sünnet arasında tartışmalı kabul edilen itikadi ve ameli boyutları kendi bakış açılarıncı ele almış olup, doğruyu ve hakikati anlatma çabası içerisinde olduklarını beyan

etmişlerdir. Ticani ve Musevi'nin eserlerinde yer verdikleri ayet ve hadisler benzer olup, yorumlamaları ve ele alış yöntemleri birbirinden farklılık arz etmektedir.

Ezcümle, her iki eser çalışmanın üçüncü bölümüne örnek mahiyetinde olup, konuyu anlama ve algılama açısından büyük bir önem taşımaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UYGULAMALI ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu çalışmada Sünni bir kimliğe sahip iken farklı bir niteliğe sahip olan Şii itikadına geçiş yapmış, İstanbul/ Anadolu Yakası Caferileri üzerinden mezhep değiştirme olgusu ele alınmıştır. Bu kimselerin mezhep değiştirme gerekçelerinin, nedenlerinin ve diğer mezheplere karşı tutumlarının neler olduğu maddeler halinde ortaya konulmuştur. Ayrıca bu araştırma bir alan çalışması olduğu için katılımcıların mezhep değiştirmelerine neden olan hususları tayin edebilmek adına mülakat, soru-cevap ve yazılı cevaplar şeklinde yöntemler kullanılmış olup, mülakat yapmayı kabul eden 8 kişi ile birebir görüşmeler yapılmış, 3 kişi ile de pandemiden kaynaklı olarak çevrimiçi platformlarda görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Konuya dair katılımcıların kanaatleri elde edilerek, tarafsız bir şekilde değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Araştırmanın ana omurgasını oluşturan bu bölümde, katılımcılar üzerinde yapılan mülakat verileri ele alınmış ve elde edilen veriler doğrultusunda, araştırmaya katılanların genel özellikleri ile mezhep değiştirme süreçlerinde etkili olan hususların ve geçiş sonrası yeni mezhebe dair bilgilerinin neler olduğu ile ilgili analizlere, sonuç ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Mülakat verilerine geçmeden önce genel anlamda değişim ve dönüşümün toplumlarda kaçınılmaz olduğu gerçeğinden bahsedilerek, dünyada ve ülkemizde yaşanan din, mezhep veya meşrep değişimi ile bunların gerekçeleri bağlamında birkaç noktaya temas etmekte fayda olacağı düşünülmüştür.

Bilindiği üzere toplumlarda görülen değişim ve dönüşüm özelinde ise din, mezhep gibi tutumların değişim olgusu ve bunu besleyen sebepler başta din psikolojisi ve din sosyolojisi olmak üzere pek çok sosyal bilim dalının araştırma konuları arasında yer almaktadır. Özellikle psikolog ve sosyologlar bu konuya ayrı bir önem atfetmiş, meselenin uzun yıllar boyunca araştırılmasına özen göstermiş ve pek sık

rastlanılmayan bu durumun farklı zaman ve gerekçelerle ortaya çıktığını dile getirmişlerdir.¹

Dolayısıyla Temel İslam Bilimleri çerçevesi içerisinde bu çalışmada Ehl-i sünnet bir çevrede doğup büyümesine rağmen hayatın akışı içerisinde Şîa itikadını benimseyenlerin niçin böyle bir tercihte bulundukları ve onları bu duruma götüren psiko-sosyal sebeplerin neler olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır. İslam Mezhepleri Tarihi Bilim alanının bakış açısı ile bu kimselerin Ehl-i sünneti nasıl algıladıkları, ne kadar Sünni bir yaşantıya ve çevreye sahip oldukları ile ilgili bilgiler ve veriler ortaya konulmuştur. Günümüzde aktüel bir konu olan bu meselenin irdelenmesi ile bireylerin duygu ve düşünce dünyasındaki değişimlerin nedenlerine dair yanıtlar bulunmaya çalışılmıştır.

Amerikalı tarihçi Henry Stuart Hughes, “*Tarihin özü değişimdir.*”² diyerek aslında değişimin diğer varlıklarda olduğu gibi toplumsal yapılarda da değişmez bir kader olduğunu ifade etmiştir. Çünkü değişim evrensel ve kaçınılmazdır.³ Bir başka düşünür Efesli bir filozof olan Heraklitos ise, Dünyada değişme hariç hiçbir şeyin sabit olmadığını, belirterek bu gerçeğin asırlar öncesinde fark edildiğini ortaya koymuştur.⁴ Allah’ın yarattığı tüm fiziki yapılarda olduğu gibi kültür, medeniyet ve insan davranışlarını içeren sosyal yapı ve olgularda etkileşim ve değişim yadsınamaz bir gerçektir. Ayrıca bu durumu da kabullenmişlerdir. Çünkü hiçbir kültür ve medeniyet, etkileme ve etkilenme özelliğinden uzak değildir.⁵ Kültürler arasındaki etkileme ve etkilenme ilişkisi bazı gerekçelere bağlı olarak eşit düzeyde gerçekleşmemiş ve her zaman bir taraf ilişkileri belirleyen güç konumunda olmuştur. Bu sebeptendir ki, kültürler etkileyen/baskın/yenen veya etkilenen/çekinilen/yenilen konumda bulunmuştur. Bu konuda meşhur tarihçi ve sosyolog İbn Haldun, *Mukaddime* adlı eserinde “*Yenilmiş kavimlerin giyim ve kuşam, mezhep, diyanet ve*

¹ Asım Yapıcı, “Müslümanlıktan Hristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir İnceleme”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 20/2, Ankara, 2007, s. 221-222.

² H. Stuart Hughes, *Toplum ve Bilinç*, Çev. Güzin Özkan, İstanbul, Metis yay., 1995, s. 9.

³ Mehmet Yazıcı, “Toplumsal Değişim ve Sosyal Değerler”, *The Journal of Turkish Studies*, 8/8, 2013, s. 1489.

⁴ Bayram Ali Çetinkaya, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul, İnsan yay., 2011, s. 86.

⁵ Necip Taylan, *Ana Hatlarıyla İslam Felsefesi Kaynakları-Temsilcileri Tesirleri*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1991, s. 139.

*başkaca hal ve itikatlarında kendilerini yenen kavim ve hükümdarları örnek edinirler.”*⁶ tespiti ile yenilen ve yenen kültürlerde yaşanan etkileşim sonrası ilişkiyi bu şekilde dile getirmiştir. Çünkü İbn Haldun’a göre galip gelenlerin olgunluk ve üstünlüğüne inanmak mağlup olanlar tarafından adapte olunma durumunda kalınmış bir meseledir.⁷ İbn Haldun’un bu görüşlerinin tarihi süreçte sosyolojik ve psikolojik açılardan benzer bulgularla doğrulandığı da yadsınamaz bir gerçektir.⁸ Bu doğrultuda özellikle son iki asırdır dünyanın ekonomisine ve politikasına egemen olan Batılı devletlerin değişime yön verdiğinden bahsedilebilir. Birçok alanda sahip oldukları üstünlük ile değişimi başlatmışlar ve bu sayede diğer toplumların sosyolojik ve kültürel dönüşümlerine etki etmişlerdir. Özetle canlı bir varlık olan toplumlar için değişim ve dönüşüm kaçınılmaz bir realitedir. Çünkü her toplum, tarihi gelişim süreci içerisinde farklı uygarlık, kültür ve dinlerle ilişki içerisine girerek, bünyesinde sosyo-kültürel değişimlerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir.⁹ Netice itibariyle kültür değişmekte, toplum değişmekte, birey olarak insan değişmekte, zihin yapısı değişmektedir.¹⁰

Bu çerçevede değişimle ilgili aydınlatılması gereken en önemli konulardan biri, hiç şüphesiz değişimin gerçekleşmesinde etkili veyahut belirleyici olan etken ya da mekanizmaların ne olduğu meselesidir. Alan yazında bu konu hakkında farklı görüşlerin yer aldığını dile getiren birçok çalışmaya rastlanılmıştır. Mesela, bir sosyoloğumuz, toplumsal değişimin “zaman, mekan ve insan” olmak üzere üç sacayağı bulunduğu ve günümüzde demografi, teknoloji, ekonomi, ideoloji ve insanlar arası mücadele ve çekişme şeklinde etkenlerinin olduğunu dile getirir iken¹¹ bir başka sosyoloğumuz ise, fiziksel çevre, politik örgüt ve kültürel etkenlerin değişimin temel belirleyicileri olduğunu ifade etmiştir.¹² Dolayısıyla toplumsal değişim farklı

⁶ İbn Haldun, **Mukaddime**, C: 1, Çev. Z. K. Ugan, İstanbul, MEB yay., Şark- İslam Klasikleri, 1989, s. 374.

⁷ Yazıcı, a.g.m., s. 1492.

⁸ Mehmet Yazıcı, **Alevilik/Alevi Değişlerinin ve Gülbanglarının Sosyolojik Analizi**, İstanbul, Çıra yay., 2011, s. 135.

⁹ Ahmet Faruk Sinanoğlu, “Toplumsal Değişim ve Din”, **Hikmet Yurdu**, Yıl 1, Sayı 2, Temmuz-Aralık 2008, s. 23-24.

¹⁰ Hasan Onat, “Değişim sürecinde Alevilik”, hasanonat.net (Erişim tarihi yok.)

¹¹ İsmail Doğan, **Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar**, 2. Baskı, İstanbul, Sistem Yayınları, 1998, s. 285-286.

¹² Anthony Giddens, **Sosyoloji**, Çev. Ülgen Yıldız, Ankara, Phoenix Yayınları, 2001, s. 83.

niteliklere sahip birçok faktörden etkilenmekte ve bu faktörler zaman zaman etkisini yitirmekte veya artırmaktadır.¹³ Değişimi etkileyen faktörler konusunda son olarak şunu belirtmekte fayda olduğu düşünülmektedir; söz konusu faktörler birbirinden bağımsız değildirler ve her birinin bir diğer hususla çeşitli yönlerle ilişkisi bulunmaktadır. Hatta söz konusu faktörlerden birçoğu, diğer faktörler ile etkileşim halinde bulunarak sosyal değişimin gerçekleşmesinde başat bileşen haline gelmektedir.

Dolayısıyla toplumsal değişime sebep olan faktörleri tek bir etkene bağlı kalarak ele almak, doğru sonuçları elde etmede problem teşkil edebilmektedir. Bu sebeple birden fazla etkeni hesaba katmak, başlı başına büyük bir önem arz etmektedir.¹⁴

Ayrıca değişime neden olan birçok faktörün etkin olmasının yanında, son yüzyıllarda değişime sebebiyet veren birçok faktör gelişmiş ve bu duruma paralel olarak toplumda ortaya çıkan değişimleri açıklamayı amaçlayan teoriler de çeşitlenmiştir. Sanayileşme, nüfus artışı, hızlı iletişim imkânlarının artması gibi faktörler aynı zamanda Auguste Comte'nin teorisini akla getirmiştir. Toplumu dinamik ve statik olarak ele alan A. Comte, toplumda ortaya çıkan yeni bilgiler ile toplumların hiçbir zaman durağan olmadığını ve görülebilir bir biçimde kültürel, ekonomik, siyasal alanlarda davranışlara yansıdığını ortaya koymuştur.¹⁵

Ortaya çıkan her bir yeni bilgi toplumun değişip dönüşmesine etki etmekte ve bu durum da A. Comte'nin teorisinin haklı bir payının olduğunu göstermektedir. Buraya kadar bahsedilenler özetlenecek olur ise, en genel ifade ile toplumlarda birçok etkene bağlı olarak, birçok alanda değişimler yaşanmakta ve bu durum dinamik toplumlar için kaçınılmaz bir hal almaktadır.

Toplumların ve kültürlerin karşı karşıya bulunduğu bu değişim sürecinde, aile hayatı, dini bilgilendirme, travmatik tecrübeler, hâkim kültür algısı gibi bu ve benzeri psiko-sosyal olaylar din, mezhep, ideoloji gibi tutumların da değişimine sebebiyet vermektedir. Çalışmanın asıl bel kemiğini bu husus oluşturduğu için üzerinde ayrıca

¹³ Yazıcı, a.g.m., s. 1492.

¹⁴ Joseph Fichter, **Sosyoloji Nedir?**, Çev. Nilgün Çelebi, Konya, Toplum Kitabevi, t.y., s. 170.

¹⁵ Barlas Toran, **Toplum Bilimlerine Giriş**, Ankara, Adım Yay., 1996, s. 14.

durmakta fayda olacağı düşünülmüştür. Çalışmanın konusu olan mezhep değiştirmelerle ilgili alan yazında ı ışık tutacak nitelikte bir araştırma ile karşılaşılmadığından, bazı yönleri itibari ile mezhep değiştirme ile benzer olduğu düşünülen din değiştirmelerle ilgili kaynaklar incelenmiştir. İnceleme sonucunda, din değiştirme ile alakalı birçok akademik çalışmanın yapıldığı, hatta kuramsal yaklaşımları ele alan eserlerin kaleme alındığı tespit edilmiştir. Ayrıca din değiştirme gerekçeleri ile çalışmanın örneklemini oluşturan ve Ehl-i Sünnet iken Caferilik mezhebine geçen katılımcılardan elde edilen verilerin örtüştüğü görülmüştür. Bu durumdan hareketle mezhep değiştirme olgusu, “din değiştirme” ile ilgili literatür bilgileri çerçevesinde ele alınarak aşağıda açıklanmıştır.

Bilindiği üzere, “din değiştirme” İslam kültüründe, İslam’a giriş doğru yola kılavuzlanma anlamında “ihtida” kelimesi ile ifade edilirken, doğru yolu reddederek yanlış bir yolu tercih etmeye ise “irtidat” denmektedir.¹⁶ Batı dillerinde ise sadece bir dini terk ederek başka bir dine inanmak değil, din dışındaki psikolojik, politik, sosyal, estetik ve felsefi alanlarda ve dini inanışlarda bireyin mensubu olduğu dini emirlerini yerine getirmeyerek bundan vazgeçmesi ya da aynı dini gelenek içinde bir mezhepten başka bir mezhebe geçme tecrübesi¹⁷ “conversion” kavramı ile tanımlanmaktadır. Bu hali ile İslam kültüründeki “ihtida” kavramını da içine alan conversion, daha geniş manaları ele alan bir kavramdır.¹⁸

Şu gözlerden kaçmamalıdır ki, her din kendisine inananı “mühtedi” ya da “hidayete eren” şeklinde tanımlarken, kendisinden ayrılanı ise “mürted” ya da “sapıklığa düşen” olarak nitelemektedir. Nitekim bu durumdan daha doğal bir şey yoktur. Çünkü aynı hadise iki farklı grup tarafından kendi bakış açıları ile

¹⁶ Ali Köse, **Neden İslam’ı Seçiyorlar: Müslüman Olan İngilizler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme**, İz Yay., İstanbul 2008, s. 13, Y. Sinan Zavalı, “Din Değiştirmenin Psiko-Sosyal Kodları”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 12/2, 2012, s. 185-186.

¹⁷ Her ne kadar Katolik, Ortodoks ve Protestan mezheplerini benimseyen kişiler, temelde aynı dine mensup olsalar da, aslında her bir mezhebin teolojik arka planı vardır ve onlar için bu mezheplerden birine bağlılık, ayrı bir dine bağlılık gibi kabul edilmektedir. Bundan dolayı, Hristiyan kültüründe bir mezhepten diğer bir mezhebe geçişlerin ‘din değiştirme’ olarak kabul edilmesi oldukça normaldir. İslam kültüründe ise, itikadî ve amelî mezhepler hiçbir zaman ayrı bir din gibi algılanmaz. (Celal Çayır, a.g.t., 6. Dipnot)

¹⁸ Süreyya Canpolat, “Bir Kelam Problemi Olarak Dinden Dönmenin Sebepleri, Bu Sebeplerin Tarihte Ve Günümüzde İslam’dan Dönmeyle İlişkisi, Türkiye’de Hristiyan Olan Müslümanlar Örneği”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens.**, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2004, s. 41.

açıklanmaktadır.¹⁹ Sanctis, Fowler, Gillespie gibi psikologlar din değiştirmenin ani bir olay olmadığını düşünmüş ve bu olayın incelenmesi sırasında bireyin yaşadığı hayatın bütününe ele alınmasını ve etkili olan tüm psiko-sosyal faktörlerin gözden geçirilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir.²⁰ Kuşkusuz mezhep değiştirme olayı da çoğu durumlarda bir tek sebebe indirgenemeyecek kadar giriftir bir olgudur. Çünkü hem gerçekleşme şartları hem de sonuçları çok farklı biçimde olabilmektedir. Dolayısıyla her mezhep değiştirmenin bulunduğu ortam ve kendine özgü şartlar düşünülecek olursa, alan yazında genelleştirme yapabilme adına mezhep değiştirmenin sebepleri diye benzerliklere dayalı faktörlerin sıralanabileceği rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Ancak bu sebepler içerisinde her mezhep değiştiren kimsenin birincil ve ikincil ya da asıl ve tali olmak üzere ayrı ayrı sebeplerin dökümünün yapılabilmesi da her bireyin farklı bir yapıya ve yaşantıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Sebeplerin neler olduğu kısmına geçmeden önce altı tip din değiştirme motifi olarak isimlendirilen, bir başka deyişle kişinin yeni dini seçerken, hangi geçiş yolları ile giriş yaptığı meselesi de dikkate değer kabul edilmektedir. Batı'daki yeni dini hareketleri psiko-sosyal açıdan araştıran bilim adamlarından Lofland ve Skonovd'un ortaya koyduğu ve altı tip olarak belirledikleri esaslardan faydalanarak, din değiştirmenin boyutları aşağıdaki gibi açıklanabilir:

1. Entelektüel Boyut: Bireyin, diğer dinleri/mezhepleri, zihniyetleri ve onların hayat şekillerini araştırarak ya da kitap, televizyon gibi yollarla tanıyarak din değiştirmesi şeklinde betimlenen boyuttur.

2. Mistik Boyut: Kişinin ilham, keşif veyahut rüyaların etkisinde kalarak din/mezhep değiştirmesi şeklinde betimlenen boyuttur.²¹

¹⁹ Yapıcı, a.g.m., s. 222.

²⁰ Köse, a.g.e., s. 64.

²¹ Bu minvalde Eş'arî'nin hocası Cübbâî'nin etkisi ile Mu'tezilî görüşleri benimsemesine rağmen, 300 yılı civarında Ehl-i sünnet'e intisap ettiğini açıklaması bu cinstendir. Kaynaklarda geçtiği üzere Eş'arî'nin itikadî ve fikri hayatındaki değişikliğin neden olduğuna dair farklı rivayetler vardır. Onlardan biri bir ramazan ayında Hz. Peygamber'in Eş'arî'nin rüyasına girerek, O'nun sünnetinin esaslarına bağlı kalarak, onları savunması konusunda ikaz etmesidir. Bkz: İrfan Abdülhamîd Fettâh, "Eş'arî, Ebü'l-Hasan", **DiA**, İstanbul, 1995, C: 11, s. 444.

3. Deneysel Boyut: Arayış içerisinde olan kişinin, bir grubun ritüellerine katılarak yeni bir tecrübe edinmesi yolu ile din/mezhep değiştirmesi şeklinde betimlenen boyuttur.

4. Duygusal Boyut: Kişinin bir dinin/mezhebin mensuplarına karşı hissettiği sevgi, bağlılık gibi duygular sonucunda din değiştirmesi şeklinde betimlenen boyuttur.

5. Yeniden Uyanış Boyutu: Kişinin, dindar bir kişi veya grup ile kurduğu etkileşimin sonunda dini duygularının harekete geçmesi yolu din/mezhep değiştirmesi şeklinde betimlenen boyuttur.

6. Cebri Boyut: Kişinin, beyin yıkama, baskı altında kalma gibi zorlayıcı yöntemlerle din/mezhep değiştirmesi şeklinde betimlenen boyuttur. Fakat bu tip çok nadir ve özel durumlarda görülmektedir.²²

Din değiştirme sürecinde etkili olan bu boyutların, çalışmanın konusu olan mezhep geçişlerinde de etkili olduğu elde edilen veriler analiz edildiğinde görülmüştür.

Yukarıda bahsedilen din değiştirmede etkili olan boyutlardan sonra değinilmesi gereken bir diğer önemli husus ise bir kimsenin uzunca bir süre bağlandığı dinini, mezhebini bırakıp yeni bir dini veyahut mezhebi kabul etme sürecinde yaşamış olduklarıdır. Çünkü önemli bir dini tecrübe olan din ve mezhep değiştirme vakıası kuşkusuz bir anda gerçekleşen bir şey olmayıp, değişim için uzunca bir süreye ihtiyaç olduğu bilinmektedir. Buna göre din veyahut mezhep değiştiren kimselerde genellikle şu aşamalar yaşanmaktadır:

1. Bireyin sahip olduğu dine veyahut mezhebe karşı bir takım uzaklaştırıcı etkiler sebebi ile bağlılığının zayıflaması,

2. Kişinin bulunduğu dinden uzaklaşmasına neden olan konuların, başka bir dinde kendisini tatmin edecek şekilde bulunduğunu öğrenmesi ile bu dine karşı ilgi duyulması,

3. Bilinçaltına yerleşen uzaklaştırıcı sebeplerin bilince çıkarak yeni dine karşı duyulan ilgi ile birleşmesi, din değiştirmeye karşı olan direnişle çatışmaya başlaması ve yoğun miktarda huzursuzluğun hissedilmesi,

²² Ali Ulvi Mehmedoğlu- Heon Choul Kim, a.g.m., s. 176.

4. Çatışmanın yeni dinin lehine sonuçlanması ile birlikte gerginlikten kurtulup, nihayetinde din değiştirme kararının alınması.²³

Yeni bir mezhebe geçiş yapan bireylerin yaşamış oldukları değişim sürecini anlamaları büyük bir önem arz etmektedir. Değişim sürecinin anlaşılmasına yönelik Lofland ve Stark'ın ortaya koydukları din değiştirme süreç modeli fikir verici görülmektedir. Bu aşamaların sıralanışı ve önemi konusunda araştırmacıların ihtilafa düştükleri bu modele göre, kişinin kendi dinine ve kültürüne aykırı görünen gruba dâhil olması için şu yedi aşamadan oluşan süreci yaşaması gerekmektedir:

1. Aşırı gerginlik
2. Dine inanma sürecinde yaşadığı problemlere ilişkin çözüm geliştirme bakış açısına sahip olma
3. Dini arayış içinde olduğunun bilincinde olma
4. Gireceği gruba hayatının dönemeç noktasında rastlamış olma
5. Yeni gruptaki bireylerle duygusal veya etkileyici bağ oluşturma
6. Eski grubundaki kimselerle ilişkilerinde kesilme veyahut eksilme
7. Giriş yapacak kişinin grupta ilerleme ya da gruba başkalarını kazandırma potansiyeline sahip olması ihtimaline karşın grup üyelerinin kişiye ayrı bir özen göstermesi sonucunda bağlayıcı ilişkilerin meydana gelmesi.²⁴

Gerek geçmişte gerek günümüzde insanların bağlı bulundukları dini inançlarını çeşitli sebepler ile terk ederek, başka bir inanişe geçmeleri, zaman zaman yaşanan bir olgudur. Hem Batılı toplumlarda hem İslam dünyasında, her dinde irtidat örneklerine rastlamak mümkündür. Örneğin, Hindistan'a yönelik yapılan misyonerlik faaliyetleri sonucunda %2,5 oranında kişilerin Hristiyanlığa geçiş yaptıkları tespit edilmiştir.²⁵ İslam dünyasında ise ilk dinden dönme hareketlerinin Hz. Peygamber'e kadar götürülmesi mümkün görünmekte ve hatta Asr-ı Saadet'ten sonra dahi irtidat

²³ Süreyya Canpolat, a.g.t., s. 46.

²⁴ Erkan Göksu, "Türkler ve İslam: Yeni Bir Bakış Denemesi", **Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri**, C: IV, Ankara, 2016, s. 113-114.

²⁵ Celal Çayır, "Türkiye'de Din Değiştirip Hristiyanlığa Geçişin Psiko-Sosyal Etkenleri", **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens.**, (Doktora Tezi), Bursa, 2008, s. 13.

hadiselerinin devam ettiği müşahade edilmiştir.²⁶ Kur'an ve hadislerden yola çıkarak aslında tüm değişimlerde olduğu gibi Resulullah (s.a.v.) döneminde de meydana gelmiş irtidat hadiselerinin belli başlı sebeplerinin varlığı bilinmektedir. Peygamberin hastalanması ve vefatı, menfaat kaynaklı olarak İslam'ı seçmiş olmaları, halkın zekat ve cizyeden muaf tutulmak istemeleri, Kureyş hakimiyeti altına girmek istememeleri, İslam'ın kalplere nüfuz etmemesi ve iman zayıflığı gibi başlıca sebepler din değiştirmelerde etkili olmuştur.²⁷ Yukarıda verilen örneklerde olduğu gibi tüm dini ve mezhebi değişimlerde gözden kaçmayacak husus, bir şeye inanıp başka bir şeyi terk etmek; dini inancını reddedip inançsızlığa düşmek veyahut şüpheden kurtulup, yeni bir dine bağlanmak insanoğlunun ruhsal tecrübeleri olarak bilinmektedir.²⁸ Bir dine bağlanmak, aidiyet duygusu, güvenlik ihtiyacı, inanma arzusu insanoğlunu dine yönelten başlıca istek ve ihtiyaçlar olarak değerlendirilmektedir. Çünkü bireyde bu duygu fitridir, doğuştandır. Konunun önemine binaen Peygamber Efendimiz (s.a.v.), *"Her doğan, İslam fıtratı üzerine doğar. Sonra anne-babası onu Hristiyan, Yahudi veya Mecusi yapar."* şeklinde buyurmuştur.²⁹

Din veya mezhep değiştirme, kişinin zihinsel ve duygusal yapısında meydana gelen radikal bir değişimdir. Öyle ki bu hareketlenmenin altında birçok neden yatmaktadır. Şüphesiz tek bir nedene indirgenip izah edilmesi, sağlıklı sonuçların elde edilmesine mani olabilmektedir.

Bu sahada yapılan çalışmalar incelendiğinde, din/mezhep değiştirmede etkili olan faktörlerin daha çok psikolojik ve sosyolojik faktörler başlığı altında toplandığı dile getirilebilir. Bu sebeple aşağıda din/mezhep değiştirme hâdiselerinde etkili olan hususları psikolojik ve sosyolojik olarak iki ana başlık ve bu başlıkların alt başlıkları olarak ele alınacaktır.

²⁶ Bu bağlamda erken dönemde İslam'dan ayrılan mütenebbilere örnek olarak, Müseylimetül Kezzâb, Secâh ve Tuleyha b. Huveylid, Esved el-Ansî gibi yalancı peygamberlerin olduğu kaynaklarda bulunmaktadır. Bkz: Şükrü Aydın, "Kur'an Açısından Dinden Dönme (İrtidat) ve Cezası", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 10/54, 2017, s. 961-962.

²⁷ Bahriye Üçok, "Ridde", **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C: VII, 1958-1959, s. 102.

²⁸ Çayır, a.g.t., s. V.

²⁹ Buhari, Tefsir (Rum), 2.

1. PSİKOLOJİK FAKTÖRLER

Her yaşanan inanç değişimi, kişiye özel olmakla birlikte bu hâdiselerle ilgili belli başlı ortak özellikleri tespit etmek mümkündür. Mesela, kişinin eksiklik, tatminsizlik, günahkârlık duygusu, dramatik tecrübeler, kimlik bunalımı, çatışma, kriz, mutsuzluk vb. olumsuz duygulara kapılması din/mezhep değiştirmelerde görülen ortak özellikler olarak kabul edilmektedir. Bu gibi sebepler neticesinde birey, başka bir inançta mutluluk ve huzuru bulacağına inanmakta ve ardından ani ya da kademeli olarak diğer bir inanca geçmesine sebep olmaktadır.³⁰ Burada şunu ifade etmekte fayda var, bir kişinin bağlı olduğu dinden başka bir dine/mezhebe veya kültüre ilgi duyması genellikle ani bir şekilde gerçekleşmediği için farklılaşma, soğuma ve yabancılaşma gibi süreçlerden geçtiği bilinmektedir.³¹

Ayrıca, her birey için oluşan şartlar farklılık arz ettiği için aynı derecede etkilenme yaşanmamakta, kişinin karakter yapısı ve diğer psiko-sosyal şartlar dini değişim ve dönüşüm tecrübesinde etkin rol oynamaktadır. Bu doğrultuda konuyu daha iyi bir şekilde ortaya koyabilmek adına aşağıda alt başlıklar halinde sebepler ele alınacaktır.

1.1. Aile Ortamı

Bireyin özellikle dini tutum ve davranışlarının şekillenmesinde ve gelişmesinde çocukluk dönemi tecrübelerinin yeri yadsınamaz derecede büyüktür. Çünkü çocukluk döneminde kişi, yetişmiş olduğu aile ortamından birçok bakımdan etkilenmekte, hususiyetle ailedeki dini hayat, anne-babanın ve diğer fertlerin birbiri ile uyumu, dindarlığı, çocuğun dini yönden istikrarlı bir hayat yaşamasını sağlarken; geçimsizlik, şiddet, baskı ve ilginin olmadığı bir aile ortamında yetişen çocuğun ise dini gelişimlerinin olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir.³² Zira dini değerlerin ediniminde ailedeki din eğitiminin ve yetişkinlerin çocuğa rol model olmasının önemi büyüktür.³³

³⁰ Hayati Hökelekli, **Din Psikolojisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1993, s. 291.

³¹ Daha fazla bilgi için bkz. Ali Köse, **Din Değiştirmenin Psiko-sosyolojik Nedenleri, Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004, s. 414-415.

³² Çayır, a.t., s. 102-103.

³³ Zavalı, a.g.m., s. 186.

Yapılan araştırmalarda kişinin yetişmiş olduğu aile yapısının din/mezhep değiştirme ile yakından ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bowlby, çocukluk dönemindeki aile ilişkilerinin hayatın ileriki dönemlerinde de etkili olduğunu, zgven, saygı, yakın ilişkiler ve ahlaki gelişim gibi hayatın her alanında bu dönemin izlerinin olduğunu belirtmiştir.

Anne-baba ilişkileri aynı zamanda çocuğın mutlu, huzurlu ya da sevgisiz ve hırçın bir şekilde yetişmesine sebebiyet vermektedir. Yapılan araştırma verileri göstermektedir ki, din/mezhep değiştirme tecrübesi yaşayan kişilerin önemli bir kısmı çocukluk döneminin mutsuz olarak geçirmiş ve duygusal yönden problem yaşayan gençlerin, yaşamayanlara göre dini değişim tecrübelerinin daha yüksek olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bireysel ve toplumsal ilişkilerde etkili olan sevgi, dostluk gibi duygulara hitap eden söylemler, misyonerlerin çalışmaları sırasında kullandıkları önemli bir argüman olarak kaynaklarda geçmektedir. Özellikle yetiştiği ailede sevgi, sıcak ilgi ve iltifattan mahrum kalan kişiler, misyonerlerin yakın dostluk ve arkadaşlıklarına karşılık vermekte ve bu sayede o kişilere minnettar kalan bireyler zaman içerisinde kendilerini onların organizasyonları içerisinde bulmaktadır.³⁴

Çocukluk döneminden sonra kimliğın ana hatlarıyla şekillendiği ve ‘dini uyanış’ olarak da adlandırılan ergenlik dönemi, değişime en yatkın olunan dönem olarak kabul edilmiştir.³⁵ Din/mezhep değiştirmeyi ele alan psikologların, ergenlik ve gençlik döneminin dini değişim için en uygun devre olduğu kanaatine sahip oldukları bilinmektedir.³⁶ çünkü yapılan araştırmalar gençlerin anne-babalarının ğrettiklerine tepkide bulunarak, ebeveynlerinin sahip olduğu inancı terk edip, farklı inanışlara ilgi duyduklarını göstermiştir.

Ayrıca ergenlik dönemindeki dini/mezhebi değişimlerin bir başka belirleyicisi de aile tarafından gence gerekli dini bilgilerin verilip verilmemesi hususudur. Çünkü bu durum sonraki süreçte bireyin din anlayışına yn verecektir. Yapılan araştırmalar,

³⁴ ayır, a.t., s. 104-105.

³⁵ Hayati Hökelekli, **Misyonerlik Faaliyetleri ve Gençlerimiz, Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004, s.467-469.

³⁶ Ali Köse, **Din Değiştirmenin Psiko-sosyolojik Nedenleri, Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004, s. 423.

din/mezhep değiştirenlerin genel olarak ailelerinden dini anlamda pek bir şey öğrenmediğini de ortaya koymaktadır.³⁷

Ergenlik dönemi, dini uyanışın revaçta olduğu bir dönem olmakla birlikte dini şüphe ve kararsızlıkların da en yoğun yaşandığı bir dönem olarak kabul edilmiştir. Ani ve dramatik olarak yaşanan din değiştirmelerde krizler etkili olduğu gibi duygusal bağlanmanın da etkileri bulunmaktadır. Nitekim kişinin inkâr veya dinini değiştirmesi, bu dönemde yaşanan şüphe ile alakalı olduğu tespit edilmiştir. Ergenlik ve gençlik döneminde yaşanan din veyahut mezhep değiştirmeler aslında kimlik karmaşasına bir cevap niteliğindedir. Çünkü gençlerin bu süreçte yaşamış olduğu stres ve arayış, geleneksel inanç ve değerlerin sorgulanmasına yol açmakta ve bu sebeple dini/mezhebi değişim için elverişli bir durumun oluşmasına sebebiyet vermektedir. Hatta bilim adamları, Amerikan toplumunda son yüzyıllarda yaşanan din değiştirme olaylarının tipik bir gençlik fenomeni olduğunu dile getirmekle birlikte onlara göre dini değişim, ergenlikteki kişilik gelişiminin doğal bir sonucudur.³⁸

1.2. Suçluluk ve Günahkârlık Duygusu

Suçluluk ve günahkârlık duygusu din/mezhep değiştirme öykülerinin birçoğunda atıf yapılan bir faktördür.³⁹ Özellikle gençlik çağı, bireyin hatalara düşebildiği, dini ve ahlaki değerlere aykırı davranışlar sergileyebildiği bir süreçtir. Bireyin yaptığı küçük hatalar, kişiyi çok fazla rahatsız etmez iken özellikle kutsal hakkında yaptığı ihlaller bireyin derinden suçluluk duygusuna kapılmasına sebebiyet vermektedir.⁴⁰

Din değiştirme ile ilgili yapılan çalışmalar, bu kişilerin din değiştirmeden önce kendilerini güvensiz, değersiz hissettikleri, ayrıca depresyon, şüphe, suçluluk ve günahkârlık duygusu içinde bulunduklarını ortaya koymuştur. Fakat yaşanan bu eski olumsuz davranışlar ve dinden uzak bir şekilde yaşanan hayatlar kişiyi çeşitli sebepler doğrultusunda iman etmeye sevk ettiği ve eski olumsuz davranışlarından kurtulmaya

³⁷ Zavalsız, a.g.m., s. 190-191.

³⁸ Hayati Hökelekli-Celal Çayır, a.g.m., s. 27.

³⁹ Davut Muratoğlu, **Neden Hristiyan Oldular**, İstanbul, Müjde yay., 2002, s. 14-15.

⁴⁰ Gordon W. Allport, **Birey ve Dini**, Çev. Bilal Sambur, İstanbul, Elis yay., 2004.

yönelttiği yapılan araştırmalarda ortaya çıkan sonuçlar arasında müşahade edilmiştir.⁴¹ Ayrıca din değiştirme ile ilgili yapılan çalışma sonuçlarında mezhep değiştirme öncesinde de kişiler inandıkları mezhepler hususunda kuşku hissettiklerini ve mezhep değiştirmenin ardından akli ve kalbi anlamda mutmain olduklarını ifade ettikleri belirlenmiştir.

Dolayısıyla suçluluk ve günahkârlık duygusu, kişinin inkâr ve isyana yönelmesine yol açtığı gibi aynı zamanda dini motivasyon ve dini bilincin yeşermesine de imkân tanımaktadır. Çünkü kişide beliren günahkârlık duygusu, neticesinde içinde bulunulan durumu düzeltme yolunda sorgulamalara neden olduğundan kişiye temize çıkma ve kurtulma ümidi vermektedir.⁴²

1.3. Travmatik Tecrübeler

Din/mezhep değiştirmede etkili olan psikolojik faktörler içerisinde en önemli alt başlıklardan birisi de bireyin yaşamış olduğu travmatik olaylardır. Mesela, bireyin yetiştiği aile ortamında yaşanan her türlü olumsuzluk, hayatında önemli bir yeri olan bir kişinin vefatı, hastalık, anne-babanın ayrı olması, deprem, yangın gibi hayatını etkileyecek her kötü olay aslında travmatik olarak kabul edilmektedir.

Yapılan çalışmalar göstermektedir ki, din değiştirenlerin önemli bir kısmı din değiştirmeden önce duygusal bir problem ve stres yaşamışlardır. **Ali Köse**, “Neden İslam’ı Seçiyorlar: Müslüman Olan İngilizler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme” adlı çalışmada din değiştirenlerin %60’ının İslam’a girmeden önce birtakım travmatik olaylar yaşadığını beyan etmiştir. Hatta çalışmaya göre din değiştirme öncesinde deneklerin yaşamış olduğu travmalardan birkaçı şu şekildedir; kişinin boşanmış olması, anne-babanın boşanmış olması, anne-babanın vefatı, hapishanede yaşam, hastalık, kaza ve dengesiz çocukluk dönemi gibi olaylar deneklerin vermiş olduğu cevaplardan sadece birkaçı olarak öne çıkmaktadır.⁴³

⁴¹ Göksu, a.g.m., s. 107.

⁴² Faruk Karaca, **Dini Gelişim Teorileri**, İstanbul, Değerler Eğitim Merkezi yay., 2007, s. 278.

⁴³ Köse, **Neden İslam’ı Seçiyorlar: Müslüman Olan İngilizler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme**, s. 35-40.

Kişinin sosyal dünyasında yaşadığı bu gibi durumlar, bireyin kimlik bunalımına girmesine sebebiyet vermektedir. Bu nedenle kişi hayatın anlamsızlaştığı hissiyatına kapılmakta ve kuşkusuz, yaşanan tek bir travmatik olay dahi bireyin dini anlamda değişim ve dönüşüm yaşamasına neden olabilmektedir.⁴⁴ Ezcümle, bu bulgular hissedilen şiddetli bunalımların din/mezhep değiştirmede önemli bir faktör olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

2. SOSYAL FAKTÖRLER

Psikolojik olduğu kadar, aşağıda betimlenmiş bazı sosyolojik faktörler de inanç değişiminde başat rol oynamaktadır. Kişinin içine düşmüş olduğu anlam arayışı ve yaşamış olduğu birtakım sosyal olaylar, dini propaganda, telkin, diğer din veya mezhep mensupları ile etkileşim, evlilik vb. sosyal faktörler bireyin istikrarının bozulmasına ve dış tesirlerin etkisinde kalarak bir takım yeni gruplara katılmak sureti ile değişimin yaşanmasına neden olmaktadır.⁴⁵

Sanayileşme, göç, hızla gelişen teknoloji gibi gelişmeler bir taraftan toplumsal yapıyı dönüştürürken, diğer taraftan din kurumunu etkilemekte, yeniden yapılanmasına sebebiyet vermektedir.⁴⁶ Bu durum da toplumlarda dini dönüşümlerin yaşanmasına neden olmaktadır.

Genel olarak din veyahut inanç değiştiren bireylerin yeni bir itikada geçiş yapmadan önceki dini eğilimleri birbirinden farklılık arz etmekle birlikte birkaç ortak başlıktan bahsetmek mümkün hale gelmektedir. Mesela, din/mezhep değiştirenlerin bir kısmı, Müslüman olmadığı halde Müslümanmış gibi davranan, inançlarını gizleyen kişilerden oluşmakta, diğer bir kısmı, İslami hayattan uzak bir çevrede büyüyen, eğitim gören ve sağlıklı bir dini sosyalleşme geçiremeyen kişilerden oluşmakta iken bir başka kısmı ise, önceden bir mezhebe bağlı bulunan fakat kendilerine yapılan propaganda faaliyetleri sonucu bir diğer mezhebe geçiş yapmış kişilerden oluşmaktadır.⁴⁷

⁴⁴ Zavalı, a.g.m., s. 195. Daha geniş bilgi için Ali Köse, a.g.e., s. 121-123.

⁴⁵ Köse, a.g.e., s. 157.

⁴⁶ A. Faruk Sinanoğlu, a.g.m., s. 27.

⁴⁷ Çayır, a.t., s. 121-122.

Bu çerçevede altı çizilmesi gereken bir diğer başlık ise dini sosyalleşmedir. Bireylerin dini değerlere ilgi duyması ve bu durumun sonucu olarak bunları sahiplenmesi toplumda var olan olumlu bir din anlayışının mevcudiyeti ile ilgilidir. Eğer kişi sağlıklı bir sosyalleşme sürecinden geçemedi ise, ilerleyen zamanlarda içinde bulunduğu hâkim dini algıdan uzaklaşmakta ve zamanla bu bireyler kendilerini hem ailesinden hem de toplumdan tecrit ederek, kendi değerlerine karşı soğumakta ve bir müddet sonra kopma derecesine gelmektedir.

Din/mezhep değiştirme sürecinde hem duygusal yönden hem de sosyal anlamda propagandalar yaparak, kendi taraflarına yönlendirme yapan misyonerler bu başlık altında değerlendirilmesi gereken bir başka faktördür. Toplumsal sosyalleşme gerçekleştirememiş, bu nedenle topluma yabancılaşmış, çevresi ile uyum problemleri olan bireyler, kendilerini toplumsal bakımdan dışlanmış ve kültürel açıdan azınlık hissetmektedirler. Bu durumdan istifade eden misyonerler ise, bu tür kişi ve gruplara doğrudan dinlerini, ideolojilerini anlatmak yerine, propaganda yürütmeyi tercih etmektedirler. Öyle ki yapılan araştırmalar, misyonerlerin öncelikli hedef kitlesinin etnik azınlıklar, dini azınlıklar, ateistler, problemlili aile çocukları gibi her anlamda ihtiyaç sahibi olan kişiler olduğunu göstermektedir.⁴⁸ Bu bakıma Türkiye’de yapılan araştırmalar, din değiştirenlerin farklı etnik ve dini kökene mensup olmanın şüphesiz din değiştirmede önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla toplumdan dışlanan bireyler bu süreçte kendilerine iltifat eden, değer veren ve her an yanlarında olup, yardım eden kişi ya da gruplara ilgi duymaktadırlar.⁴⁹

Buraya kadar anlatılanlar özetlenecek olursa, yukarıdaki bölümlerde belirtildiği üzere başka bir inanca yönelmede etkili olan sebepler hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden bazıları, din/mezhep değiştiren bireyin aktif ya da pasiflik durumunu, bazıları değişimin ani ya da aşamalı olarak gerçekleştiğini, bazıları ise psikolojik ya da sosyolojik olarak ele alınması gerektiğini ifade ederek, yaşanan hâdiseyi anlamaya ve açıklamaya çalışmıştır. Özellikle ani olarak din değiştirme hadiselerinde kişilerin üzüntü, tedirginlik, depresyon ve kaygılı durumlar gibi bir

⁴⁸ Adnan Odabaş, **Dikkat Misyoner Geliyor**, İstanbul, Üsküdar Gazetesi Yay., 2005, s. 54-56, 61.

⁴⁹ Bayram Sevinç, **Hristiyan Olan Türkler ve Türk Misyonerler**, İstanbul, İz yay., 2006, s. 253.

takım duygusal problemler yaşadığı tespit edilmektedir. Ayrıca yaşanan bunalımlı süreçten kurtulabilmenin çaresi olarak din/mezhep değiştirmeler görülmektedir.⁵⁰

Ayrıca genellikle psikolojik faktörleri dikkate alan çalışmalarda kişilerde bizzat meydana gelen değişim incelenirken; sosyolojik çalışmalarda ise kişilerin yaşadığı bu tecrübeye ne tür sosyal olayların etkili olduğu, hangi kesimdeki bireylerin din/mezhep değiştirdiği ve hangi stratejilerin etkili olduğu üzerinde durulmuştur.⁵¹ Dolayısıyla din/mezhep değiştirme birden fazla etkenin, bireyi yeni bir dini veya inancı benimsemesine hazır hale getirmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu durumun gerçekleşmesinde pek tabii hayattaki tecrübelerden kaynaklanan motivasyonel faktörlerin rolü olduğu gibi, kişinin kimlik oluşturma ihtiyacının rolü de aynı şekilde söz konusu olmaktadır.⁵²

Buraya kadar zikredilen ve meselenin anlaşılması bağlamında kavramsal temel işlevindeki içerik ile en genel anlamda değişim ve dönüşüme neden olan faktörlerin neler olduğu, din veyahut mezhep değiştirme bağlamında konuyla alakalı neler söylendiği hakkında bilgi verilmiştir. Bundan sonraki bölümde ise araştırmada elde edilen bulgulara, verilere ve analiz sonuçlarına yer verilecektir.

⁵⁰ Lee A. Kirkpatrick, “Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi”, Çev. Mustafa Koç, **Bilimname X**, 2006/1, s. 145-146.

⁵¹ Köse, a.g.e., s. 6.

⁵² Köse, a.e., s. 426-427.

3. ARAŞTIRMADA ELDE EDİLEN BULGULAR VE ANALİZLER

3.1. Demografik Özelliklerle İlgili Bulgular

3.1.1. Cinsiyetleri

Cinsiyet	Sayı
Kadın	4
Erkek	7
Toplam	11

Tablo 1: Katılımcıların cinsiyet tablosu

Tablo 1 ile gösterilen cinsiyet tablosuna bakıldığında, araştırmaya katılanların 4'ü kadın, 7'sinin erkek toplamda 11 kişi olduğu görülmektedir. Bu bulgulara göre araştırmaya katılan bireylerin çoğu erkeklerden oluşmaktadır. Kadınların sayısının az olmasının psiko-sosyal sebeplerinin olduğu düşünülmektedir. Zira kadınlar bu tür araştırmalarda erkeklere göre aile ve çevrelerinin tepkilerinden daha çok çekindikleri için katılım oranı daha düşük olmaktadır.

3.1.2. Yaşları

Yaş Aralığı	Sayı
20-25 arası	3
26-40 arası	2
41-50 arası	2
51 ve üzeri	4
Toplam	11

Tablo 2: Katılımcıların yaş tablosu

Tablo 2'de görüldüğü gibi, araştırmaya katılanların 3'ü 20-25 arası gençlerden, 2'si 26-40 arası yetişkinlerden, 2'si 41-50 arası orta yetişkinler grubundan ve son

olarak 4'ü ise 51 ve üzeri yaşlardan oluşmaktadır. Elde edilen bulgular göstermektedir ki, araştırmaya katılanların çoğunu 50 ve üzeri yaş arasındaki kişiler oluşturmaktadır. Ayrıca, katılımcıların mezhep değiştirdiklerinde yaşlarının kaç olduğu bilinmediğinden yaş ile mezhep değiştirme süreçleri ile alakalı bir yorum yapılamamaktadır.

3.1.3. Eğitim durumları

Eğitim Durumu	Sayı
İlkokul	4
Lise	2
Yüksekokul	5
Toplam	11

Tablo 3: Katılımcıların Eğitim durumu tablosu

Tablo 3'te görüldüğü gibi araştırmaya katılanların 4'ü ilkokul mezunu, 2'si lise mezunu, 5'i ise üniversite mezunudur. Elde edilen bulgulara göre, seçenekler arasında bulunan okuryazar değil kısmına sahip katılımcı olmayıp, katılan kişilerin çoğunu üniversite mezunları oluştururken, en düşük oranı ise lise mezunları oluşturmaktadır. Açıkçası örneklemimizde bulunan katılımcıların eğitim düzeylerinin farklı seviyelerde olması evreni temsil etme açısından önem kazanmaktadır.

3.1.4. Meslekleri

Meslek	Sayı
Öğrenci	1
Ev Hanımı	1
Çalışmıyor	2
Özel Sektör	3
Emekli	1
Devlet Memuru	2
İlmi sohbet veren alim	1
Toplam	11

Tablo 4: Katılımcıların meslek tablosu

Tablo 4’te yer aldığı gibi araştırmaya katılanların çoğunluğunun özel sektörde ve eğitim sektöründe çalıştığı, ikinci sırada çalışmayı tercih etmeyenlerin olduğu, ev hanımı, çalışmıyor, özel sektör, emekli, devlet memuru, ilmi sohbet veren alim eşit miktarda dağılıma sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca hiçbir katılımcı mezhebini değiştirdikten sonra mesleğini değiştirdiğine dair bir beyanda bulunmamıştır. Bununla beraber bir katılımcı, mezhebini değiştirdikten sonra yeni mezhebi ile alakalı ilmi sohbetler verdiğini beyan etmiştir.

3.1.5. Dini Durumları

Dini Durumları	Sayı
İnançlı ve ibadet eden	11
Toplam	11

Tablo 5: Katılımcıların dini durum tablosu

Tablo 5’te görüldüğü üzere, araştırmaya katılan tüm katılımcılar kendisini inançlı ve ibadet eden şeklinde ifade etmişlerdir. Ayrıca seçenekler arasında bulunan, inançlı ama ibadetlerini aksatan, inançlı ama dini görevlerini yerine getirmeyen, inanç konusunda şüpheleri olan ve dini inanca sahip değil seçenekleri hiçbir katılımcı tarafından seçilmemiştir. Elde edilen bu bulgular göstermektedir ki bütün katılımcıların dini esasları tamamı ile kabul ettiklerini ve dinin gerektirdiklerini istinasız bir şekilde yerine getirdiklerini ifade etmişlerdir.

3.1.6. Dini Bilgi Kaynakları

Açıkçası bu başlık altında elde edilen cevapları tablo halinde sunma gereksinimine ihtiyaç duyulmamıştır. Çünkü verilen cevaplar birbirinden farklı olmakla birlikte birden fazla cevap sunan katılımcılar da olmuştur. Katılımcılara yöneltilen, “Dini bilginizin kaynağı nedir?” sorusuna verilen cevaplar şu şekilde beyan edilebilir; Bir katılımcı bu soruyu boş bırakmış, diğerleri ise çoğunlukla cevaplarının Kur’an ve Sünnet olduğunu bildirmekle birlikte Ehl-i Beyt temelli hadis kaynakları, akıl, *Tevzihu’l-Mesail*⁵³ adında tam ilmihal kitabı, bağlı bulundukları mektebin tefsiri

⁵³ Kitabı incelemek için bkz.: İmam Humeyni, **Tam İlmihal, (Orijinal kitap adı: Risale-i Tevzihü’l-mesail)**, 2. Baskı, İstanbul, Kevser yay., 2006, s. 495.

olduğunu dile getirmişlerdir. Hatta söz konusu katılımcı ise dini bilgilerinin temelini çapraz okumalar yani Ehl-i Sünnet kaynakları ile Ehl-i Beyt kaynakları arasında mukayeseli okumalar yolu ile elde ettiğini ifade etmiş ve hatta söz konusu katılımcı 8'in cevabı tam olarak *“Dini bilgimin kaynağı çapraz okumalardır. Materyalizmi, Batı felsefesini, doğu felsefesini hepsini okudum. Bütün İslami mezhepleri, tarikatleri inceledim.”* şeklindedir.

Katılımcılara sorulan bu soru, mezhep değiştirme sürecini iyi değerlendirebilme açısından önem kazanmaktadır. Çünkü edinilen veyahut tesiri altında kalınan kaynaklar bu değişim ve dönüşüme zemin hazırlamıştır.

Bu kısımda araştırmaya katılan bireylerin demografik özellikleri ile ilgili bilgilere tablolar halinde yer verilmiştir. Aşağıda bulunan başlıklar altında katılımcıların bireysel görüş ve düşüncelerini içeren bilgiler yer aldığından, bu bilgiler tablo halinde sunulmak yerine betimleyici ifadeler kullanılarak aktarılmaya çalışılmıştır.

3.2. Eski Mezhebe Dair Bilgiler İle İlgili Bulgu ve Analizler

3.2.1. Ehl-i Sünnet kavramı ile ilgili düşünceleri

Bu başlık çerçevesinde katılımcılara Ek 1 tabloda yer alan 7 numaralı soru yöneltilmiş, Ek 3 tabloda yer alan katılımcıların yanıtları doğrultusunda mesele sırasıyla aşağıda irdelenmiştir.

Araştırmaya katılan tüm katılımcılara, Şîa mezhebine geçiş yapmadan önce sahip oldukları Ehl-i Sünnet mezhebi hakkında tutumlarının ve düşüncelerinin ne olduğu ve inanma bağlamında ne tür değişimlerin yaşandığı hakkında hususlar ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu başlık altında katılımcıların verdiği cevaplar, meseleyi netleştirmek adına sorulan soruların isabetli seçildiğini ortaya koymaktadır.

Ayrıca Ehl-i Sünnet ile ilgili kavramsal bilgilere ikinci bölümde yer verildiği için gerekli literal açıklamalara tekrardan değinilmeyecektir. Fakat kavramın Müslüman toplumlar nezdinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu söylemek konuya açıklık getirme açısından büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü Hz. Peygamber'in vefatının ardından ortaya çıkan her itikadi yapılanma kendini sünnete nispet etmiş ve

özellikle bu durumun ortaya çıkmasında, İslam ümmetinin 73 parçaya ayrılacağını, bunlardan sadece birinin kurtuluşa ereceğini haber veren meşhur 73 fırka hadisi büyük rol oynamaktadır.

İslam düşünce tarihinde her mezhep müntesibi, İslam toplumu içerisinde kendi konumunu belirlemek ve diğer mezheplere karşı bakışını ve ilişkisini tayin edebilmek için bu hadise atıfta bulunmuştur. Kendilerinin cennete gidenler olduğunu, diğer mezheplerin ise cehenneme gidecekler olduğunu ortaya koymuş ve aynı zamanda onları Ehl-i Sünnet dışında bid'at ehli olduklarını söyleyerek, suçlayıcı bir metotla sünnete tabi olan çoğunluk Müslümanlardan dışlamışlardır.⁵⁴ Nitekim Şii âlimlerde gerçek sünnet ehlinin kendilerinin yani Şîa olduğuna dair birçok beyanda bulunmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasına sünnet kavramı hakkında ortaya çıkan anlayış farklılıkları sebep olmaktadır.⁵⁵

Bu çerçevede üzerinde durulması gereken diğer hususlar ise Ehl-i Sünnet adlandırmasının ortaya çıkış zamanı ile bu adlandırmaya daha sonradan eklenmiş olan “cemaat” kavramıdır. 73 fırka hadisi uyarınca kurtulanlar “Fırka-i Naciye” olarak kabul edilmiş ve cennet ehli olabilmek için “cemaat” ehli olabilmekten altı çizilmiştir. Ehl-i Sünnet ve cemaat kavramları birlikte düşünüldüğünde ise istikrarı, dayanışmayı, inanç anlamında doğru yolda olmayı ve toplumsal hayatta ise çoğunluğu ve uyumu ifade etmektedir.⁵⁶

Bu gerekli açıklamaların ardından katılımcılara, “Ehl-i sünnet kavramını nasıl tanımlıyorsunuz? Bu kavramın mahiyetine inanıyor musunuz?” şeklinde bir soru yöneltilmiş ve farklı cevaplar verilmiştir. Mesela iki katılımcı, Ehl-i Sünnet’ten kastın Hz. Peygamber’in hayatının rehber kabul edilmesi şeklinde ifade ederek, aslında çoğunluğun sahip olduğu görüşe ortak olmuştur. Örneğin söz konusu Katılımcı 2, “*Peygamber Efendimizin (s.a.v.) sözlerinin ve eylemlerinin rehber kabul edilmesidir.*” demiştir. Bu fikre sahip olan katılımcı 4 ise, “*Ehl-i Sünnet kendisini nasıl*

⁵⁴ Kadir Gömbeyaz, “73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 14/2, 2005, s. 148.

⁵⁵ Nesrin Aksoy, “Şii-Sünni Takrib Çalışmaları”, **Süleyman Demirel Üni. Sosyal Bilimler Ens.**, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2017, s. 11.

⁵⁶ Aksoy, a.g.t., s. 12-13.

görüyorsa öyle tanınıyorum.” diyerek farklı bir düşünceye sahip olmadığını ortaya koymuştur.

Fakat çoğu katılımcı, bu iki katılımcının ve çoğunluğun aksine Hz. Peygamber’in yolundan gidenler anlamında değil çoğunluğun yolundan gidenler anlamında telakki edilmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir. Bu bağlamda Katılımcı 1,

“Ehl-i sünnet ve’l-cemaat sözü halk arasında Peygamberin yolundan gidenler anlamı taşıdığı zannediliyor. Halbuki gerçek öyle değildir. Peygamberin yolundan gidenler olması için Ehl-i Sünneti’n- nebi olmalı idi. Ehl-i sünnet ve’l cemaat “çoğunluğun yolundan gidenler” demektir. Çoğunluğun olduğu yer ise her zaman hak olmaz, hak her zaman azınlıktadır. Çoğunluğa uyacak isek Dünya’da 1 milyar 500 milyon Hristiyan var.” demiştir.

Bu yönlü yanıt veren Katılımcı 5 ise, *“Sonradan oluşmuş birikimlerin bir araya gelmiş inanç grubudur. Yorum ve kıyas ile hareket eder.”* diyerek aslında şu an ki telakki edilen Ehl-i Sünnet gruplarını yöntem açısından da eleştirdiğini dile getirmiştir.

Tüm katılımcıların bu konu hakkında verdikleri cevaplar incelendiğinde hiç şüphesiz Katılımcı 8’in verdiği cevap, çoğu katılımcının sahip olduğu düşünceyi detaylı bir şekilde ortaya koymuş ve konuya hâkim olduğunu şu sözleri ile ifade etmiştir:

“Ehl-i Sünnet kavramının bir lügat anlamı var, bir de sosyolojik açıdan İslam ümmetinin kullanımında olan yansıması var. Lügat kavramı açısından sünnet ehli, Arapça orijinal kavramı açısından bakıldığında bir değerlilik ya da değersizlik ifade etmez. Sünnet gelenek demektir, yöntem demektir, Sünnet ehli gelenek üzere yol üzeri demektir. Dolayısıyla özne, özneye göre değerlilik kazanır ya da değersizlik kazanır. Peygamberin sünnetinin ehli dersiniz işte o zaman değer kazanır. Firavunun sünneti dersiniz o zaman değersizlik kazanır. Yani firavunun yolundan gidenler şeklinde anlaşılır. Bu topluluğun Hz. Peygamber’in sünnetinin ehli olduğunu anlar ve hala o şekilde anlaşılmaktadır. Aslında kelimenin orijinali Ehlü’s-Sünneti’l-cemaattir. Burada harfî tarif ile bağlaç vardır. Ehl-i Sünnet’ül-Cemaat çoğunluğun sünnetine uyanlardır. Bu kavram Sıffîn Savaşından sonra Hukema Olayı ile birlikte Muaviye’nin ordusu galip gelince, (hile hukema olunca) Muaviye güçlenip hilafetini sabit kılınca,

o yola tabii olanlar için Ehl-i Sünnet'ül cemaat denilmiştir. Çoğunluğun yolundan gidenler. Bu kavramın orijinali peygamberin sünneti üzerine olanlar değildir. Bu kavramın mantıki çözümlemesi de olabilir, Ehl-i Sünnet'ten kasıt peygamberin yolunu izleyenler olsaydı, Hz. Peygamber kendisini izleyenleri parçalamaz, parçalar haline getirmezdi, yol bellidir Hz. Peygamber'in sünnetidir. Hz. Peygamber hayatta iken sahabe nasıl tek renk idi ise peygamberden sonra da herkes tek renk olabilirdi bu mümkündür. Fakat peygamberden sonra gerçek şu ki ümmet parçalandı. Sadece parçalanma değil birbirlerinin kanını caiz gördüler. Cemeller, Nehrevanlar, en nihayet en dehşet olanı ise Kerbela. İslam ümmetinin banisi olan peygamberin evladı, gerekçe göstermeksizin 30 bin kişiye 70 kişi olmak suretiyle katledilmiştir. Katliamda namaz vakti geldiğinde iki taraf durur namaz kılarlardı, Allah-u Ekber nidaları havalarda uçuşurdu. Müslüman olgusu peygamberimizin vefatından hemen sonra oluşmuş bir olgudur. Ehl-i Sünnet olgusuna cemaat kelimesini eklerseniz çoğunluğun yolundan gidenlerdir, cemaati kaldırır Ehl-i Sünnet'ül Nebiyy dersiniz peygamberin yolundan gidenler olur. Ehl-i Sünnet'ül Türk dersiniz Türk geleneklerine göre oluşan bir grup olur. Dolayısıyla Ehl-i Sünnet kavramı nötrdür. Yanına aldığı özne ile değerlilik ya da değersizlik kazanır. Ya da yanına aldığı öznenin kimliğine göre yapı kazanır. Ama halk nezdinde bu Ehl-i Sünnetü'n-Nebi olarak algılanır. Öyle telaffuz edilmese de bu şekilde anlaşılır. Fakat ilmi açıdan olaya bakıldığında olay öyle değildir.” diyerek tarihi olaylara atıfta bulunmuştur.

Ayrıca katılımcıların dikkat çektiği bir diğer nokta ise bu kavramın sonradan ortaya çıkmış olmasıdır. Bu hususa ek olarak Katılımcı 3, özellikle çoğunluğa sevgi ve saygı duymaktan ziyade, Hz. Peygamber'in ailesine hürmet ve muhabbet beslenilmesi gerektiğinin daha doğru olacağını Kur'an'dan bir ayetle destekleyerek şu şekilde cevap vermiştir: “Bu kavram sonradan ortaya çıkmıştır. Çoğunluğun sünneti biçimindedir. Şura 23.⁵⁷ ayette açıkça beyan vardır. Ehl-i Beyt'e sevgi ve saygı.”

Katılımcıların verdiği cevaplar ile birlikte bu doğrultuda ikinci bölümde bahsedilen Sünnilikten Şiiliğe geçiş yapan müellif Muhammed et-Ticani, “...Ve

⁵⁷ Bkz.: eş-Şura Suresi 42/23.

Hidayete Erdim” kitabında tam da üzerinde durulan Ehl-i Sünnet kavramı hakkında diğer katılımcıların söyledikleri ile benzer mahiyette şunları söylemiştir:

“Hz. Ali’den sonra Muaviye’nin halifeliği zabt ettiği yıla (Cemaat yılı) denmiştir. Çünkü Hz. Osman’ın katlinden sonra ümmet, Hz. Ali’nin Şîası ve Muaviye’nin taraftarları diye ikiye bölünmüştür. Ali’nin şehadetinden ve İmam Hasan ile barışa vardıktan sonra Muaviye, saltanata iyice yerleşerek müminlerin emiri olmuştur. Bu olayın cereyan ettiği yıla (Cemaat yılı) adı verilmiştir. Bundan da anlaşılıyor ki, (Ehl-i Sünnet ve’l Cemaat) deyiminden Resulullah sünneti değil de, Muaviye’nin sünnetleri anlaşılmaktadır. Çünkü Eh-i Beyt, sünnetlerini tartışmasız bir şekilde herkesten daha iyi bilirler. Aslında sünnet deyimi, sünneti yaşayan ve yaşatan Ehl-i Beyt’e ait olması gerekir. Hz. Peygamber hayatta iken bir hadisi ile on iki imamı bildirdiği halde, Muaviye tarafı bunları dört halife ile sınırında tutmaya özenmiş ve daha ileriye giderek Hz. Ali’ye sövdürmüş, (Sünnet ve Cemaat Ehi) deyimi ile kendine özel bir sünnet üretmiştir. Bu sövgü sünneti altmış yıl devam etmiştir. Bu ayıbı içine sindiremeyen Halife Ömer b. Abdülaziz sövgü faaliyetini durdurmuş ise de bu sefer Emevi’lerin şerrine ve bühtanlarına uğrayarak hak ve İslamiyet adına yapmış olduğu bu sevabın bedelini kendi hayatı ile ödemiştir...”⁵⁸

Elde edilen cevaplara genel olarak bakıldığında, katılımcıların büyük bir çoğunluğu Ehl-i Sünnet kavramının sonradan oluşmuş bir kavram olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Ayrıca tamlamanın tek başına bir anlam ifade etmediğini, yanına eklenen kelime ile değer kazanabileceğini iddia etmişlerdir. Bununla birlikte katılımcılar, bu kavramın toplum nezdinde Hz. Peygamber’in yolundan gidenler şeklinde anlaşıldığını ifade etseler de asıl kullanılması gereken lafzın “Ehl-i Sünnet’ün- Nebiiy” olması gerektiğine işaret ederek, bir farkındalık oluşturmak istemişlerdir.

Burada katılımcıların önemli bir kısmının “Ehl-i Sünnet” kavramı konusunda öğretilmiş bir tutum sergiledikleri görülmektedir. “Ehl-i sünnetü’l-camaat” şeklindeki kullanımı ileri sürerek, bunun Hz. Peygamberin sünnetine uyanlardan ziyade

⁵⁸ Ticani, ...**Ve Hidayete Erdim**, s. 192-193.

“çoğunluğun sünnetine uyanlar” anlamında olduğunu açıkladıkları görülmektedir. Bu durum bilinçli bir ortak tutumun izlerini taşıdığı söylenebilir.

3.2.2. Önceki mezhebe dair bilgilerin nasıl oluştuğu ile ilgili açıklamaları

Bu başlık çerçevesinde katılımcılara Ek 1 tabloda yer alan 8 numaralı soru yöneltilmiş, Ek 3 tabloda yer alan katılımcıların yanıtlar doğrultusunda mesele sırasıyla aşağıda irdelenmiştir.

Katılımcılara, “Sahip olduğunuz mezhebi araştırdığınız gibi önceki mezhebini de ciddi ve özverili bir araştırma yaparak, kendinizi tatmin edebildiniz mi?” şeklinde bir soru sorulmuştur. Bu soru, katılımcıların sahip oldukları önceki mezhepleri ile alakalı bilgilerin kulaktan duyma şeklinde mi veyahut inceleme ve araştırma yaparak tahkiki bir seviyede mi olup olmadıkları bilgisine yönelik veri toplama gayesi ile hazırlanmıştır. Bu soru ile birlikte katılımcıların nasıl bir imana sahip oldukları tespit edilmiş ve geçiş sürecinde hangi faktörlerin etkili olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu soruya bazı katılımcılar, sadece “Evet” cevabını verirken, çoğu katılımcı ise ‘Evet’ cevabı ile yetinmeyerek, şu an ki mezhebine intisap edene kadar sürekli okuma ve araştırma yaptıklarını, ilmi sohbetlere bilfiil katıldıklarını ve sonunda bazı gerekçeler neticesinde Şîa’ya geçiş yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bu çerçevede Katılımcı 6, bu soruya şu şekilde cevap vermiştir:

“Önceki mezhebime yönelik araştırmalarımın edindiğim çelişkiler ve rivayetler ve sahih kaynaklardan rivayet edilmemesi benim doğruyu yani şu an ki mektebi bulmama itti.” diyerek aslında taklitten öte araştırma ile hemhal olan bir birey olduğunu göstermek istemiştir.

Katılımcı 8 ise, bu soruya cevaben geçiş yapmadan önce bir tarıkata üye olduğunu, hatta bağlı bulunduğu tarikatta alelade bir şahsiyet olmayıp, önemli bir mevkide bulunduğunu ve bu sayede fazlasıyla hadis ve tefsir okumaları yaptığını dile getirmiş ve bu soruyu şu şekilde cevaplandırmıştır:

“Tabi tabi, İşin başında dediğim gibi mütemadiyen çapraz okumalar yaparak bilgilere ulaştım. Başta ben Mahmut efendinin müridiydim. Tarikat dersiniz o da var, Bir kere Sahih Buhari’yi hatim etmiş biriyim, aynı zamanda Sahih Müslim’i de okumuş biriyim, O dönemde bulunduğum tarikatte Seyit Kutub’u okumak yanılttı, mürted gözüyle bakıyorlardı, oysa ben çapraz okumalar yaparak Seyit Kutub’u da okudum ‘fi Zilal’i’ hatmettim, aynı zamanda tasavvufi zevke uygun tefsir olan Mehmet Vehbi Efendi’nin (Türkiye büyük millet Meclisinin ilk mebuslarından Konya) tefsirini de hatmettim, Muhammet Ebu Zehra’nın Tefsiri, Hayrettin Karaman’ın ‘Usul-i hadis’, İsmail Hançerli’nin ‘Usul-i Tefsir’, Hindistanlı Kan Dehlevî’nin ‘Usul-i Tefsir’ini’ okudum. Gerek itikat açısından gerek usul açısından gerek tefsirler açısından o dönem için kendi mezhebimi araştıran birisiydim. Bazı çelişkileri o dönem içerisinde yakalamıştım. Özellikle usul-ü dinde itikadi mezheplerden olan Eş’arî ile Maturidi arasında daha sonra İbni Teymiyye ile Maturidilik arasında... (Süleyman Uludağ Eş’arî ile Maturidi arasında yaklaşık yetmiş tane ihtilaf bulmuştur.) Ben daha sonra usul-ü dindeki ihtilafların sahaya yansımalarını inceledim. Zaten sahaya yansımaması da mümkün değildir. Şu an ki İslam ümmetinin sıkıntılarını, sahadaki çatışmaları önceye dayandırdığımızda bütün ihtilaflar usuli’ d-dine dayanır, peygamber algısına, Allah algısına, İslam’ın idari biçiminin anlayışına, şeriatin tanımı hakkında geriye doğru bir yoğun ihtilaf gibi birçok ihtilaflar ile karşılaşsınız. Genellikle bizim insanımız bir idare biçiminin referansının Kur’an ve sünnete dayanmasını yeterli görür, oysa İslam’ı nizamda bir idarenin meşruiyetinin sadece kendisini Kur’an’a dayandırması yetmez. Tarih, Kur’an’ı istismar eden idarecilerin zulmüyle neler yaptığını görmüştür. Mesela Kur’an’ı referans almak dersiniz, Yezid de Kur’an’ı referans alıyordu, hatta Allah Resul’ünün evladı Hüseyin’i öldürmek için o zamanın kadısı Kadı Şüreyh ona şu fetvayı verir; ‘Yeryüzünde fitne çıkaranları yakalayınca el ve ayaklarını çaprazlama kesin ve öldürün.’ ayetini delil getirir ve der ki ‘Ali’nin oğlu Hüseyin ümmetin halifesi olan Yezid’e biat etmemekle fitne çıkarmıştır.’ Dolayısıyla görüyoruz ki bir idarenin meşruiyeti kendisini Kur’an’a nispet etmesi ile yeterli değildir.” diyerek bir nevi tahkiki bir seviyede iken, böyle bir değişime yöneldiğini ortaya koymuştur.

Verilen bu cevaplar incelendiğinde, katılımcıların çoğunun tahkiki bir seviyede olduğu, sonrasında karşılaştığı sorunlar ve uzun yıllar boyunca elde ettikleri bilgiler ışığında mezhep değiştirmeye yöneldikleri tespit edilmiştir.

3.2.3. Katılımcıların önceki mezheplerinde eksik buldukları ve Ehl-i Sünnet'ten dönmelerine sebep olan hususlar

Bu başlık çerçevesinde katılımcılara Ek 1 tabloda yer alan 9 numaralı soru ve Ek 2 tabloda yer alan 2 numaralı soru yöneltilmiş, Ek 3 ve Ek 4 tabloda yer alan katılımcıların yanıtları doğrultusunda mesele sırasıyla aşağıda irdelenmiştir.

Katılımcılara, “Önceki mezhebinizde size eksik olan fakat şimdiki mezhebinizde sizi tatmin eden, doyuran şey ne idi?” şeklinde bir soru ve “Sizce Ehl-i Sünnet ve Şîa arasında en ihtilafli gördüğünüz farklılık hangisidir? (itikat, imamet, fıkhi konular...)” şeklinde bir soru yöneltilmiş olup, bu soru ile onların nezdinde Şîa'ya geçişlerini kolaylaştıran hususların neler olduğu ve değiştirme süreçlerinde eski mezheplerine dair ne tür problem ve eksikliklerin yer aldığı öğrenilmek istenmiştir. Çünkü bu başlık din veyahut ideoloji değişimlerine sebep olan hususları ortaya koyma açısından önem taşıyan bir mesele olarak görülmektedir.

Katılımcıların verdikleri cevaplar birbirinden çeşitlilik arz ettiği için meselenin birçok bakış açısıyla ortaya konması, konunun açığa çıkmasına fayda sağlamıştır. Bu soruya ilişkin Katılımcı 1,

“Önceki mezhebimde dört ve daha fazlaya bölünmüşlük vardı ve her biri birbiriyle de çatışma halindeydi ve her kafadan bir ses çıkıyordu. Şimdiki mezhebimin halkaları yukarıdan başlayıp aşağı doğru gelmektedir. Eski mezhebimde ise aşağıda oluşturulup, yukarıya doğru giden bir din anlayışı vardı. Şimdiki mezhebimi seçmeme sebep olan Allah'ın (c.c.) koymuş olduğu çatışmasız bir işletim sisteminin olması, en önemlisi de sistemin beşeri değil, ilahi olmasıdır.” demiştir. Burada katılımcı Ehl-i Sünnet şemsiyesi altında birden fazla mezhebin olduğunu ve bu nedenle bölünmüşlüğü olduğunu iddia etmiştir. Ancak Şîa içindeki ayrışmaları, farklılıkları ve çatışmaları hiçbir şekilde dillendirmemiş, bu zaviyeden Şîa'yı ele alıp eleştirmemiştir. Meseleye bakışta objektif davranmadığı anlaşılmaktadır.

Katılımcı 3 ise, *“Allah (c.c.) dininin temsil hakkını elinde tutmuş, otoriteleri kendi belirlemiştir. Bunlar on iki imamlardır, Bunlar da kaynaklarda mevcuttur.”* cevabını vererek eski mezhebinin Allah’ın (c.c.) belirlemiş olduğu otoritelerden biri tarafından yönetilmediğini ve bu sebeple mezhebini değiştirdiğini ifade etmiştir.

Bazı katılımcılar ise önceki mezhebine dair soru işaretlerinin olduğunu ve zihninde oluşan sorulara mevcut mezhebinin cevap veremediğini iddia ederek, böyle bir değişim sürecine girdiğini ifade etmiştir. Katılımcı 5 ise, Şîa ile diğer mezhepler arasında farklılık olarak telakki edilen şeyin, imamlara atfedilen özellikler olduğunu belirterek, şunları dile getirmiştir:

“Önceki mezhebimde imam tartışılır ve kıyas ile hareket eden, peygamber referansı olmayan biri tarafından yönetilirdi. İmam Cafer ise peygamber referanslıdır.”

Katılımcı 6 ise, *“İnançların temel ilkelerini sorgulamadan, anlamadan bir inanç ve ibadet sistemi yerine şu an ki mektebimde iman ve amel bütünlüğü içerisindeyim. Akıl ile çelişkilerim yok oldu.”* şeklinde cevap vererek, sorgulamanın eski mezhep mensuplarınca yanlış karşılandığını ve değişimle birlikte yeni mezhebi sayesinde çelişkili olarak gördüğü meselelerin cevaplarını bulduğunu dile getirmiştir.

Bu tür araştırmalarda önemli bir başlık haline gelen duygusal faktörlere atıfta bulunan Katılımcı 7, önceki bulunduğu toplulukta ahlaki çözümlerin ve İslam’ın ruhuna aykırı birçok davranışın vücut bulduğunu ve bunun neticesinde zamanla eski mezhepten soğumaların yaşandığını bizzat ifade etmiş ve şöyle devam etmiştir:

“İnsanlar arasında ikiyüzlülük, yalancılık gibi kötü vasıflar, sağlam ve güvenilir olan Ehl-i Beyt’i bulmama vesile oldu. Çünkü önceden içinde bulunduğum mezhebin kişileri yalancı oldukları ve davranışın o dönemden geldiğini düşünerek, mezhepten soğumama vesile oldu. Peygamberimizin (s.a.v.) vefatıyla Allah dini yalnız mı bırakacak, hayır... Nasıl ki Hz. İsa’nın havarileri varsa Peygamberimizin (s.a.v.) de on iki tane Ehl-i Beyt imamı vardır. (On iki imam silsilesi Hz. Hüseyin ile devam ediyor. Allah ona öyle bir şey bahsetmiş.)”

Katılımcı 8 ise, İslam'daki idare biçiminin insanlar nezdine inerek, ilahilikten uzaklaştığını ve bu ilahi kurumun da zamanla beşerileştirildiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Daha önceki mezhebimde yaptığım araştırmalarda en ciddi sorunu burada gördüm; İslam'ın idare biçimi! Daha önceki mezhebimde İslam'ın idari biçiminin beşerileştirildiğini, ilahi orijinden koparıldığını gördüm. Hz. Adem'den bizim peygamberimize kadar otoriteyi Allah elçiler eliyle kendi elinde tutuyor. Bunun için en bariz örnek Fetih Suresinde, ‘Muhakkak ki sana biat edenler Allah’a biat etmişlerdir.’, ‘Allah’ın eli de onların elinin üzerindedir.’, ‘Her kim ki dönüş yaparsa kendi aleyhine dönüş yapmıştır, Allah’a zarar veremez.’, mucizevi bir ayettir. O yüzden de tarihte dönüş yapanlara ‘Nakisin’ denmiştir. O yüzden peygamberden sonrası için ümmet ikiye ayrılmıştır, kamil din gelmiştir, Allah dinini tamamlamıştır. Kamil kitap gelmiştir ve kıyamete kadar da bütün insanların ilmi, hukuki, siyasi, ahlaki donanımında bir kitaptır. Peygamberimiz (s.a.v.) artık vefat etmiştir, bu ümmete bırakılmıştır. Ümmet kendi içerisinde birini seçer ve onun otoritesinde işlerini ayarlar. Aslında işte burası idarenin beşerileştirilmesidir. ilahi kökenden olay kopmuştur. İşte ben bunu hep sorun olarak görmüşümdür. Ehl-i Sünnet iken okurken, gençken, İslami yönetim benim içerisinde bulunduğum mezhep de beşerileştirilmişti. Otoritenin Kur’an’a nispet etmesini yeterli görüyorlardı. Oysa bir otorite her ne kadar kendini nispet etse de Kur’an ayetlerinin yorumunu kim yapacak? O otoritenin kendisi yapacak. Bu otorite beşeri bir otorite mi? Bizim seçtiğimiz otorite bizim beşeriliğimize bağlı beşeridir. Onun yorumu da beşeridir. Dolayısıyla bunun beşeri olması ayetleri sahaya uyarlayacağı zaman kendi inisiyatifini kullanacak. Otoritenin sahaya yansıyan beşeri kısmıdır. Bu okumalarımın arasında sürekli şunlar dikkatimi çekti, İslami mezhepler içerisinde Şîalar vardır ve Şîa ehli bidattır, ehli dalalettir, Şîaların içerisinde de yaklaşık kaç tane grup vardır. Bu grupların içerisinde bir tanesi bize yakındır, İsnâaşeriyye ve İmâmiyye ekolü. O zamanlar İmâmiyye ekolü benim dikkatimi çekmiştir, İmâmiyye ekolü nedir diye araştırmaya girdim, İmâmiyye ekolü diyor ki, Hz. Adem'den hateme otoriteyi Allah kendi elinde bulundurmıştır. Ya Elçileri vasıtasıyla ya da elçilerin vasileri aracılığıyla otoriteyi kendi elinde tutmuştur. O otoritelerin elini tutan Allah'ın elini tutmuştur ve bu Allah'ın sünnetidir. Allah'ın

sünnetinde değişme olmaz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) son nebidir. Bundan sonra vahiy gelmeyecektir, yeni bir şeriat, kitap, peygamber gelmeyecektir. Ama Allah'ın otoritesinde değişme olmaz, Peygamberden sonra da Allah bir şekilde otoriteyi kendi elinde bulundurması gerekir. Birini seçip ataması gerekir ki onun eli tutulduğu zaman Allah'ın eli tutulmuş olsun. Onun Evet'i Allah'ın Evet'i, onun Hayır'ı Allah'ın Hayır'ı olsun. Ona itaat eden Allah Resulü'ne itaat etmiş olsun, Allah Resul'üne itaat eden de Allah'a itaat etmiş olsun. Ona isyan eden Allah Resulü'ne isyan etmiş olsun, Allah Resulü'ne isyan eden Allah'a isyan etmiş olsun. Bu teoriyi okuyunca sinema şeridi gibi kafamda daha önceden okuduğum Sahih Buhari'deki, sahih Müslim'deki hadisler geçiyor. İmamet Kureyş'tendir. Bunların sayısı on ikidir. Sahih Buhari de okudum. Öbür taraftan Allah Resul'ünün sonrasını hikâye edecek hadisler var, 'Ey Ali, ben şirkle, küfürle savaştım sen nifak ile savaşacaksın.' yine Sahih Buhari de sahabelerin kendilerini saptamaları var, 'Biz Resulullah'dan (s.a.v.) sonra ümmet içerisinde bulunan münaфіkları Hz. Ali'yle münasebetlerine bakarak tanımlardık.' Yine aynı eserde başka bir hadiste, 'Ey Ali, sen mümin ve münaфіkları ayırt edensin, Faruk'sun dünyada inananlar, mümin ve münaфіkların Faruk'u, ahirette ise cennet ile cehennemliklerin Faruk'usun.' İmam Ali'nin lakaplarından biri de bu düzlemde peygamberin tescili ile Faruk'dur. Dolayısıyla bir önceki mezhebimin açık noktası otoritenin beşerileştirilmiş olması iken, şimdiki tercih ettiğim mezhebin en cazip noktası otoritenin ilahi kalmasıdır, otorite hiçbir zaman Allah'tan koparılmıyor. Nihayet bu anlamda Resulullah'ın (s.a.v.) vefatından evvel İmam Ali'nin imametini ilan etmesi, 'Ona itaat eden bana itaat etmiş, bana itaat etmiş olan da Allah'a itaat etmiş olur. Ona isyan eden bana isyan etmiş, bana isyan etmiş olan da Allah'a isyan etmiş olur.' diye buyurduktan sonra da dua etmiştir. 'Ey Allah'ım ona itaat edenlere yardım et, ona düşmanlık edenleri kahret.' Gadiri-hum hutbesi uzun bir hutbedir, bu hutbenin bir kısmı Ehl-i Sünnet ile Şîa için mütevatirdir, bir kısmı Ehl-i Sünnet ile Ehl-i Şîa için sahihtir, bir kısmı ise Ehl-i Şîa için sahih, Ehl-i Sünnet için mevzudur, zayıftır. Uzun bir hutbedir, bu hutbeyi bölüm bölüm aktaranlar olmuştur, Bu bölümlerde en yoğun kısmı mütevatir olan kısım oluşturmaktadır, 'Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır.' burası mütevatir gelir, Ehl-i Sünnet ve Ehl-i Şîa için mütevatir gelir. Fakat burada Ehl-i Sünnet mevla kavramı ile oynar. Mevla kavramını dostluk ve sevgiyle tashih eder, Ehl-i Şîa ise burada tashih yoktur, tashihi gerektirmesi

için ikinci bir delile ihtiyaç vardır, bu usul-ü tefsirde, usul-ü hadiste, usul-ü fıkhıta temel kaidedir. Bir ilahi metin umum olarak alınır. Ta ki onu tashih eden özel bir beyan gelmez ise. Özel bir beyan gelirse tashih edilir. Allah Resul'ünün bu hadisinde Mevla'nın genel anlamı alınır, Arapçada Mevla'nın genel anlamı mutasarrıftır, onu tahsis edecek bir ilave de gelmemiştir. Mesela, Nisa Suresi 59. ayette 'Sizden olan ulu'l-emre de itaat edin.' ayetindeki genellik gibi, ama anne baba hakkında Neml Suresinde şöyle bir ayet vardır, 'Allah muhakkak anne ve babanıza iyilik etmenizi ve itaat etmenizi emreder.' Bir istisna getiriyor, 'Ancak bana bir günahı emretmeleri müstesna.' Şimdi demek ki anne ve baba makamsal olarak itaate layıktırlar ama masum olmadıkları için günahı emretme riskleri olduğu için Allah istisna getiriyor, bu sefer özelleştiriyor diyor ki bana bir günahı emretmeleri halinde itaat düşer, sorumlu olmazsınız. Ama Nisa 59. Ayetteki 'Allah'a ve Resulüne sizden olan Ulu'l-emire itaat edin.' Ulu'l-emire itaate istisna getirmeyince batıl otomatik olarak diyor ki oradaki ulu'l-emirlerden maksat kimselerin masum olmasıdır. Ehl-i Sünnet ve'l cemaatin en baba tefsiri Fahrettin Razi'nin 'Tefsir-i Kebir' diye Türkçeye çevrilmiş olan eserinin tefsirinde der ki, 'Buradaki ulu'l-emirden maksat masum kimselerdir, masum olması zorunludur zira bundan önceki bu halkaya bağlı olan Resulullah masumdur. Fakat biz Ehl-i Sünnet ve'l cemaate göre peygamberlerden sonra masum insanlar olmadığı için burayı tevil etmek zorundayız.' bunu kendisi söyler. Bunu okuyan genç ... o zaman diyor ki ey üstadım biz Kur'an'ın arkasından mı gideceğiz, yoksa Kur'an mı bizim arkamızdan gelecek, şimdi bakın Kuran'ın bu ayetine göre buradaki ulu'l-emirden kasıttaki masumdur, dediği zaman Kur'an'a uymuş oldu, Kur'an arkasından gitti. Ama biz Ehl-i Sünnet ve'l cemaate göre şu şartımız var deyince, Kur'an'ı arkamıza atmış olduk, burada sorun var. Bu tür çelişkiler ve bu tür sorunlar ile nihayet ben ilahi otoriteyi yaşadığım güne indiren, bugün itibari ile beni ilahi otoriteden koparmayan yapısına uygun olan İmâmiyye ekolünü benimseyip ona göre de amel etmeye başladım. Umarım ki Allah'ın da hoşuna gitmiştir." cevabını vererek diğer katılımcılardan farklı olarak, kutsallık atfedilen otoritenin beşerin elinde değil bizzat ilahi bir sistem halinde yürütülmesi gerektiğini beyan etmiş ve Ehl-i Sünnet mezheplerinde görülen en büyük eksikliğin bu olduğuna ilişkin eleştirilerde bulunmuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere Şiilere göre imamlar tayin yoluyla belirlenmiş ve bu husus dinin değişmeyen esaslarından kabul edilmiştir. Dolayısıyla Hz. Ali, bizzat Hz. Peygamber'in vasiyeti

ile yani nas yolu ile imam tayin edilmiş, Hz. Ali'den sonrakiler de Allah'ın (c.c.) bildirmesiyle imam tayin edilmiştir. Bu sebeple imamlar kendi çabaları ile elde edecekleri bir ilme ihtiyaç duymamışlar, onlara gizli ilimler verilmiş ve yeni bir bilgi gerektiği zaman Allah vahiy ile bildirmiştir. Yani imamlar da peygamberler gibi bütün ilimleri vahiy yoluyla Allah'tan (c.c.) alan masum kimselerdir. Fakat Ehl-i Sünnet itikadına göre, ilk üç halifenin imamlığı ve Emevî ve Abbasi imamlarının imamlığı geçerli kabul edilmiş ve imamın masum olmasını içeren bir delil bulunmaması ve peygamberlerden başka kimsenin masum olmaması sebebi ile bu husus kabul görmemiştir. Nisa 59. ayette geçtiği üzere itaat, emir ve yasaklara isteyerek uymak anlamına gelir. Emir ve buyruk sahibi anlamına gelen “ulu'l-emr” ilk dört halifeyi, Müslüman olan devlet başkanlarını, komutanları, ilim erbabını, anne-baba ve yöneticileri kapsamaktadır. Ayrıca Şia'nın aksine, emirlerin itaati hak etmeleri için kendilerine gelen meselelere dair bilgi, deneyim, feraset, basiret ve güçlü bir karaktere sahibi olmaları gerekmektedir.⁵⁹

Katılımcı 9 ve 10, “*İmamet hakkındaki görüş ayrılığı*” cevabını verirken, Katılımcı 11 ise, “*Ehl-i Sünnet ile en büyük ayrılık tabii ki itikattadır. İmamlar konusunda temel ayrılık başlayınca, her alanda derin fikir ayrılıkları da ortaya çıkmıştır.*” şeklinde cevap vermiştir.

Özetle, bu başlık altında katılımcıların bireysel anlamda eski mezheplerinde eksik buldukları konuların neler olduğu anlaşılmaya çalışılmış ve elde edilen bu sonuçlara genel olarak bakıldığında, katılımcıların tamamının edindikleri bilgi ve deneyimler eşliğinde farklı cevaplar sundukları tespit edilmiştir. Nitekim tüm cevapların da özelinde dikkate değer olduğu düşünülmektedir.

3.3. Mezhep Değiştirme Süreci İle İlgili Bulgu ve Analizler

Bu başlık çerçevesinde katılımcılara Ek 1 tabloda yer alan 10 numaralı soru ve Ek 2 tabloda yer alan 1 numaralı soru yöneltilmiş, Ek 3 ve Ek 4 tabloda yer alan katılımcıların yanıtları doğrultusunda mesele sırasıyla aşağıda irdelenmiştir.

⁵⁹ Ömer Nesefi, **Ehl-i Sünnet Akaidi**, Haz. H. Asuman Karamustafaoğlu, İstanbul, Sistem Matbaacılık, 2016, s. 425-431.

Katılımcılara, “Mezhebe asıl girişimiz nasıl oldu? Kimler veya hangi olaylar bu konuda size etki etti?(Siyasi, kültürel, sosyal, ekonomik...)” şeklinde bir soru ve “Tarih boyunca dini, siyasi, itikadi ve psiko-sosyal sebeplerden ötürü mezhep değiştirmeler olmuştur peki sizin bu mezhebe geçmenizdeki etkili olan ana husus nedir? (ilk akla gelen)” şeklinde diğer bir soru yöneltilmiştir. Bu soru ile birlikte katılımcıların sahip oldukları mezhebin yapısından farklı bir niteliğe sahip olan Şîa ile nasıl tanıştıkları ve mezhebe geçişlerinde nasıl bir süreç izledikleri tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu bölümün giriş kısmında da bahsedildiği üzere kimi katılımcı yaşamış olduğu bir tecrübe sonucu, kimi psikolojik, kimisi ise aile de böyle bir temayülün olması sonucunda Şîa’ya geçiş yaptığını dile getirmiştir.

Bu doğrultuda Katılımcı 1, yaşamış olduğu bir olay sonucunda şüphe ve sorular eşliğinde üç yılın sonunda Şîa’ya geçiş yaptığını açıklamıştır;

“Mezhebe girişim Hacca gittiğimde yaşadığım bir olaya binaen olmuştu. Kafilâ hocasının kısmen farz ve sünnetlere göre değil de kendisine zimmetli olan hacıların başına bir şey gelmeden kendisinin zarar görmemesini ön plana almasını ve bir şekilde bitirmek olduğunu fark ettim. Doğrusu nedir diye sorguladıkça önüme farklılıklar çıkıyordu. Hac dönüşü içime bir kor düşmüştü, dertlenmişim, kalben samimiydim, sıfır noktasından araştırmaya ve okumaya başladım.” şeklinde cevap vererek mezhep değişiminde yaşadığı mistik bir tecrübenin etkili olduğunu belirtmiştir.

Yaşanılan tecrübeler değişimde dikkate değer faktör olarak kabul edilmekle birlikte eski mezhebe müntesip olan bireylerin tutumları da geçiş sürecinde etkili bir faktör haline gelmektedir.

Katılımcı 10, Şîa mezhebine geçmesinde etkili olan ana hususun lisedeki öğretmeninin mezhepçi bir tutuma sahip olmasına işaret ederek,

“Benim bu mezhebe geçmemdeki ana husus lisedeki din hocamın mezhepçi tutumudur. Kendileri Şîa mezhebini sevmeydi, haklarında iyi şeyler söylemezdi. Ben de bir Müslümana ne ırkçı ne de mezhepçi tutumunu yakıştıramadığımdan ötürü hocamın bu tutumu hoşuma gitmemişti. Ben de bu mezhebi araştırmaya yöneldim.” demiştir.

Din veyahut mezhep değişiminde etkili olan hususlar ortaya konurken yukarıdaki faktörler dışında kişinin yetişmiş olduğu aile ortamı da bu minvalde önem kazanmaktadır. Katılımcı 2, çevresinde bu tür temayüllerin var olduğunu belirterek, geçişinde bu hususun etkin bir rol oynadığını şu şekilde dile getirmiştir:

“Çevremin haberdar olmamda etkisi oldu. Daha sonrasında özellikle siyasi açıdan daha mantıklı yanıtlar elde ettiğim için mezhebe geçiş yaptım.”

Din ve mezhep değişimi ile ilgili kaleme alınan çalışmalar, bir bölümünü bizzat değişime sebep olan faktörlere yer vererek, ortaya koymaya çalıştığı meseleye açıklık getirmek istemiştir. Değişime neden olan başlıklar incelendiğinde belki de üzerinde durulması gereken bir diğer mesele, kişilerin mezhep değişimi öncesi okuduğu kitapların, katıldığı sohbet ortamlarının ve bunun neticesinde zihninde oluşan sorular eşliğinde değişim ve dönüşümün yaşanmaya başlamış olmasıdır. Bu bilgiler doğrultusunda araştırmaya katılan bireylerin bu tür cevaplar verdiklerine dair veriler bulunmakla birlikte, Katılımcı 4,

“Yaptığım araştırmalar, okuduğum kitaplar olayların mahiyetini değerlendirmemde etkili oldu.” demiştir.

Katılımcı 5 ise, okurken rastlamış olduğu on iki imam ile ilgili hadislerin varlığına ve Gadir-i hum hadisesine atıfta bulunarak,

“Mezhebe girişim on iki imam hadisleri ve Gadir-i hum hadisesini öğrenmemle gerçekleşmiştir.” demiştir.

Bu minvalde cevabına yer verilmesi gereken Katılımcı 6 ise,

“Önceki mezhebimde cevabını bulamadığım sorulara bu mektebimde cevap buldum. Okumalarım, sorgulamalarım ve bunun sonucunda âlimlerle istişarelerim etken oldu.” diyerek aslında önceki mezhebimde cevaplanamayan soruların olduğunu ve yeni mezhebi ile birlikte zihnini meşgul eden soruların cevaplandığını iddia etmiştir.

Katılımcı 7, itibar ettiği dostlarının davetleri sayesinde yeni mezhebinin ilmi sohbetlerine katıldığını ve zamanla yeni mezhebe karşı ısınmanın yaşandığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Yakın ve sevdiğim arkadaşlarım sayesinde onların istekleri üzerine katıldığım sohbetler yavaş yavaş ısınmamda etkili oldu. (Bu mezhebe giriş yapmadan önce Caferilik mezhebini duymuştum fakat pek bir bilgi sahibi değil idim.)” diyerek aslında Şîa ile öncesinde bir yakınlığın oluşmamasına rağmen zaman içerisinde gidilen sohbetlerin belli bir müddet sonra mezhep değişimine etki ettiğine işaret etmiştir.

Değişimden önce okumuş olduğu kaynaklar neticesinde zihninde bir takım soruların oluştuğuna işaret eden bir katılımcı, zamanla soruların çoğalmasına dur diyemediğini ve soruların cevaplarını da mevcut mezhebinde bulamadığını dile getirmiştir. Yukarıda cevabına yer verilen bir katılımcı Gadir-i Hum hadisesine atıfta bulunurken; Katılımcı 8 ise, Hz. Peygamber’e nispet edilen “Kırtas Hadisesi” üzerine otoritenin beşer eline verildiğinden şu şekilde bahsetmiştir:

“En belirgin, en çarpıcı orayı bırakıp buraya geçişimi sağlayan şey, ilahi otoritenin ilahi orijinal olarak kalması. Daha önce ki mezhebimde bunun kopması idi, beşerileştirilmesiydi. Ama daha önceki bulunduğum mezhep peygamberin vefatından itibaren zaten bunun alametini de şurada görüyoruz, Allah Resul’ünün vefatından bir gün öncedir, perşembe günü, İbn Abbas’ın saptamasına göre ‘Karagiün, musibetli gün’ olarak değerlendirilen Kırtas Hadisesi... ‘Allah Resulü bana bir kalem kağıt getirin, size vasiyet yazayım ki benden sonra delalet düşmeyin.’ orada sahabenin önde gelenlerden biri müdahale eder ve kullandığı şu cümle çok manidardır, ‘Bizim elimizde Kur’an var, Kur’an bize yeter, bu adam ölüm sarhoşluğu içerisinde ne dediğinin farkında değil.’ Peygamber Efendimiz (s.a.v.) için ben bunu okuduğumda çok irkilmişim ki ben o zamanlar Mahmut Efendinin müridiydim. Hatta şeyhim için dahi bu adam ifadesini kullanmazdım. Zira bu konuda ayette var ‘Bu sizin içinizden birinin babası gibi değil.’⁶⁰ Yani herhangi biri değildir ve başka bir ayette daha ‘O’nun çağırması bir başkasının çağırması gibi de değildir, onun yanında sesinizi yükseltmeyin, amelleriniz boşa çıkar.’⁶¹ enteresan bir makamı var peygamberimizin... Bütün bunlar ayaklar altına alınır. İkincisi, ‘Ölüm sarhoşluğu içinde ne dediğini bilmiyor.’ ben ta o zamandan oraya bir kırmızı çizgi çizmişim ve hala çalışmalarımı bu merkezde yaparım. Bir Peygamber, Peygamber olarak seçildiği zamandan itibaren

⁶⁰ Bkz.: el-Ahzab Suresi 33/40.

⁶¹ Bkz.: el-Hucurat Suresi 49/2.

*son nefesini Rabbine nefesini teslim edeceği ana kadar ilahi elçidir, ağzından çıkacak söz Allah'a nispet edilecektir, dolayısıyla o Allah'ın koruması altında olmak zorundadır, asla ona sarhoşluk baygınlık veya bayginken konuşma veya sarhoş iken sayıklama arız olmaz. Beşerdir, o hale gelebilir fakat o hal geldiği zaman söz söylemez. Zira Necm Suresinde, 'O asla heva ve hevesinden konuşmaz ancak kendisine vahiy edileni söyler.'*⁶² *Dolayısıyla bir yerden ayrılıp bir yere geçişimi sağlayan en önemli etken, ilahiyi otoritenin bir yerde koparılmış ve ümmetin serseri mayın gibi ortalığa salınmış olmasıdır."* diyerek aslında ortaya koyduğu gerekçeleri kendi ifadeleri ile Kur'an'a dayandırmıştır.

Elde edilen cevaplar incelendiğinde genel olarak şu kanıya varmak mümkündür: Araştırmaya katılan tüm bireylerin doğduğu, yetiştiği ve uzun zamandır intisap etmiş olduğu, Sünni mezheplerden vazgeçmesinde kendileri için başat rol oynayan çeşitli faktörler yer almaktadır. Kimine göre bir deneyim, kimine göre aile faktörü kimine göre ise okuma ve araştırma sonucunda oluşan sorular neticesinde değişim ve dönüşüm başlamış ve bu durum da insanların farklı bir temayüle sahip olduğunu ortaya koymuştur.

3.4. Yeni Mezhebi Kabul Etme Sürecinde Karşılaşılan Zorluklarla İlgili Bulgular

Bilineceği üzere değişim ve dönüşüm birey ve toplumlar nezdinde yaşanması olağan olan bir olgudur. Zaman değişmekte, insanların tutumları değişmektedir. Bu sayede insanların sahip oldukları zihni ve dini yapı ile ideoloji de bu değişimden nasibini almaktadır. Çünkü insanoğlu değişime açık bir fıtratta yaratılmıştır. Zaman zaman yaşanan olaylar neticesinde insanoğlunun temayüllerinde farklılaşmalar yaşanmakta ve tarihte buna dair veriler kaynaklarda bulunmaktadır. Mesela Türkler, Müslüman olmadan önce birçok dine intisap etmişler fakat bazı gerekçeler sonucunda İslamiyet'e geçiş yapmışlardır. Şüphesiz geçişler bir anda gerçekleşmeyip, zamanla yaşanmış ve bununla birlikte bu süre zarfında bazı zorluklar ve baskılar yaşanmıştır. Bu durum toplumların dönüşümünde sosyolojik açıdan doğal olarak değerlendirilen bir olgu olduğu ifade edilmektedir. Geçişlerin yaşandığı bu süreçte aile ve çevreden

⁶² Bkz.: en-Necm Suresi 53/3-4.

gelen baskılar, zihni bunalımlar, ötelenmeler, kakılmalar gibi durumlar da yaşanabilmektedir.

Bu başlık çerçevesinde katılımcılara Ek 1 tabloda yer alan 11 ve 19 numaralı sorular ve Ek 2 tabloda yer alan 7 ve 8 numaralı sorular yöneltilmiş, Ek 3 ve Ek 4 tabloda yer alan katılımcıların yanıtları doğrultusunda mesele sırasıyla aşağıda irdelenmiştir.

Bu bağlamda katılımcılara, “Mezhep değiştirme bileceğiniz üzere zor bir süreçtir. Öyle ki ilk dönemler (geçiş aşaması) en zor olan kısımdır. Peki bu süreçte yaşadığınız zorluklar var mıdır? Varsa nelerdir?” ve “ Hangi sebep olursa olsun Mezhep değiştirenler eski mezhebin üyelerince yadırganmış hatta bazı baskılara da maruz kalmışlardır bu hususu anlamak adına siz ne tür baskılara maruz kaldınız?(Aile, çevre, işyeri vb.)” şeklinde sorular yöneltilmiş, Katılımcı 8, yaşadığı zorlukları şu şekilde anlatmıştır:

“Şimdi içerisinden çıktığınız bir kültür var, içinden çıktığınız hak bildiğiniz bir şey var. Okuyorsunuz ve o hak bildiğiniz şey kucağınızda sarsılmaya başlıyor, korkuyorsunuz acaba şeytana mı uyuyorum, şeytan bana vesvese mi veriyor. Çünkü okumuşsunuz, onu da görmüşsünüz, şeytanın günahları süsleyerek geldiğini biliyorsunuz, acaba şeytan bana bunu süsleyerek mi getiriyor, ben şeytana mı uyuyorum gibi bir şey var. Hem içsel-bireysel sorunlar yaşıyorsunuz hem psikolojik sorunlar yaşıyorsunuz, hem de toplum sizi dışlıyor, çevreniz size yanlışsınız diyor, neler çektim neler... O dönem itibari ile ben daha sonra Konya'ya giderdim, iki yüz elli kişiye hitap ederdim, Kayseri'ye giderdim iki yüz elli kişiye hitap ederdim, aynı şekilde Edirne'ye giderdim, iki yüz elli, üç yüz kişiye hitap ederdim. Türkiye'de bir şehre gideyim de karşılanmayayım böyle bir durum yok. Ama tercihim yaptıktan sonra bırakın oralarda iki yüz elli kişi tarafından dinlenmeyi, buralara gelersen kemiklerini kırarız diyenlerle karşılaştım, izole edildim, yalnızlaştırıldım, terk edildim, elbette bunun sıkıntıları var...

Her şeye rağmen ben ilme vurgundum, hakikate vurgundum... Kur'an-ı Kerim'deki müşriklere Allah Resulü itiraz edince, müşrikler dediler ki 'Biz atalarımızı böyle yaparken bulduk.' Allah'u Teala da cevaben, 'Ya atalarınız yanılıyorsa o zaman

haliniz nice olacak.⁶³ Şimdi ben bu ayetin muhatabı oldum tercih yapmak zorundaydım, ya atalarımın aldığım ki benimki sadece atadan almakta değil okuyordum da yani iyi bir Hanefi idim, iyi bir Nakşi idim, okuyan Nakşi idim, Kuşeyri Risalesini hatmettim, Mektubat-ı Rabbani'yi, Tabakat-ı Kübra'yı hatmettim. Yani sadece atadan da menkul değildim, nihayet şu aşamaya geldim, Allah ve Resulünün önüne koyduğu mu yoksa içine doğduğum kültür mü?" diyerek aslında her değişime yönelen bireylerin yaşadığı cinsten bir baskıya maruz bırakıldığını dile getirmiştir.

Katılımcıların verdiği cevaplar incelendiğinde, çoğunun verdiği cevapların benzer mahiyette olduğu tespit edilmiş ve bu süreçte özellikle ailevi baskıların olduğu, peşin hükümlü yargılamaların yapıldığı, meclislerde istenmedikleri ve önyargılı insanların tepkilerinden kurtulamadıkları gibi birçok zorlukların yaşandığı dile getirilmiştir. Katılımcı 1,

"Aşırı zor oldu, tercih yapmak zorundaydım. Çevremden baskılar geliyordu. Ya Allah'ın memnuniyeti ya da insanların memnuniyeti olacaktı. Ezberimi, taassubumu, gelenekçi bir din anlayışını, işimi, insanlar içindeki konumumu bir kenara attım. Yeniden doğmuş gibiydim, ibadetlerimi Ehl-i Beyt mektebine göre yapıyordum ve lezzet alıyordum." diyerek yapılan baskı ve eleştirileri zamanla dikkate almadığına işaret etmiştir.

Katılımcı 11 ise, gelen baskı ve eleştirileri tahkiki iman seviyesine sahip bireylerin atlatabileceğine dikkat çekerek,

"İlk anda o baskıyı toplum, aile, çevre tarafından hissediyorsunuz. Ama meseleyi biliyorsanız, neye inandığınızı ifade edebiliyorsanız, delillendirebiliyorsanız o baskılar zamanla normalleşiyor." demiştir.

Bu bağlamda soruyu cevaplandıran katılımcı 10 ise, bulunduğu kalabalık ortamlardan uzaklaştırıldığını ve yalnızlaştırıldığını, şu şekilde ifade etmiştir:

"Mezhebimi değiştirmeden önce çok kalabalık arkadaş ortamım vardı. Ne zaman ki mezhebimi değiştirdim, arkadaşlarım benimle olan diyalogunu kestiler, numaramı engellediler, bazıları bana tarikatçı muamelesi yaptı. Aileme gelecek olursam değiştirdiğim günden itibaren hiçbir şekilde baskı altında kalmadım."

⁶³ Bkz.: el-Bakara Suresi 2/ 170.

Katılımcı 6 ise, yaşadığı sıkıntılı süreci şu şekilde ortaya koymuştur: *“Belli bir yaşa kadar aileden, toplumdan öğrendiklerinizle amel ederken, bütün bunların çelişkilerle dolu olduğunu öğrenmek ve bilmek bütün yaşadığınız çevreye rağmen gerçeklere dönmek tabi ki birçok zorlukları getirdi.”*

Elbette değişim ve dönüşüm toplum tarafından bir çırpıda kabul edilebilecek bir olgu değildir. Yukarıda yer verilen cevaplar da bu hipotezi destekler mahiyettedir. Özellikle toplumun çoğunun sahip olduğu hâkim görüşün aksine farklı bir düşünceye sahip olmak işi daha da zorlaştırmaktadır. Tam da bu konu hususunda Katılımcı 9, diğer katılımcıların verdiği cevabın dışında çektiği sıkıntıyı şu sözleriyle anlatmıştır:

“Çoğu zaman alışagelmış olan her zaman daha kolay kabul edilir. Farklı olan ise kolay kolay kabul edilmez. Bundan dolayı bu konular hakkında anlatmanın yordduğu olmuştur.”

Özetle verilen cevaplar göstermektedir ki, her bir katılımcı değiştirdiği mezhep mensuplarınca yadırganmış ve anlaşılmamış iken şüphesiz yeni intisap ettiği mezhep mensuplarınca ise takdir edilmiş ve alkışlanmıştır.

Yukarıda belirtilen cevaplar ışığında geçiş sürecinde problemler yaşanmakta, fakat bununla birlikte değişim sonrası farklı ideolojilere sahip bireylerin aynı ortamda hayatını idame ettirebilmesi de geçiş sürecinde olduğu gibi sonrası için de büyük bir problem teşkil etmektedir. Bu bağlamda katılımcılara, “Aynı değere, inanca, fikre ve mezhebe bağlı kimselerin bir arada yaşaması kolaydır. (elverişlidir) Peki, Siz farklı bir mezhebe bağlı olduğunuz için toplumda yaşadığınız zorluklar var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?” şeklinde yöneltmiş bu soruya, Katılımcı 4, şu şekilde cevap vermiştir:

“Var. Maalesef insanlar farklı mezheplere farklı bir din gibi bakıyorlar.” diyerek toplumsal anlamda ortaya çıkan kaosların ve problemlerin kaynağına atıfta bulunmuştur. Şüphesiz bu husus halkın nezdinde yanlış anlaşılan ve bir an önce doğru bir şekilde ifade edilmesi gereken bir mevzudur. Çünkü bu sebepten ötürü birçok insanın kanı dökülmekte, insanlar birbirini düşman olarak kabul etmektedir.

Dolayısıyla aynı kültüre, dine, mezhebe, örfе sahip insanlar nasıl ki birbirleri ile dostça hayat geçirmekte ise aynı tutum aksi durumlarda da geçerli olmasının gerektiği,

aksi durumun İslam'ın ruhuna aykırı birçok olayın cereyan etmesine sebep olabileceği dile getirilmektedir.⁶⁴

3.5. Mezhep Değiştirme Sonrası Dönem İle İlgili Bulgu ve Analizler

Araştırmaya katılan bireylerin, yeni mezheplerine bağlanmaları ile birlikte kendilerini daha mutlu hissettiklerini verdikleri cevaplardan anlamak mümkündür. Katılımcılar birçok olumlu değişikliğin meydana geldiğini dile getirmişlerdir. Bu başlık çerçevesinde mezheplerini değiştirmeleri ile ilerleyen süreç hakkında Ek 1 tabloda yer alan 15, 16, 17, 18 ve 22 numaralı sorular ve Ek 2 tabloda yer alan 10 numaralı soru yöneltilmiş, Ek 3 ve Ek 4 tabloda yer alan katılımcıların yanıtları doğrultusunda meseleye sırasıyla aşağıda yer verilmiştir.

Sorulan sorular neticesinde katılımcıların yeni mezheplerine dair bilgilerinin nasıl oluştuğu, mezhebi bağlılıkları, özel olarak yapılan ibadetlerin olup olmadığı, aile bireylerine mezhebi öğretiler hakkında etki edip etmedikleri ve öncesinde ve sonrasında değişikliklerin olup olmadığı, ayrıca aktif olarak mezhebi okumalara devam edip etmedikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu meselelerle birlikte Ehl-i Sünnet ve Şîa arasında ihtilaflı görülen ve bağdaşmazlıklara sebep olan konulara değinerek, bu konular hakkında katılımcıların neler düşündükleri irdelenmiş, bu başlıkta sorulan sorulara ve elde edilen bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

İslam literatüründe “iman” denildiği zaman tanımı ile birlikte mahiyeti ve niteliği hakkında birçok bilgi yer almaktadır. Çünkü Müslüman diye kendisini ifade eden kişinin, imanını nasıl elde ettiği Allah (c.c.) katında önem taşımaktadır. Hatta niteliğinin, nasıl elde edildiğinin ortaya konulabilmesi için çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Kişi anne ve babasının, büyüdüğü çevrenin sahip olduğu dini öğretiyi, hiçbir araştırmaya ihtiyaç duymaksızın kabul ediyor ise taklidi iman; bizzat inceleme ve okuma yaparak kalbi ve zihni tatmin olmuş bir şekilde dini kabul ediyor ise tahkiki iman şeklinde sınıflandırma yapılmıştır. Şüphesiz Allah (c.c.) ayetlerinde tahkiki imana sahip insanları övmüş ve bunun için okumayı tavsiye etmiştir. Bu çerçevede

⁶⁴ Aksoy, a.g.t., s. 17, 43.

katılımcılara birbiri ile bağlantılı olduğu düşünölen üç soru yöneltilmiş ve sorulardan biri “Mezhebinize dair bilgilerinizi nereden öğrendiniz? Mezhebiniz hakkında ne kadar bilgi sahibisiniz? (Araştıarak mı, Kulaktan dolma mı, İzleyerek mi ?)” şeklinde dir. Katılımcılara benzer mahiyette sorulmuş sorular ise, “Mezhebinizle ilgili bildikleriniz dışında kendinizi geliştirmeye yönelik okuma ve araştırma yapıyor musunuz?” ve “Kitaplarda şöyle bir iman çeşidi ayrımı vardır; Taklidi ve tahkiki. Peki siz önceki ve şimdiki mezhebinizde kendinizi hangi sınıfta göröyorsunuz? (tanımlıyorsunuz)” şeklinde idi. Katılımcılardan benzer içerikte cevaplar alındığı için birlikte değ erlendirmeye tabi tutulmuştur. Verilen cevaplar incelendiğinde hiçbir katılımcı taklidi bir şekilde mezhebe geç iş yapmadığını ve sürekli kendini geliştirebilmek adına alanda okumalar yaptığını, zira ilmin sınırı olmadığını dile getirmiş ve birçoğu ise bu soruya Ehl-i Beyt kaynaklı hadisler eşliğinde bilgiler edindiklerini ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda Katılımcı 1,

“Mezhebimiz bizzat Ehl-i Beyt’in kendisi olarak tanımlanan mezhep imamlarına, ilim deryası olarak değ erlendirilen Ehl-i Beyt mektebinin öğ retmenlerinden öğ rendim. Çünkü onların ilmi Hz. Peygamber’in kendisine dolayısı ile Allah’a (c.c.) dayanıyordu.” demiştir.

Bazı katılımcılar Kur’an ayetlerine atıfta bulunmuş ve uzun süren araştırmalar, okumalar ve tartışmalar neticesinde bilgiler edindiklerini dile getirmişlerdir. Bu çerçevede Katılımcı 3, on sene süren araştırma sonucunda mezhep değ iş tirdiğini şu şekilde beyan etmiştir:

“Temel kaynaklar Kur’an’daki ayetlerdir. On yıl araştırdım, özellikle Kütüb-ü Sitte’deki Sahihi Buhari’de bulunan Ehl-i Beyt hadislerinden yola çıkarak, mezhebimi değ iş tirdim.”

Katılımcı 7 ise, katılmış olduğu ortamlar ve orada dinlediği bilgiler sayesinde öğrenmeye başladığını ve hala tam anlamıyla bilgilere vâkıf olmadığını şu şekilde ifade etmiştir:

“İlk zamanlarda katıldığım sohbetler ve dinlediğim hocalar sayesinde yavaş yavaş bilgiler öğrenmeye başladım. Ama tam anlamıyla her şeyi biliyorum, diyemem. Sohbetlere katıldıkça ve kitaplar okudukça ne kadar çok eksiğimin olduğunu farkına

varıyordum. Daha yeni giriş yaptığım için çok fazla eksikim var. Okuyarak ve dinleyerek eksiklerimi gidermeye çalışıyorum.” diyerek mevcut bilgilerinin üzerine bilgiler eklemeye devam ettiğini söylemiştir.

Özetle, katılımcıların verdiği cevaplar, mezhebi bilgilerinin birilerinin baskısı veya etkisi ile değil bizzat araştırma ve okuma yaparak sorgulamalar ve akli çıkarımlar neticesinde elde ettiklerini göstermiştir.

Kuşkusuz sahip olunan inancın temel esaslarını okuma ve araştırma yaparak elde etmek, bir başka deyişle taklidi seviyeden tahkiki seviyeye yükseltmek her Müslüman kadın ve erkek için dini bir vecibedir. Fakat araştırmak ve dini bilgileri öğrenmek kadar önemli olan bir diğer husus ise hayata tatbik edebilmektir. Çünkü din sadece kitaplarda veyahut ibadethanelerde sürdürülen bir sistem değildir. Bizzat din hayattır. İbadetler ile bağlılık ve itaat Allah’a (c.c) karşı sunulacak olduğundan, bu doğrultuda katılımcılara bazı sorular yöneltilmiştir. Bağlılıklarını belirtmek adına ibadetlerini yerine getirip getirmediikleri ve mezhebe has uygulamalarının varlığını tespit etmek için, katılımcılara “Sahip olduğunuz mezhebe ne kadar bağlısınız? Mesela bağlı bulunduğunuz mezhebin ibadetlerini (uygulamalarını) yerine getiriyor musunuz? Getiriyorsanız bunlar nelerdir?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Cevaplar incelendiği takdirde çoğu katılımcı bizzat dini sorumluluklarını yerine getirdiğini, hatta farz ibadetlerin yanında sünnetleri de hayatlarına tatbik ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu soruya ilişkin Katılımcı 2,

“Farz ve sünnet olmak üzere dinin gerektirdiği çoğu ritüeli uygulamaya çalışıyorum.” demiştir.

Katılımcı 1 ise, mezhebe karşı bağlılığını şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Sahip olduğum mezhebe sahip olduğum neyim var tümünü feda edecek kadardır. Tüm amellerimi harfiyen yerine getiriyorum.”

Katılımcı 4 ise, yukarıda verilen cevabın aksine mezhepsel bağlılığa değil, dine olan bağlılığa önem verdiğiinden şu şekilde bahsetmiştir:

“Mezhepsel bağılıktan çok dinsel bağılıktan söz edebilirim. Müslümanın ritüelleri dışında bir uygulamam yok.” diyerek her bir Müslümanın yerine getirdiği ibadetleri dikkate aldığını belirtmiştir.

Şîa ile ilgili kaynaklar incelendiğinde, her bir Müslümanın yerine getirmesi gereken ibadetlerin dışında özellikle Büveyhiler dönemi ile birlikte bazı uygulamaların yürürlüğe konulduğu ve özel gün ve gecelerin kutlanmaya başlandığı tespit edilmiştir. Fakat katılımcılar cevaplarında ayrıntılı bir şekilde özel uygulamalara değinmemiş, sadece bu tür uygulamaları dikkate aldıklarını beyan etmekle yetinmişlerdir, bu doğrultuda Katılımcı 6,

“Mektebin inanç ve ibadetlerini yerine getirmeye çalışıyorum. Elden geldiğince de özel gece ve gündüzleri ihya etmeye çalışıyorum.” demiş ve detaya yer vermemiştir.

Katılımcı 7 ise, özellikle Şîa kültüründe özel önem atfedilen ve matem günü kabul edilen tarihe dikkat çekerek, şunları söylemiştir:

“Âşûrâ (Yas Günü); Hz. Hüseyin anılır, Kur'an okunur. Güzel bir gün gibi kutlanmaz.” diyerek, diğer mezheplerin bu güne dair benzer tutuma sahip olmadığına işaret etmiştir. Aslına bakıldığında tüm mezhepler o günü yermiş ve eleştirmiştir. Haksızlık yapıldığının farkındadırlar ve her fırsatta bunu dile getirmişlerdir. Ayrıca İslam tarihi incelendiği takdirde görülecektir ki Kerbela olayının yaşandığı Muharrem ayının⁶⁵ 10. gününde bu olaydan başka birden fazla olay gerçekleşmiştir.⁶⁶ Onlardan biri hiç şüphesiz Hz. Nuh (a. s.) ile kavmi arasında yaşanan tufan hadisesidir. Kaynaklara bakıldığında 10 Receb'de Hz. Nuh (a. s.) ve beraberindekiler gemiye binmiş, altı ay boyunca gemide kalmış ve ardından 10 Muharrem'de gemiden çıkmışlardır.⁶⁷ Bu olaya binaen Müslüman Türklerin dini geleneğinde bu gün önemli kabul edilmiş ve “Aşure” adı verilen, pişirilip dağıtılan bir tatlının ismi haline gelmiştir.

Katılımcı 8, 10 Muharrem “Matem günü” olarak kabul edilen, bu güne değer verdiklerini şöyle beyan etmiştir:

⁶⁵ Daha fazla bilgi için bkz.: M. Kamil Yaşaroğlu, “Muharrem”, **DİA**, İstanbul, 2006, C: 31, s. 4-5.

⁶⁶ Yaşanan diğer olaylar için bkz.: Yusuf Şevki Yavuz, “Âşûrâ”, **DİA**, İstanbul, 1991, C: 4, s. 24-26.

⁶⁷ Ömer Faruk Harman, “Tûfan”, **DİA**, İstanbul, 2012, C: 41, s. 319-322.

“Farklı olarak Ehl-i Sünnet ekolünde iken olmayıp da şimdi olan ritüel olarak Muharrem ayı matem merasimleri vardır. Yoksa diğerlerinin hepsi aynıdır, namaz, oruç, zekat, hac, tavaf, sa’y, Arefe’de vakfe, Müzdelife’de vakfe, sadaka, infak, tesettür bunların hepsi zaten üç aşağı beş yukarı aynıdır. Namazlarda el bağlamak, tekbirlerde el kaldırmak gibi ufak tefek şeyleri saymaz isek hepsi aynıdır. En temel ritüel farklılık Muharrem matemleridir. Peygamberimizin (s.a.v.) doğumunda neşelenmek, ölüm yıldönümünde hüznlenmek, matem tutmak, on iki imamın doğum günlerini, şehadet günlerini değerlendirmek. Doğumunda neşelenmek, ölümün de kederlenmek gibi farklı ritüeller bunlardır. Bunun ötesinde zaten büyük bir farklılık ben kendim görmüş değilim.” diyerek birkaç uygulama dışında benzer ibadetlerin ve inanç esaslarının kabul edildiğini bu şekilde açıklamıştır.

Dolayısıyla verilen cevaplar göstermektedir ki araştırmaya katılan tüm bireyler dinine ve mezhebine bağlı kimselerdir. Birilerinin baskısı ile değil bizzat uzun araştırmalar neticesinde bolca okuma yaparak, ibadetlerini bilfiil yerine getiren bireylerdir. Ayrıca mezheplerine has olan, Âşûrâ Matemine değindiklerine müşahade edilmiştir.

Yukarıdaki kısımda katılımcıların bizzat dini vecibelerin yanında mezhepsel bazı uygulamalara da yer verdiklerinden bahsedilmiştir. Katılımcılara bizzat ibadetlerini yerine getirip getirmedikleri, bununla birlikte yakın çevrelerine mezhebi değerler konusunda etki edip etmediklerine yönelik, “Evinizde mezhebinizin gerektirdiklerini yaşatmaya çalışıyor musunuz ve Ailenize mezhebinizin öğretileri ve değerleri konusunda etki ediyor musunuz? Mesela Nasıl?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bütün katılımcılar istinasız bir şekilde aile bireylerine veyahut yakın çevrelerine baskı niteliğindeki etkilerden uzak durduklarını fakat yeri ve zamanı geldiğinde mezhebi tutumlarından bahsettiklerini söylemişlerdir. Bu doğrultuda Katılımcı 1,

“Yaşıyoruz, yaşatmaya çalışıyoruz. Fakat baskı yok, zorlamayla yapılan bir şeyin alt yapısı Allah’ın (c.c.) yanında bir değeri yoktur.” demiştir.

Katılımcı 3 ise, bizzat evdeki bireylere kendi inandığı mezhebin inanç esaslarını anlatarak, belli bir süre sonra kendisi gibi mezhebi yaşamaya başladıklarını şöyle ifade etmiştir:

“Evimizdeki herkesi etkiledim ve uzun bir sorgulama ve aradan sonra bütün fertler velayete, imamete, Ehl-i Beyt’e inanıp, ailecek itikadımızı ve amellerimizi değiştirdik. İmamı Cafer es- Sadık’a (a.s.) ait bütün değerleri kabul ettik.”

Katılımcı 6 ise, *“Elden geldikçe doğru ve gerçekleri kaynaklarından anlamaya, yaşamaya ve anlatmaya çalışıyorum. Tabi ki hidayet Allah’tan”* demiştir.

Bir benzer cevap veren Katılımcı 7 ise, *“Zorlama tabi ki yok, fakat açıkça evimde ibadetlerimi yerine getiriyorum. Mezhebim hakkında bilgi veriyor fakat değişimleri konusunda ısrar etmiyorum.”* diyerek mezhebi uygulamalardan çekinmediğini, rahat bir şekilde yerine getirdiğini dile getirmiş, ayrıca zorlamanın aksine bilgi alışverişinde bulunduğunu ifade etmiştir.

Katılımcı 8 ise, mezhep değişiminin daha ilk başlarında iken eşinden mezhebini sakladığını fakat zamanla hiçbir dikteye maruz bırakmaksızın eşinin kendisi gibi düşünmeye ve yaşamaya başladığını şöyle dikkatlere sunmuştur:

“Etki iki türlüdür biliyorsunuz, birincisi tebliğ etmek, dikte etmek hatta biraz ilerisi zorlamak, ikincisi ise hiç dokunmazsınız, o sizden etkilenirse yine siz etkin olursunuz. Dolayısıyla etki kelimesini tek boyutlu kullanmamak gerekir. Ben şahsım üzerinde söyleyeyim bunu, eşimde Mahmut Efendi’nin medresesinde idi, müridi idik ikimizde, o da okuma yapıyor, ben de okuma yapıyorum. Ben uzun bir müddet eşimin görmediği yerlerde namaz kıldım, daha sonra yakalandım. Eşim huzursuz olmasın, mutsuz olmasın diye, çünkü sapık biliyor yani sapık bir kocaya tahammül etmek çok kötü bir şeydir. Bir gün dedi ki ‘... Sen ne yapıyorsun?’ dedim ki, ‘Ben böyle bir tercihte bulundum, ben böyle namaz kılıyorum.’ Yani olay üzerinde spesifik durdum, yani el bağlamamanın daha sağlam olduğunu, Peygamberimizin (s.a.v.) namaz kılarken eli bağlamadığını, el bağlamanın sonradan geldiğini söyledim. Ama hiç tartışmaya girmedim, yaklaşık üç veya dört sene sonra benim hanım benim gibi namaz kılmaya başladı, benim hiçbir diktem yok, telkinim yok, bu arada o da okuyor tabi. Beraber gidip geldiğimiz yerler oluyor, beraber tanıştığımız simalar var, bu süreçte...”

Dolayısıyla eşim bir şekilde etkilendi. Umum ile söylediğimiz şeylere karşın bize soru sorulmadan asla konuşmayız, tebliğde bulunmayız, reklamda bulunmayız, bize soru sorulursa sorumluluk gelir. Bu konuda Allah Resul'ünün temel bir prensibi var, siz ne söylerseniz söyleyin alacak kişinin alacak kabiliyeti ve kapasitesi kadarını verebilirsiniz. Onu her zaman düstur edindik, kişinin yapısına bakıyoruz, âlim mi avam mı, ilmi zevki var mı? Nice âlimler var ilmi zevki yok, adam âlim, teknik anlamda okumuş, ama ilmi zevki yok. Onun ile diyalogum ile diğeri ile diyalogum aynı değil. Mesela burada ben neden konuşuyorum, çünkü soru soruyorsunuz cevap veriyorum, mümkün değil ben bunları konuşmaz idim burada. Gelirdiniz, çay içerdik, otururduk, sohbet ederdik, tanıştığımıza memnun olur derdik, giderdiniz...” diyerek muhabbet ettiği veyahut yan yana bulunduğu kimselerin mezhebi farklılıklara açık olup olmadığından hareketle mezhebinden bahsettiğini söylemiştir.

Katılımcıların mezheplerini değiştirdikten sonra bizzat yaşamış oldukları olaylardan bahsedilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında öncesi ve sonrası diye adlandırabilecekleri olayların var olup olmadığını, tahlil edebilmek ve mukayese edebilmek adına, “Caferi olduktan sonra aile, çevre, çocuk gibi alanlarda bir değişiklik oldu mu? Öncesi ve sonrası diyebileceğiniz bir örnek var mı?” şeklinde bir soru yöneltilerek, aslında yaşanan değişimde marjinal olarak tanımlanabilecek bulguların varlığından haberdar olmaya çalışılmıştır. Açıkçası alınan cevaplar marjinal diye tanımlanacak durumlardan daha çok hissetmiş oldukları olumlu tutum değişiklikleri ile alakalı idi. Çoğu katılımcı, bizzat etrafındaki insanların mezhebe karşı önyargılardan kurtulmalarına ve zamanla kendileri gibi düşünmelerine etki etmesi ile ilgili yanıt vermişlerdir. Bu çerçevede Katılımcı 11,

“Caferi olduktan sonra hayatımda hiçbir değişiklik olmadı. Sosyal anlamda kısa bir durgunluktan sonra itikadımızı anlattıkça, çevre doğruları duyunca, daha fazla ilgi gösterdi. İlgi alaka duymaya başladı, Şii itikadına geçen çok insan da oldu.” şeklinde cevap vermiştir.

Bu yönlü cevap veren Katılımcı 10 ise,

“Caferi olduktan sonra Babam da bu mezhebi araştırmaya başladı. Sorular sordu ve akıl mantık doğrultusunda sahîh bilgiye ulaşarak, kendisi de bu mektebe geçmeye karar verdi.” diyerek zor olanı yani tabuları oluşmuş, kendisinden yaşça

büyük ve diğer dönemlere göre değişime açık olmayan bir yaş dilimine sahip olan babasına etki ettiği görülmüştür.

Katılımcı 9 ise, yaşadığı duygu değişimini şu şekilde ifade etmiştir:

“Camiye gitme ve dine dair daha fazla etkinliğin içinde yer alma gibi değişiklikler yaşamaya başladım. Birçok yeni sosyalleşme olanağı da doğmuş oldu. Bu yüzden daha çok olumlu yönde değişim yaşadım.”

Verilen cevaplar neticesinde özetle şunlar söylenebilir; kişinin ailesinden, yakın çevresinden, arkadaşlarından, bulunduğu ortamdan etkilenmemesi elde değildir. Çünkü etkileşim karşılıklı gelişmekte olan bir olgudur. Kişi değişime ve dönüşüme açık bir yapıya sahiptir. Bu sebeple zamanla yakınlarının söylemlerinden ve davranışlarından etkilenebilmektedir. Bu bazen psikolojik, bazen kültürel bazen de dini durumlarda yaşanabilmektedir. Kuşkusuz etkilemek baskı halinde olmamalı, bizzat gönüllü olarak değişimin kabul edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda katılımcılar da bu hususu dikkate alarak aile bireylerine hiçbir zaman baskı yapmadıklarını dile getirmişlerdir. Fakat aile bireylerinden gelen sorulara karşı kayıtsız kalmadıklarını, soruları yanıt verdiklerini ifade etmişlerdir.

3.6. Mezhep Değiştirenlerin Yeni Mezhebini Çevreden Gizleme Durumu İle İlgili Bulgular

Katılımcılara bu başlık çerçevesinde “Gittiğiniz ortamlarda mezhebini açıkça dile getiriyor musunuz? Veyahut saklıyor musunuz?” şeklinde Ek 1 tabloda yer alan 20 numaralı soru yöneltilmiş, Ek 3 tabloda yer alan katılımcıların yanıtları doğrultusunda mesele sırasıyla aşağıda irdelenmiştir.

Katılımcıların verdiği cevapların benzer mahiyette olduğu tespit edilmiş olup, aşağıda katılımcıların yanıtlarına değinilmiştir. Fakat cevaplara geçmeden önce bu bağlamda birkaç hususa değinmekte fayda olduğu düşünülmüştür.

Değişim zor bir süreçtir. Kişiyi yakından ilgilendiren aile, arkadaş, yakın akraba gibi çevresi tarafından bu değişimi kabullenmek epey zaman almaktadır. Kimi olduğu gibi kabul etmekte, kimi kabul etmemekle birlikte kişiyi reddetme hadiseleri dahi yaşanmaktadır. Bu durum doğal bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Bireyin

yetiştirdiği ailenin, içinde bulunduğu toplumun aksine farklı bir tutum benimsemesi ve bu eğilimin doğru olduğu yönünde iddialar ortaya koyması, yakın çevre tarafından bir anda kabul edilebilecek bir durum olarak görülmemektedir. Bu nedenle inanç yapısını değiştiren birey, yakın çevresi ve yetiştiği, büyüdüğü toplum tarafından dışlanmakta, beşeri ilişkileri zayıflamaktadır.

Bu yönlü hazırlanan araştırmalar incelendiğinde, bu hususun çokça üzerinde durulduğu görülmektedir. Hatta değişim sonrası bireylerin, eski inançlarına mensup akraba ve arkadaşlarıyla olan ilişkilerinin hala devam edip etmediği veyahut ne sıklıkla devam ettiği dahi sorulmaya değer kabul edilmiştir. Bu minvalde bazıları tamamıyla yalnızlığa itilmiş olmakla birlikte, bazıları ise sosyal çevresi ile ilişkilerini yürütmüş, aile bireylerini kazanabilmek adına onlarla ilişkisine dikkat etmiştir. Aile bireyleriyle ilişkilerini devam ettirebilmek amacıyla inançlarını gizleme ihtiyacı içinde olan veyahut böyle bir çekinceye uzak bireylerin var olduğu görülmektedir.

Araştırmada mezhebini değiştirmesiyle birlikte katılımcıların böyle bir gereksinime ihtiyaç duyup duymadıkları ve hangi gerekçelere dayanarak inançlarını gizledikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Şîa mezhebi içerisinde geçmişten günümüze kadar itimat edilen ve bir inanç esası olarak sayılan bu husus, “takıyye” olarak isimlendirilmektedir. Bu durumdan hareketle takıyye kavramının hatırlanmasının faydalı olacağı düşünülmüştür. Takıyye, zorunlu durumlarda başvurulabilecek bir kolaylık olmakla birlikte, kişinin canına veya malına yönelik bir tehlike olduğu takdirde inancını gizleyip, gerektiğinde aksinin söylenmesi anlamında kullanılan bir terimdir.⁶⁸ Bizzat Kur’an-ı Kerim’de geçmemekle birlikte bu kavrama atıf yapılan bazı ayetler bulunmaktadır. Mesela onlardan biri Al-i İmran Suresi’nin 28. ayetidir.⁶⁹ Açıkçası katılımcıların cevapları incelendiğinde ayet bağlantılı bir atıfta bulunulmadığı müşahade edilmiştir.

Sahip olduğu inancı gizleyenlerin büyük çoğunluğunun, genellikle yakın zamanda mezhebini değiştiren bireyler olduğu görülmüştür. Çünkü mezhebini yeni

⁶⁸ Mustafa Öz, “Takıyye”, **DİA**, İstanbul, 2010, C: 39, s. 453-454.

⁶⁹ “Müminler müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin. Kim bunu yaparsa artık Allah’la olan bağı koparmış demektir. Ancak onlardan gelebilecek bir tehlikeden korunmanız başkadır. Allah kendisi hakkında sizi uyarıyor. Sonunda dönüş Allah’adır.” Al-i İmran 3/28.

değiştiren kimselerin yakın çevresi ile ilgili bazı çekinceleri bulunmaktadır. Örneğin kendisine gösterilecek bir tepkiden çekinmekte, bu sebeple aile, yakın akraba ve sosyal ilişkilerin devam etmesini isteyen bireylerin, dikkat çekmemek adına yeni mezhebini gizleme gereksinimi hissettikleri bilinmektedir. Bu çalışmada bu hususu ortaya koyabilmek adına katılımcılara birkaç soru yöneltmiştir. Ancak araştırmaya katılan ve farklı yaşlara sahip olan katılımcıların bu soruya verdiği cevaplar incelendiğinde, yukarıda belirtilen hipotezi desteklememekte olduğu görülmüştür. Katılımcıların bu başlıkta sorulan soruları tam anlamıyla cevaplandırmak istemedikleri anlaşılmıştır. Bu bağlamda Katılımcı 5, bu soruya şu şekilde cevap vermiştir:

“Önceleri saklıyordum, şimdi gerek görmüyorum. Toplum artık gerçekleri görüyor.” diyerek zamanla inancını saklamadığını dile getirmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler incelendiğinde, katılımcıların çoğu takıyye yapmadığını, bizzat mezheplerini açıkça ifade ettiklerini beyan etmişlerdir. Katılımcı 3, *“Açıkça dile getiriyor, görüşlerimi savunuyor ve yaşıyorum.”* şeklinde cevap vermiştir.

Ayrıca bazı katılımcılar ise bazı hususları göz önünde bulundurdıkları için inançlarını gizlediklerini, yani takıyye yaptıklarını belirtmişlerdir. Bununla ilgili Katılımcı 6,

“İçinde bulunduğum topluluğun ilmi anlayış seviyesi uygun ise dile getiriyorum. Yanlış anlaşılma ve tartışma götürmeyecek ortamlardan elden geldiğince uzak durmaya çalışıyorum.” diyerek toplumun bu tür söylemlere açık bireylerden oluşması halinde mezhebi bilgilerini dile getireceğini ifade etmiştir.

Bu minvalde Katılımcı 1, *“Gittiğim ortamlarda öncesinde Müslümanların arasında anlayışla karşılanmayacağımı tespit eder isem, kardeşliğe gölge düşürmemek, ikilik çıkarıyor durumuna düşmemek için dikkatli davranmaya çalışırım.”* demiştir.

Katılımcı 4 ise, bireysel ve toplumsal anlamda yarar-zarar ilişkisini göz önünde bulundurduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Faydalı olacak durumda ise izhar ederim, zarar verecekse dile getirmem.”

Katılımcı 7 ise, diğerlerinden farklı olarak bu soruya şu şekilde cevap vermiştir:

“Evet, takıyye var. Tebliği iletecek son kişi isen saklaman gerekiyor. Hatta haramı bile az bir şey yapabilirsin. Dikkat çekmemek için. Tabii saklamanın da zararları var. Ufak ufak karşı tarafa açıklaman gerekiyor neyin ne olduğunu.” diyerek kendine göre saklamanın zaruriliğini ifade etmiştir.

Katılımcı 8 ise, en genel anlamda hâkim inancın aksine toplumu ikiye bölmek, İslam düşmanlarının diline düşmemek adına farklı görüşleri ifade etmenin doğru olmadığını altını çizerek, İslam’ın ruhuna en uygun olan cevabın şu şekilde olması gerektiğini söylemiştir:

“Biz çoğunluğu Ehl-i Sünnet ve’l Cemaat olan bir toplumda yaşıyoruz, Allah milletimizi ve halkımızı her türlü kötülükten muhafaza eylesin. Uluslararası emperyalizmin en ciddi emellerinden biri İslam ümmetini mezhebi kavgalarla yıpratmaktır. Biz bununda bilincindeyiz, biz yaptığımız bütün hareketlerde uluslararası emperyalizme pirim verip vermeme hususuna dikkat ediyoruz. Ama hüznle söyleyeyim ki bu dikkatimiz karşı taraf olan Ehl-i Sünnet kardeşimiz bizim için takıyye yaptığımızı söyler ve bu takıyyeyi de münafıklık olarak algılar, ikiyüzlülük olarak algılar, oysa tarihten bu yana Ehl-i Beyt mektebinin geliştirdiği takıyye İslam düşmanlarına pirim vermeme hassasiyetinden kaynaklanmaktadır. Eğer ben Caferi olduğumu, bugünkü Ehl-i Sünnet kardeşimden farklı namaz kıldığımı, söylediğim zaman Ehl-i Sünnet kardeş beni boykot edecek ve benden uzaklaşacak, bana düşman olacak gibi bir algım varsa orada söylemeyiz. Yeter ki o Ehl-i Sünnet olan kardeş bana düşman olmasın, düşman olursa ben öldürülürüm, diye ondan mı? Hayır, o bana düşman olunca uluslararası emperyalizm orada zemin buluyor, tarihe dönük olarak söyleyecek olursak o zaman ki siyasi otoriteye ümmeti kullanan, ümmetin ihtilafından yararlanan, otoritelere pirim vermemek için biz çok titiz davranırız. İkincisi benim özel tutumumdur, bize soru sorulmadan bir şey söylemem. Bir adam bize soru sorar, o zaman soruya cevap veririz. Cevap vereceğimiz zaman biraz önceki söylediğim hassasiyete dikkat ederiz. Yani muhatabımız bunu kavramayacak ilmi zevke haiz değilse, üstüne yüklenmiş olan toplumsal baskıdan dolayı refleks verecek ise, “Hadi oradan sen de sapıklardanmışsın” diyecek türdence orada cevapta vermeyiz. Biz

kardeşiz, böyle şeyleri boş ver deyip, geçiştiririz. Ama ilmi zevke haiz birisi ise (kategorik değerlendirmeler var bu konuda) orada biz delilimizi koyarız, çekiliriz, o delile göre onun tepkisi ne olursa ona bırakırız, dolayısıyla bu çerçevede Sünni kardeşlerimizle aramız çok iyidir ve hepsiyle iyiyiz elhamdülillâh ve biz bugüne kadar çevremdeki Sünniler olarak biz asla uluslararası emperyalizmin iştahının önüne lokma olmadık, bugüne kadar bunu becerdik umarız ki bundan sonra da bunu beceririz. Hakarete uğradığım yerler bile oldu sustum. Çünkü ben biliyorum ki bu adam anlamaz, akrabam Sünni dindar ama ilmi zevki yok, niye ben onu rahatsız edeyim.” şeklinde ifade ederek, Şîa içerisinde bir inanç esası olan takıyyenin yapılma amacından bahsetmiştir.

Özetle, araştırmaya eklemiş olunan bu soru ve verilen cevaplar göstermektedir ki, takıyyenin katılımcıların ihtiyaç duyduğu zamanlarda yapılması doğal karşılanmaktadır. Fakat bunun dışında bir inanç esası olarak kabul etmenin doğru olmadığı, katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Özellikle toplumsal anlamda zararın oluşmasına, ikiliklerin yaşanmasına, mezhebi kaosların oluşmasına sebebiyet verecek ise içinde bulunulan durumun saklanması tavsiye edilmiştir. Fakat ilme karşı merakı olan bireylere de yeri geldiğinde, doğruyu bulma amacı ile irşat etmenin, büyük bir vazife olduğu katılımcılar tarafından vurgulanmıştır.

3.7. Yeni Mezhebin Kişiyi Tatmin Etme Durumu İle İlgili

Bulgular

Dini değişim bireyler için zor bir süreç olmakla birlikte değişim sonrası yeni inançlara karşı nasıl bir tutumun beslenildiği konusu da oldukça önem taşıyan bir başlıktır. Çünkü kişinin sahip olduğu dini inanca karşı tam bir bağlılık gösterebilmesi için hiç şüphesiz kalbinin mutmain olması gerekmektedir. Özellikle bu tür değişim ve dönüşümleri inceleyen alan araştırmalarında ve bu çalışmada da yer verilen bu başlık analiz edilmeye değer görülmüştür.

Bu başlık çerçevesinde katılımcılara C başlığı altında değerlendirmeye tabi tutulan ve bu başlık ile alakadar olduğu tespit edilen, Ek 1 tablodaki 11 numaralı sorunun devamı burada değerlendirilmiş, Ek 3 tabloda yer alan katılımcıların yanıtları doğrultusunda mesele sırasıyla aşağıda irdelenmiştir.

Araştırmaya katılan bireylere, “Mezhep değiştirme bileceğiniz üzere zor bir süreçtir. Öyle ki ilk dönemler (geçiş aşaması) en zor olan kısımdır. Peki, bu süreçte yaşadığınız zorluklar var mıdır? Varsa nelerdir? Ve yahut zorluğun aksine huzur mu hissettiniz? (Yani doğru yolu bulabildim diye)” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Verilen cevaplar incelendiğinde, çoğu katılımcı, yaşadıkları zorluklara rağmen, mezhep değiştirme ile birlikte zihni ve kalbi huzursuz kılan sıkıntılardan uzaklaştıklarını dile getirmişlerdir. Hemen hemen hiçbir katılımcı yeni mezhebin kendisini huzursuz hissettirtmediğini söylemiş ve dahi oldukça tatmin olduklarını da belirtmişlerdir. Bununla birlikte yeni mezheplerinde huzuru bulmalarına sebep olan meseleleri dile getirmişlerdir. Bu çerçevede Katılımcı 8,

“...Bu tür çelişkiler ve bu tür sorunlar ile nihayet ben ilahi otoriteyi yaşadığım güne indiren, bugün itibari ile beni ilahi otoriteden koparmayan, İmâmîyye ekolünü benimseyip, ona göre de amel etmeye başladım. Umarım ki Allah’ın da hoşuna gitmiştir.” diyerek yaptığı seçim ile birlikte Allah’ın (c.c.) rızasını kazanacağını ifade etmiştir.

Katılımcı 1 ise, mevcut mezhebini değiştirmesi ile birlikte “yeniden doğduğunu” ve bu mezhebe uygun ibadetlerini yerine getirdiğı için inanılmaz bir lezzet aldığını söylemiştir. Katılımcı 3 ise, değiştirme gerekçesini ifade ederek, aynı zamanda hakikati bulduğunu şu sözleriyle dile getirmiştir:

“... Doğruyu bulduğumu hissettim. Çünkü bir sorunun dört cevabının olması çok saçma geliyordu, 23’te olur, 45’te olur, 40’ ta olur demek mantık dışıdır.”

Şüphesiz yapılan mezhep değişimi ile birlikte çevreden, aileden, arkadaşlardan karşıt tepkiler alınmıştır. Fakat doğru olduğuna inanılan bir topluluğa üye olmakla birlikte söylenilen, yakıştırılan hiçbir şeyin mezhebe yeni giriş yapan bireylerce önemsenmediğı tespit edilmiştir. Bu bağlamda katılımcı 7, yaşadığı süreci ve sonunda hissettiğı huzuru şu şekilde anlatmıştır:

“Aile efradının yapılan farklı ibadetlere (farklı namaz kılmak gibi) karşın tepkileri ile başlayan süreç kendimi mutmain hissetmemle birlikte beni pek alakadar etmedi. Çünkü ben huzuru ve samimiyeti bulmuştum. İstedığım yerde rahatça namazlarımı saklamadan kılabilirim...”

Yukarıda verilen cevaplar ışığında mezhep değişiminin ardından katılımcılar, birçok kişi tarafından yalnızlığa mahkûm bırakıldığı tespit edilmiştir. Fakat kaybettiği kişi kadar aynı zamanda birçok kişinin dostluğunu da kazandıkları katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Katılımcı 10, manevi anlamda yaşadığı huzura ek olarak, yaşadıklarını şu şekilde anlatmıştır:

“Arkadaş çevrem beni terk etmesiyle bir müddet psikolojik olarak etkilendim. Çünkü çok sevdiğim yakın arkadaşlarımdan bu tavrı görmek üzdü. Çok şükür şimdi çok güzel arkadaşlıklar edindim.” diyerek yaşadığı hüznün ardından edindiği arkadaşlıkların kendisini mutlu ettiğini dile getirmiştir.

Bu başlık altında katılımcılara yöneltilmiş sorular, giriş kısmında da açıklandığı üzere, din ve mezhep değiştirme süreçleri bir anda olmayıp, uzun süren vakitlerin ardından kişinin belli aşamalardan geçerek, gerginlikten kurtulması ve sonunda huzuru hissetmesi ile neticelenen bu meseleye işaret etmektedir. Bu çerçevede katılımcılar, değişim sonrasında içinde bulundukları kimlik karmaşalarının, ruhi bunalımlarının ve tatminsizlik duygularının giderildiğini ve bu değişimin kendilerini iyi hissetmelerine vesile olduğunu dile getirmişlerdir.

3.8. Yeni Mezhebe Dair Bilgiler İle İlgili Bulgu ve Analizler

Şîa mezhebini seçen katılımcıların, Ehl-i Sünnet anlayışını bırakıp da yeni mezheplerini seçim aşamasında nelerin etkili olduğu, geçiş yaptıkları Şîa inancının bir alt başlığı olan Caferilik inancının temel esaslarının neler olduğu ve kendileri için kılavuz edindikleri kaynakların var olup olmadığı ve var ise bu kaynakların isimlerinin ne olduğu gibi sorular etrafında konu açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu başlık çerçevesinde katılımcılara Ek 1 tabloda yer alan 12, 13 ve 14 numaralı sorular yöneltilmiş, Ek 3 tabloda yer alan katılımcıların yanıtları doğrultusunda mesele sırasıyla aşağıda irdelenmiştir.

İlk olarak katılımcılara “ Kendiniz için ölçüt edindiğiniz başucu niteliğinde bir kitabınız var mı?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Açıkçası bu soruya katılımcılar benzer cevaplar vermişler, başta İslam ümmetinin en temel kaynağı olan Kur’an zikredilmekle birlikte Şîa inancını, fikhını dikkate alan bazı eserlerin de isimleri katılımcılar tarafından söylenmiştir. Bu doğrultuda Katılımcı 4,

“Kur’an-ı Kerim, hadisler, Hz. Ali’nin hutbeleri...” demiştir.

Bununla birlikte Şîa literatüründe dikkate alınan eserlerin neler olduğuna karşın bilgi veren Katılımcı 3, “Öncelikle Kur’an, Nehcu’l Belağa ve El-Mizan Tefsiru’l-Kur’an” şeklinde bazı kaynakları rehber edindiğini ifade etmiştir.

Bu soruya ilişkin Katılımcı 5, diğerlerinden farklı olarak şu eserin ismini vermiştir:

“El- Mizan Tefsir, Tevzihu’l Mesail, Kırk Hadis.” şeklinde cevap vererek okumalarında Ayetullah İmam Humeyni’nin tam ilmihal eseri olan Tevzihu’l Mesail’e de yer verdiğini dile getirmiştir.

Katılımcı 7 ise, her zaman kitaplara ulaşamayacağını beyan ederek “İslam Kütüphanesi”⁷⁰ adındaki internet adresinden istenilen ve merak edilen eserlere ulaşabileceğini söylemiştir.

Araştırmanın örnekleminde yer alan çoğu katılımcı “Tefsiru’l Mizan” adındaki 20 ciltlik tefsir kitabının mutlaka evlerinde bulunduğunu ve bu olgudan hareketle merak ettikleri hususlara bu kaynaklara bakmak suretiyle cevap bulabildiklerini dile getirmişlerdir. Bununla birlikte Katılımcı 8, bahsi geçen kitap ile yakinen ilgilendiğini ve yazarı hakkında geniş bir bilgiye sahip olduğunu;

“Tefsiru’l Mizan, üstat Tabatabai’nin Muhammet Hüseyin Tabatabai (Ben Müslümanlara şunu diyorum, çapraz okumalar yapın, ben Marksizmi de okudum şunu da okudum, okuyun ve kendiniz karar verin. Mesela oku ve okumalarından sonra Ehl-i Sünnetim diyerek, göğsünü gere gere çık, kürsülerde delillerini de koyarak konuş. Yani sen ol. Baban Sünni olduğu için Sünni’yim deme, annen Sünni ben de Sünni’yim deme, ben araştırdım diyerek göğsünü gere gere kürsülere çıkıp, delillerinle konuş. Kendin tespit ettiğin, elinin içine aldığı, mutmain olduğun, huzur bulduğun, din ile amel et). Bu çapraz okumalar açısından son devrin en büyük filozoflarından biridir, üstat ‘Tabatabai’. Tabatabai kavramı da yeri geldiği için söyleyeyim bilgi olarak, Peygamber soyundan gelenlere seyit, İmam Hasan’ın soyundan gelenlere şerif, imam Hüseyin’in soyundan gelenlere seyit. Tabatabai de hem babası seyit hem de annesi

⁷⁰Bkz.: www.islamkutuphanesi.com

seyit, iki taraflı seyit olana peygamber soyundan gelenlere denir. Dolayısıyla Tabatabai bir isim değil bir sıfattır, ismi Muhammet Hüseyin'dir kendisi Tebrizlidir.” sözleri ile ifade etmiş ve verdiği bu cevapla aslında eserinin yazarının kim olduğunu ve verilen ismin bir lakap olduğunu sebepleriyle birlikte açıklamıştır.

Özetle verilen cevaplar incelendiğinde, katılımcıların benzer cevaplar verdiği, fakat birkaçının bu çerçevede farklı cevaplar vererek araştırmayı zenginleştirdiği görülmüştür.

Bu başlık altında katılımcılara, “Caferiliğin temel esasları nelerdir?” şeklinde bir soru sorulmuş, çoğu katılımcının diğer cevaplarda olduğu gibi birbirine cevaplar verildiği tespit edilmiştir. Katılımcılar tarafından “Usulî’ d- Din” başlığı altında değerlendirilen esaslar: tevhit, adalet, nübüvvet, imamet ve mead şeklinde kategorize edilmiştir. Bu bağlamda Katılımcı 1,

“Usulî’ d- Din: Tevhid, Adalet, Nübüvvet, İmamet ve Mead.” demiştir.

Katılımcı 2, benzer cevapların aksine, *“Hem aşkı hem mantığı bir arada bulundurması.”* diyerek hem zihnine hem kalbine hitap ettiğine dikkat çekmiştir.

Katılımcı 8 ise, diğer mezheplerden farklı olarak eklenen adalet ve meadın yerinde bir inanç esası olduğunu ve tarihte ortaya çıkan ikilikleri bertaraf edebilmek için bir zaruriyet olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

“Caferiliğin temel esasları ilahiyatta usul-i dindir, Caferilikte usul-i dinin üç temel başlığı vardır, İki tane de toplumsal zaruriyetten dolayı ilave edilmiş iki ara maddesi vardır. Üç ana ayağı tevhit, nübüvvet ve mead. Bütün semavi dinler bunu kabul etmiştir. Bu arada bu kavram galatın meşhurlaşmış yanlış kullanımıdır. Semavi bir tane din vardır, Hz. Adem’den hateme bir tane din vardır, o da İslam’dır. Hz. Âdem’in ki de İslam’dır Hz. Nuh’un ki de İslam’dır, Hz. İsa’nın ki de İslam’dır. Fakat galatın meşhuru üzerinden konuşacak olursak, semavi dinlerin hepsinin dini anlamda usul-i dini üçtür: tevhit, nübüvvet ve meattır. Ehl-i Şîa, İmâmiyye mezhebine mensup olanların şu anki telaffuz edilen usul-i dine iki ilave yapmışlardır. Bu iki ilave ümmetin içine düştüğü gerek ilmi sorunlardan gerek pratik sorunlardan kaynaklanmaktadır. İlmi sorunlar açısından Maturudilik ve Eş’arîlik arasındaki problemlerde de olduğu

gibi Allah'ın adaletine gölge düşüren söylemler olmuştur. Mesela hemen aklıma gelen bir tanesini söyleyeyim; Eş'arîlik, güzellik ve çirkinlik akli midir, nakli midir? Konusunu işlerken Eş'arîler der ki, 'naklidir.' Allah bir şeye güzel demişse güzel, çirkin demişse çirkindir. Hatta Allah isterse bütün peygamberleri ve salihleri cehenneme atar, bütün kâfirleri de cennete atar. Allah yaparsa güzeldir. Bu yüzden adalet bahsinde bu sorunlar yaşandı. Ehl-i Beyt ekolü de tevhide adaleti ekledi. Adalet bahsi içerisinde kulun fiillerini, kulun iradesini, Allah'ın adalet sıfatlarını, Allah'ın asla zalim olamayacağını, kazayı ve kaderi adalet bahsi içerisinde değerlendirip, 'el emru beyne'l-emreyeyn' temel esasıyla hem Eş'arîlikten hem de Mâturidîlikten beri olduğunu ifade etmiş oldu. Nübüvvet olgusu da ısrarla üzerinde durduğum bir meseledir. Biraz önce peygamberin vefatından sonra ümmetin çoğunluğunu oluşturan taraf otoriteyi beşerileştirdince, Ehl-i Beyt ekolü de bu mefşedeti ortadan kaldırmak için nübüvvetten sonra bir de imameti ilave etti. Dolayısıyla Caferilikte yani Ehl-i Beyt ekolünde usuli din, tevhid, adalet, nübüvvet, imamet ve mead şeklinde beş ayağa oturtulmuş oldu.”

Bu başlık altında değerlendirmeye tabi tutulan diğer soru ise, “Mezhebinizin hangi yönleri sizi etkiledi? Nasıl ve niçin?” şeklinde idi. Bakıldığı takdirde bu soru diğer başlıklar altında katılımcılara sorulan sorular ile benzerlikler taşımakta, bu sebeple bazı katılımcılar diğer başlıklarda bu konuya değindikleri için soruyu cevapsız bırakmışlardır. Fakat sorulan soru katılımcıların mezhep değiştirmesinde etkin olan hususları ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. Din ve mezhep değiştirmeleri konu edinen araştırmalar incelendiğinde, en çok üzerinde durulan başlıklardan biri hiç şüphesiz değişimin temel sebeplerinin neler olduğu meselesidir.

Bu konu hakkında bilim adamları çeşitli görüşler ortaya koymuştur. Mesela Erikson, özellikle başka bir inanca yönelmenin gençlik döneminde ve toplumun dini ve ideolojik yapısından tatmin olmama halinde yaşandığını dile getirmiştir.⁷¹ Bu çerçevede katılımcıların eski mezheplerinden farklı olarak yaşadıkları dönüşümde, yeni mezheplerindeki hangi hususların etkili olduğu öğrenilmeye çalışılmıştır.

⁷¹ Ali Köse, **Neden İslam'ı Seçiyorlar?: Olan İngilizler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme**, İstanbul, İsam yay., 1997, s. 49.

Katılımcı 2, verdiği cevapla akıl etmeyi, düşünebilmeyi işin içerisine dâhil ettiğini şu şekilde dile getirmiştir:

“Düşünmeyi her zaman işin içine katması. Düşünmeyen insan her zaman taklit eder. Dolayısıyla düşünmenin kendisi soru sordurduğu için cevap bulunur ve cevap bulundukça insan etkilenir ve tatmin olur.”

Kuşkusuz Şîa'nın temel itikat esaslarından biri on iki imam inancıdır. Cevaplar incelendiği takdirde çoğu katılımcı bizzat intisap ettikleri eski mezheplerinin bu inanç esasını dikkate almadığını, beyan etmişler, bu bağlamda Katılımcı 1, bu konu ile ilgili düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Mezhebimin tüm ritüellerini ilk on iki imama, oradan Peygamber'e oradan da Allah'a (c.c.) doğru oluşu beni etkiledi. Zira evin içindekiler ile evin dışında hicretten tam iki yüz yıl sonra yaşayanlar olamazdı. (Her yönü)” şeklinde tümevarım bir yöntem ile hakikate ulaşıldığını söylemiştir.

Katılımcı 3 ise, on iki imam inancını bizzat Kur'an ayetleri ile desteklendiğini ve kendine ilke edindiğini şu şekilde ortaya koymuştur:

“Mezhebi temsil eden on iki imamın hayatının peygamber referanslı olması. İnancımın temelini Şuara 23⁷², Ahzab 33⁷³, Maide 55-56⁷⁴, Nisa 59⁷⁵ ayetleri ve mütevatir hadislerin olması etkilemiştir.” Hatta katılımcının referans olarak gösterdiği bu ayetler, Şîa inancına sahip birçok kimsenin referans kabul ettiği ayetler arasında kabul edilmektedir.

⁷² Katılımcımız sadece Şuara 23. Ayetten bahsetmiş, fakat ayet bağlantısı incelendiği takdirde 23-28. Ayetlerin birlikte dikkate alınması gerektiğini düşünmekteyiz.

⁷³ “Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah'a ve Resulüne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.” El-Ahzab Suresi 33/ 33.

⁷⁴ “Sizin dostunuz ancak Allah'tır, Resulüdür ve Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılan, zekâtı veren müminlerdir. Kim Allah'ı, O'nun peygamberini ve inananları dost edinirse, bilsin ki şüphesiz Allah taraftarları galiplerin ta kendileridir.” el-Maide Suresi 5/55-56. Ayetler.

⁷⁵ “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resulüne arz edin.[123] Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.” en-Nisa Suresi 4/59.

Katılımcı 4 ise, değiştirmiş oldukları mezhebin bizzat on iki imam inancını dikkate aldığından ve imamların hayatlarının peygamber referanslı olmasından ve hakikate olan yakınlıklarından bahsederek, şunları söylemiştir:

“Mezhebimizin hakikate olan yakınlığı, tevhit ve adalete verdiği ehemmiyet, imamlarımızın hayatı ve peygambere bağlılıkları...” şeklinde mezhebin farklı bir yönünü izah etmiştir.

Özetle, yukarıda katılımcıların verdiği cevaplar ele alınmış olup, cevaplarda en dikkat çeken nokta hiç şüphesiz Şîa'nın on iki imamı referans kabul etmesidir. Verilen cevaplar, diğer mezheplerin bu hususu dikkate almadığını ve katılımcıların özellikle eski mezheplerini terk etmelerinde bu inancın büyük etken olduğunu göstermektedir.

3.9. Yeni Mezhebe Dair Tartışılan/Merak Edilen Konular İle İlgili Bulgular

İslam Tarihi içerisinde siyasi ve dini gruplaşmaların oluşmasına sebebiyet veren bazı meseleler bulunmaktadır. Hiç şüphesiz o hususlardan biri Hz. Peygamber'in vefatının ardından ortaya çıkan İmamet-Hilafet başlığıdır. Ehl-i Sünnet şemsiyesi altında bulunan topluluklar ile Şîa ekolüne bağlı gruplar arasında oluşan derin ihtilafların başında bu mesele gelmektedir. Nitekim Şehristânî, “İslam Ümmeti arasındaki en büyük anlaşmazlık bu konuda olmuştur. İslam'da dini hususların hiçbirinde imamet konusunda olduğu kadar taraflar birbirlerine karşı silaha sarılmamışlardır...” diyerek durumu bu şekilde ifade etmiştir.⁷⁶

Şîa bu konuya özel bir önem atfetmiş, bizzat itikadi muhtevada bu hususu mezhepsel bir ilkeye dönüştürmüştür. Bu doğrultuda konuya dair katılımcıların neler düşündüğünü öğrenebilmek adına onlara Ek 2 tabloda yer alan 3, 4, 5, 6, 9, 11 ve 12 numaralı sorular yöneltilmiş, fakat pandemi sebebi ile ilk görüşme sorularına cevap veren katılımcılar ikinci ek görüşme sorularına cevap verememiş, bu sebeple Ek 4 tabloda yer alan katılımcıların yanıtları doğrultusunda mesele sırasıyla aşağıda irdelenmiştir.

⁷⁶ Şehristânî, a.g.e., s. 35.

Katılımcılara sorulan sorulardan biri, “Peygamberimizin vefatından sonra kimin halife olacağı tayin edilmiş miydi veyahut Allah (c.c.) ve Resulü bu konuda ümmeti kaderiyle baş başa mı bırakmıştır?” şeklinde idi. Bu bağlamda Katılımcı 10,

“Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) vefatından önce hac dönüşü Müslümanları Gadir-i Hum denilen yerde toplayıp, kendisinden sonra insanların İslam yolundan şaşmamaları için Kur’an ve Ehl-i Beyt’i (a.s.) emanet etmiştir ve Müminlerin emiri Hz. Ali’yi imamet makamına Allah’ın emriyle tayin etmiştir. Halifeler başta olmak üzere Hz. Ali’yi tebrik etmişler ve o gün din kemale ermiştir.” diyerek klasik tüm Şii kaynaklarında bulunan görüşlere atıfta bulunmuştur. Bizzat Şîa, Ehl-i Sünnet anlayışının tersine Peygamberimizin (s.a.v.) kendisinden sonra kimi tayin ettiğini açıklayan Gadir-i Hum olayını dikkate aldığını beyan etmiştir.

Benzer mahiyette cevap veren katılımcı 11 ise,

“Allah (c.c) kendi dinini temsil eden kişiyi kendisi bizzat ya da peygamberler aracılığıyla bildirmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) de Gadir Hum’da, Maide Suresinde ifade ettiği gibi on iki imamı Veda haccından sonra bildirmiştir. Asla ümmeti kendi haline bırakmamıştır.” şeklinde cevap vererek, Peygamberimizin (s.a.v.) kendisinden sonra halife tayin ettiğini ayetlere dayandırmıştır.

Açıkçası verilen cevaplar göstermektedir ki, genel anlamda katılımcılar sorulan sorulara binaen söylediklerini delillendirebilmek adına ayet ve hadis bağlantılı açıklamalar yapmışlar ve Allah (c.c.) ve Resulünün bu yönlü ifadelerinin olduğunu savunmuşlardır. Herhangi bir gaye ile ortaya çıkan her türlü topluluk söylediklerinin yankı bulabilmesi ve doğruluğunun ispatlanabilmesi için halk nezdinde genel kabul görmüş kaynaklara, verilere atıfta bulunmaktadır. Bu durumun yaşandığını itikadi mezhepler arasında da müşahede etmek mümkündür.

Bu konu ile bağlantılı olduğu düşünülen bir diğer mesele ise Hz. Ali’ye hilafet konusunda haksızlık yapıp yapılmadığı mevzudur. Çünkü Şii kaynaklar incelendiği takdirde Hz. Ali hilafet sıralamasında son sıraya yerleştirildiği için ilk üç halifenin hilafetinin kabul edilmediği ve bu sebeple ağır eleştirilerin yapıldığı görülmektedir. Hatta birçok Şii âlim tarafından bu konu başlığı dikkate alınarak, Şîa kavramının birden fazla tanımı yapılmıştır. Örneğin Şeyh Müfid, Şîa’nın peygamberin

vefatından sonra ilk üç halifenin hilafetini onaylamayanlara verilen bir isim olduğunu belirtmiştir.⁷⁷

Sorulan soruya verilen cevaplar göstermektedir ki, katılımcılar genel Şîa'nın anlayışını benimsemiş bireylerden oluşmuştur. "İlk üç halifenin hilafete gelmesiyle Hz. Ali'ye haksızlık yapıldığını mı düşünüyorsunuz?" şeklindeki bir diğer soruya Katılımcı 9,

"Peygamber Efendimizin (s.a.v.) de özellikle bu konuda görüş ifade ettiğine dair kaynaklar olduğu için haksızlık yapıldığını düşünüyorum." diyerek Şîa kaynaklarında geçen bilgileri onaylamıştır.

Katılımcı 10 ise, *"Peygamberimiz (s.a.v.) kendisinden sonra Hz. Ali'ye biat edilmesini söylemiştir, hatta bu olay ile ilgili birçok hadis Ehli-Sünnet kitaplarında da mevcuttur, Hz. Ali'nin hakkı gasp edilmiştir, senelerce bu haktan mahrum bırakılmıştır."* şeklinde cevap vermiştir. Ayrıca diğer katılımcılardan farklı olarak, atıfta bulunduğu hadisenin yani Peygamberimizin (s.a.v.), Hz. Ali'yi kendisinden sonra tayin ettiğini bildiren olayın bizzat Ehl-i Sünnet kaynaklarında geçtiğini iddia etmiştir. Burada değinilmesi gereken şöyle bir husus vardır; Şîa ile Ehl-i Sünnet "Sakaleyn Hadisi" olarak meşhur olmuş hadisi farklı yorumlamaktadır. Ehl-i Sünnet temelli hadis kaynaklarının çoğu, Peygamberimizin (s.a.v.) Veda Haccı dönüşü gelen bir vahiy üzerine ashabını topladığı ve onlara bir konuşma yaptığını beyan etmekle birlikte konuşmasının sonunda iki emanet bıraktığını, onlardan birinin Kur'an diğerinin ise Ehl-i Beyt olduğunu söylemektedir. Şîa ise bu hadise büyük bir önem vermekle birlikte Ehl-i Sünnetin bakış açısından farklı olarak bazı eklemelerde bulunarak, Hz. Ali'nin nas ve tayin ile imametinin tayin edildiğini kabul etmektedir.⁷⁸

Katılımcı 11 ise, haksızlığa göz yumanların ve bu durumu kabul edenlerin, Allah'ın (c.c.) takdirine bırakıldığını şöyle ifade etmiştir:

"Hz. Ali'ye haksızlığın ötesinde Allah'ın emirleri doğrultusunda hareket etmemişler, hatta Hz. Ali'yi tebrik etmişlerdir. Bu ahvale göre Sakife'de bir yanılsa düşerek, halife seçerek büyük bir hataya düşülmüştür. Artık bu Allah'ın takdirindedir. Ahirete kalan bir meseledir."

⁷⁷ Bulut, a.g.e., s. 284.

⁷⁸ Daha fazla bilgi için bkz.: Mustafa Öz, "Sekaleyn", **DİA**, İstanbul, 2009, C: 36, s. 325-326.

Bu soru ile katılımcıların özellikle mevcut mezheplerinin bel kemiğini oluşturan imamet-hilafet konusu ile ilgili ne düşündükleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, katılımcıların kendi düşüncelerinden ziyade bu görüşe inanmayanlar hakkında ne düşündükleri de bu bağlamda önem taşımaktadır. Bazı aşırı uçlara sahip olan Şii gruplar, inanmayanların dinden çıktıklarını dile getiren beyanlarda bulunmuşlardır. Fakat bu araştırmaya katılan hiçbir katılımcı bu kadar uç bir fikre sahip olmadıklarını dile getirmişlerdir. Bu doğrultuda Katılımcı 9, *“Bir şey söyleyebilecek merciye sahip değilim ve hükmü yalnızca Allah verebilir.”* şeklinde cevap vermiştir.

Katılımcı 10 ise,

“İmamet inancına sahip olmayanlar için kötü bir şey düşünemem, örnek olarak ben de birkaç sene öncesine kadar imamet ne olduğunu bilmiyordum. Ama imamlarımız, yani Ehl-i Beyt (a.s.) biz Müslümanlar için büyük bir nimettir. Peygamberimiz (s.a.v.) ümmetinin yolundan sapmaması için biz Müslümanlara iki büyük nimeti emanet etmiştir. (Kur'an ve Ehl-i Beyt)” diyerek kendisinin de birkaç yıla kadar diğerleri gibi düşündüğünü dile getirerek, empati kurulması gerektiğini söylemiştir. Katılımcı, verdiği bu cevapla aşırı uç fikir beyan eden grupları da tasvip etmediğini ortaya koymuştur.

Katılımcı 11'in düşüncesi ise diğerlerine göre biraz farklılık arz etmektedir. Bu hususa ilişkin insanların ahirette sorumlu olduklarını düşünerek, soruyu şu şekilde cevaplandırmıştır:

“İmamet meselesi Müslümanların tümünün bilgi sahibi olduğu bir mesele değildir. Ama imamet varlığı konusunda bilgi sahibi olup, farklı nedenlerden dolayı kalben inanıp zahiren endişelerinden ve çıkarlarından dolayı inkâr edenler mesuldür. Ama avam bildikleriyle mesuldür, onların işi Allah (c. c.) takdirindedir.”

Bu başlık altında Ehl-i Sünnet ile Şîa arasını ayıran bazı temel hususların varlığından bahsedilmiştir. Onlardan biri hiç şüphesiz katılımcılara da sorulmuş olunan hilafet meselesidir. Bununla birlikte hususiyetle Şii fırkalarda çokça rastlanılan, bir diğer alamet-i farika ise Raşit halifelere ve bazı sahabilere güdülen olumsuz tavidir. Fakat pek çok ayet sahabe efendilerimizi methetmiş⁷⁹ ve bizzat Peygamber Efendimiz (s.a.v.) örnek alınması gereken bir nesil olduğuna işaret

⁷⁹ Bkz.: el- Enfal 8/72; et- Tevbe, 9/100; el- Fetih 48/18; el- Haşr 59/8-10.

etmiştir.⁸⁰ Bu verilere rağmen Şîa özellikle ilk üç halife olmak üzere birçok sahabeye ağır ithamlarda bulunmuş ve onların hilafetlerini kabul etmemiştir. Bunun sebebi ise, Hz. Peygamber'in vefat etmeden önce Hz. Ali'yi halife tayin etmesine rağmen hilafetinin sahabe tarafından kabul edilmemesidir. Bundan dolayı sahabeler irtidat etmekle suçlanmışlardır. Hatta Şiilerin yaşadıkları bölgelerde ilk üç halifenin isimlerine rastlamamak da bunun göstergesi olarak düşünülebilir. Fakat burada şunu ifade etmek gerekir ki, Hz. Ali ilk üç halifenin hilafetini kabul etmiş ve onlarla bağlarını koparmamış olması Şii fırkaların aksine aralarında problemin olmadığını göstermektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in gerçekten Hz. Ali'nin imameti ile ilgili bir hükmü beyan etmiş olsa idi, ilk üç halife bu emire karşı gelmez ve Hz. Ali'de ilk üç halifenin hilafetine biat etmezdi.⁸¹

Görüldüğü gibi bu başlıklar Şîa ile Ehl-i Sünnet arasında ihtilaf olarak görülen konuların başında gelmektedir. Araştırmaya katılanlara böyle bir hususun var olup olmadığını, var ise mahiyetinin ne olduğunu tespit etmek için bu meyanda, “Hz. Ali başta olmak üzere on iki imam ilk üç halifeye muhabbet beslemelerine rağmen Şii zümreler farklı bir tavır sergilemekte. Bunun sebebi nedir? Siz ne düşünüyorsunuz?” şeklinde bir soru yöneltmiştir.

Katılımcılar, böyle bir tavrın daha açık bir ifade ile Hz. Ali olmak üzere on iki imamın ilk üç halifeye muhabbet besleme gibi bir durumun olmadığını iddia etmişlerdir. Bu çerçevede Katılımcı 9,

“Muhabbet beslediklerine dair herhangi bir şey daha önce okumadım/duymadım.” şeklinde cevap vererek iddiaları onaylamıştır.

Katılımcı 10 ise, yukarıda beyan edildiği gibi, Hz. Ali'nin hilafet hakkının elinden alındığı düşüncesi ile farklı bir tutum içerisinde olduklarını ifade etmiştir.

Katılımcı 11, yanıtları bağlamında diğer katılımcılardan farklı olmamakla birlikte ek olarak şunları söylemiştir:

“İmamların halifelere muhabbet besledikleri konusu doğru değildir. Hem Ehl-i Sünnet kitaplarında hem Şîa kaynaklarında en büyük delil Hz. Ali'nin halifeye altı ay

⁸⁰ Yüksel Çayıroğlu, “Ehl-i Sünnet ile Şîa Arasındaki Temel İhtilaf Noktaları”, **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 15/1, 2013, s. 213.

⁸¹ Musa el- Musevi, **Şîa ve Şiilik Mücadelesi**, Çev. Kemal Hoca, İstanbul, Sebil yay., 1995, s. 41-60, Yüksel Çayıroğlu, a.g.m., s. 215-216.

biat etmemesidir. Hz. Ali 'Nehcül Belağa' kitabında bununla ilgili söylenişlerini ifade zaten etmiştir.” diyerek Ehl-i Sünnetin söylemlerinin doğru olmadığını belirtmiş ve Hz. Ali'nin altı ay boyunca Hz. Ebubekir'e biat etmemesini sebep olarak göstermiştir.

Bu bağlamda dikkate alınan bir diğer mesele katılımcıların diyanetle olan ilişkileridir. Çünkü bilindiği üzere Şii inancına sahip olan bireyler genellikle diyanete bağlı olan cami ve imamlar yerine kendilerinin tayin etmiş oldukları imamlar nezdinde namazlarını eda etmektedirler. Caferi fıkıhı esas alınarak, ezandaki farklı ibareler ile namazlarını kılmaktadırlar. İmamet-hilafet meselesinde olduğu gibi bu hususta da net bir tutumlarının olup olmadığını tespit etmek için katılımcılara, “Diyanet ile ilişkileriniz nasıl? Camiye devam ediyor musunuz? Cami imamınız var mı? Var ise ücreti nasıl temin ediyorsunuz?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bu doğrultuda Katılımcı 11,

“Caferilerin diyanetle ilişkileri normaldir, hiçbir sıkıntıları yoktur. Tek sıkıntı bazen Caferi camilerine imam atamak istemeleridir. Hâlbuki bir Şii siyasi otoriteden maaş alan bir imamın arkasında namaz kılmaz. Bu bilinmesine rağmen bu gündeme geldiğinde sıkıntı oluşmaktadır. Camilerdeki Caferi hocaların maaşlarını halktan toplanan paralarla her caminin derneği hocanın parasını öder. Her yerde cami olmadığından camiye sadece cuma namazları için gidiyorum.” şeklinde cevap vermiştir. Bizzat böyle bir ayrımın yapıldığını ve maaş karşılığı imamlık yapan kimsenin arkasında namaz kılmayacaklarını açık ve net bir şekilde beyan etmiştir.

Katılımcı 10 ise bu soruya,

“Diyanetle herhangi bir bağlantım yok. Kendi camilerimiz var, gidip geliyorum, kendi cami hocamız var, yalnız ücretinin nasıl temin edildiği hakkında bir bilgim yok.” şeklinde cevap vermiştir.

Katılımcı 9 ise, diğerleri kadar bilgili olmadığını şöyle dile getirmiştir: *“Diyanete karşı olumsuz bir tavır söz konusu değil. Bu konuda yeterli bilgide değilim.”*

Bu başlık altında değinilecek son konu ise Şîa fıkıhında ve uygulamasında ayrı bir önem atfedilen “humus” başlığıdır. İslam'ın şartlarından biri olan ve mali bir sorumluluk olan zekat ile benzerlik gösteren humus ibadeti, kuşkusuz Şîa'yı Sünni gruplardan farklı kılan önemli uygulamalardan biri olarak kabul edilmektedir. Özellikle Şii fıkıh kitaplarında zekattan sonra müstakil bir bölüm halinde incelenmiş

ve zamanla kurumsallaşmaya başlamıştır.⁸² Ayrıca diğer uygulamalarda olduğu gibi Şii gruplar humusu delillendirebilmek adına ayetlere atıfta bulunmuşlardır. Bu doğrultuda Enfâl Suresi'nde yer alan, *“Bir de malumunuz olsun ki, savaşta elde ettiğiniz ganimetin beşte biri Allah'ındır. Yani Resûlullah'a, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara (gariplere) aittir.”*⁸³ ayeti gereğince, Ehl-i Beyt mensuplarına verilmesini kabul etmişlerdir. Bu hususa ilişkin katılımcılara bu yönde sahip oldukları fikirleri tespit edebilmek adına onlara, *“Şii mezhebinin fıkhi konularda değer verdiği bir başlık humustur. Enfal 41. ayette belirtildiği üzere, ‘humus harp ganimetlerini kapsadığı’ ileri sürülse de Şîa, sadece harpte alınan ganimetleri değil, her türlü ticari kazancı içine aldığını benimsemektedir. Siz bu konuda zekat, humus, sadaka gibi mali ibadetleri kime ve nasıl veriyorsunuz?”* şeklinde bir soru yöneltilmiş, bu soruya bağlamında Katılımcı 9, bu husus ile alakalı pek bilgi sahip olmadığını şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Yeterli bilgiye sahip değilim, fakat her Müslüman da olması gerektiği gibi ihtiyaç sahibine vermesi uygundur.”

Katılımcı 10 ise, *“Yardım kuruluşuna vermeyi tercih ediyoruz.”* şeklinde cevap vermiştir. Katılımcı 11 ise, bu hususu onaylamış ve Ehl-i Sünnet tarafından ayetin yanlış anlaşıldığını şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Bu da doğru. Harp ganimetleri konusunda fikir ayrılığı vardır. Temelde doğru itikatla inanışını netleştiren biri hüccetini netleştirdiğini kazancını, gelirini verecektir. Sünni ekol, ayeti de tevîl ederek yanlış yorumlamaktadır. Detaya girmiyorum. Her bir Şii gelirlerinden oluşan humusunu fakirlere, en yakınındaki fakir akrabalarına, din eğitimi alan öğrencilere güvendiği bir âlime hesap ettirerek dağıtır.” diyerek fikrini sarîh bir şekilde ortaya koymuştur.

Sonuç olarak, araştırmanın üçüncü bölümünü oluşturan bu bölümde, Ehl-i Sünnet iken Şiiliğe geçiş yapmış bireyler ile yapılmış olan mülakat verilerine değinilmiştir. Üç bölümden oluşan araştırmanın belki de can alıcı noktası, bir başka ifade ile ana omurgayı oluşturan kısım bu bölüm olarak değerlendirilebilir. Katılımcılara yöneltilen sorular farklı başlıklar altında sınıflandırılarak cevaplar alınmıştır. Başlangıçta katılımcıları tanımaya yönelik genel sorular sorulmuş, ardından

⁸² Öz, “Humus”, s. 369.

⁸³ el- Enfâl 8/41.

sekiz başlık altında eski mezhepleri ile yeni mezhepleri arasındaki bilgi, tutum farklılıkları, geçiş sürecinde etkili olan sebepler, mevcut mezhebi uygulamaları yerine getirip getirmediikleri ve yeni mezheplerine dair merak edilen hususları nasıl ifade ettikleri gibi konular hakkında bilgi sahibi olabilmek adına sorular yöneltilmiştir.

En nihayetinde ortaya çıkan veriler göstermektedir ki, katılımcılar sahip oldukları mezhebi terk ederken, geçişlerinde sadece bir etken rol oynamamış, aksine birden fazla etken mezhebi değişimlere neden olduğu görülmüştür. Öte yandan mezhep değiştirme süreci bir anda gerçekleşmemiş, yaşanan bazı sebepler neticesinde böyle bir ihtiyaç hâsıl olmuş ve uzun araştırma süreçlerinin ardından değişim vaki olmuştur. Katılımcılar şu anki sahip oldukları durumdan oldukça memnuniyet duyduklarını ve değişim sonrası mensup oldukları mezhepleri sayesinde şüphelerinin kaybolduğunu, zihni ve kalbi anlamda huzur ortamının oluştuğunu ifade etmişlerdir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Araştırmanın örneklemini İstanbul Anadolu yakasında yaşayan Caferilik mezhebine geçiş yapmış bireyler oluşturmuştur. Mülakat farklı memlekete, cinsiyete, yaşa ve eğitim durumuna sahip olan toplam on bir kişi ile gerçekleştirilmiştir. Mülakatın uygulanması Aralık 2019- Eylül 2020 arasındaki zaman diliminde gerçekleşmiş ve elde edilen veriler ışığında araştırmanın değerlendirmesi yapılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde İmâmiyye Şîasının genel görüşleri, Caferi mezhebinin inanç esasları ve ibadet uygulamaları ele alınmıştır. Şîa, sözlükte taraftar, yardımcı, destekleyici gibi anlamları ifade eden bir kelime olup, Hz. Ali'nin soyundan gelenlerin imamete daha layık olduğu fikrini savunan fırkaların ortak adıdır. Tarihi süreçte pek çok Şii fırka ortaya çıkmış olmakla birlikte ana gövdeyi Zeydiyye, İsmailiyye ve özellikle İmamiyye grupları oluşturmaktadır. Bu sonuncu farka, imameti dinin temel inançlarından biri saydığından dolayı “İmamiyye”, imamların sayısını on iki ile sınırlandırdığı için de “İsnâaşeriyye” ismiyle anılmıştır. Bu fırkanın kendine özgü siyasi, itikadi ve fikhî görüşleri vardır. Birinci bölümde bunlar hakkında sınırlı da olsa bilgiler verilmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümü iki alt başlıktan oluşmuştur. Birinci alt başlıkta Sünni bir itikada sahip iken Şiiliği seçen Ticani, ikinci alt başlıkta ise Şiilikten Sünniliğe geçiş yapan Musa el-Musevi ele alınmıştır. Ayrıca mezhep değiştirmelerine neden olan gerekçeler maddeler halinde ilgili başlıkların altında açıklanmıştır.

Araştırmanın üçüncü bölümünde ise toplumlarda karşılaşılan değişim ve dönüşüm üzerinde durularak, özellikle din ve mezhep değiştirme süreçlerinde etkili olan faktörlere değinilmiştir. Ardından bu alan araştırmasında kullanılmış olunan mülakat ve görüşme metodundan elde edilen verilerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu bölümde araştırmanın örneklemini oluşturan Caferilerin dini ve sosyal ilişkilerindeki görüşlerine ve düşüncelerine yer verilmiştir. Sorular iki temel başlık altında toplanmıştır; 1. kısımda şahısları tanımaya yönelik genel sorular sorulmuş, 2. kısımda ise mezhebe yönelişin sebepleri ve bireylerin dini bilgileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma çerçevesinde örneklem gruba yöneltilen sorulara verilen yanıtlar ve edinilen bilgiler değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Örnekleme, yedi erkek, dört bayan olmak üzere, toplam on bir kişi oluşturmuştur. Bu kişilerin genel yaş ortalaması orta yaş aralığında olup, eğitim düzeyleri ilkokul, lise ve üniversite mezunu olarak farklılaştığı gibi icra ettikleri meslekler bakımından da ayrıştıkları görülmüştür. Bütün katılımcıların istinasız bir şekilde dini durumlarını inançlı ve ibadet eden olarak belirttikleri görülmüştür.

- Katılımcılara dini bilgilerinin kaynağının ne olduğu sorusuna genel olarak Kur'an-ı Kerim, Sünnet ve akıl cevabı verilirken; katılımcıların biri çapraz okumalar olduğunu belirtirmiş, birkaçı ise bağlı bulundukları mektebin tefsir, meal ve hadis kitaplarını temel kaynak olarak kabul ettiklerini ifade ettikleri tespit edilmiştir.

- Katılımcılara Caferilik mezhebine geçiş yapmadan önce içerisinde bulundukları Sünni anlayışa dair birkaç soru sorulmuştur. Özellikle Ehl-i Sünnet kavramını nasıl tanımladıkları sorusuna verilen cevaplar benzer nitelikte olup, Ehl-i Sünnet'e verilen anlamın kitlelerce yanlış algılandığını, Peygamberimizin (s.a.v.) Kur'an esaslı uygulamalarının değil de çoğunluğun uygulamasının esas alındığını ve Ehl-i Sünnet kavramının sonradan oluşturulan bir kavram olduğu yönünde görüşlerini belirttikleri görülmüştür.

- Katılımcılara Caferilik mezhebine geçişte etkili olan hususların ne olduğu sorulmuş, farklı cevapların verildiği görülmekle birlikte benzer cevapların da verildiği tespit edilmiştir. Çoğu katılımcının, eski mezhebinde cevabını bulamadığı soruların çözümlerini Caferilikte bulduğunu ve özellikle itikadi ve fıkhi mezhepler arasında ihtilafın bulunduğunu ve bunun etkisi ile birlikte araştırmaya ve okumaya başladıklarını ifade ettikleri; bazısının ise arkadaşlarının daveti veyahut ailesinde böyle bir eğilimin olması ile birlikte yeni mezhep ile tanışmanın gerçekleştiğini dile getirdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca yeni mezhebe gösterilen ehemmiyetin zamanında eski mezheplerine de gösterildiği verilen cevaplardan ulaşılmıştır.

•Katılımcıların Caferiliğin temel esaslarının ne olduğu sorusuna kayıtsız bir şekilde tevhit, nübüvvet, adalet, imamet ve mead şeklinde aynı cevabı verdikleri ve neticede bu konu bağlamında bir ihtilafın bulunmadığı, benzer görüşlere sahip olunduğu ortaya konulmuştur.

•Örnekleme oluşturan bireylerin yeni mezheplerine geçiş sürecinin ilk dönemlerinde psikolojik, ailevi ve toplumsal baskı gibi sosyal birtakım zorluklar yaşadıklarını ifade ettikleri görülmüş, fakat geçiş ile birlikte cevabı bulunamamış soruların açığa çıkması sonrasında katılımcılarda büyük bir huzur ortamının oluştuğu tespit edilmiştir.

•Katılımcılar, mezhep değiştirme sürecinin birçok zorluk içerdiğini ve özellikle geçişin bir anda değil uzun araştırmalar sonucunda ve mektep mensupları ile hemhal olarak, sohbet meclislerine katılarak geçişin gerçekleştiğini belirttikleri bilgisine ulaşılmıştır.

•Katılımcıların gerekli gördükleri durumlarda özellikle ortamın anlayış farklılığını kaldırabilecek seviyede olmadığı veya İslam kardeşliğine gölge düşürebilecek kişilerin yer aldığı durumlarda mezheplerini açıkça dile getirmekten sakındıklarını ifade ettikleri görülmüştür.

•Katılımcıların çoğu kendilerinin Sünniler ile hiçbir probleminin olmadığını ve haklarında kardeşliğe aykırı bir kanaatin olmadığını dile getirdikleri bilgisine ulaşılmıştır.

•Araştırmaya katılan Caferilerin diğer mezheplere sahip kişiler ile ilişkilerine dair sorulara vermiş oldukları cevaplar neticesinde arkadaş, komşu veya eş seçerken muhatabın illa ki Caferi olmasını şart koşmadıklarını, bununla birlikte uyum sağlayabilmek adına eşlerinin aynı mezhepten olmasını tercih ettiklerini, fakat önemli olan eşlerinin ahlaklı, dinini yaşayan ve mezhebine yönelik baskı ve şiddet eğiliminde olmamasını istediklerini, böyle olması durumunda ilişkilerinde problem olmayacağını düşündükleri ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır.

•Geçiş yapmış olan katılımcıların çoğu kendilerini taklidi olarak değil de ilk mezhebinde yer alan ikiliklerin var olduğunu tespit ederek, araştırma ve akıl yürütme sonucunda tahkiki imana sahip olduklarını dile getirdikleri

görülmüştür. Ayrıca ilmin bir derya olduğunu dile getirerek, okumaya ve araştırmaya devam ettiklerinin altını çizdikleri görülmüştür.

- Katılımcıların önceki mezhebinde özellikle dikkat çektikleri nokta İslam'ın idare biçiminin beşerileştirildiği, ilahilikten koparıldığı konusudur. Katılımcılar, Şîa'nın bu probleme karşın idare biçiminin Peygamberin vasileri olan imamlar ile yürütüldüğünü, akıl ve ayet bağlantılı cevaplar verilerek giderildiğini ifade ettikleri tespit edilmiştir.

- Örnekleme oluşturan Caferilerin özellikle evlerinde, ailelerine karşı asla bir baskı durumunun olmadığı, etkinin dikte ederek değil de sadece örnek olma şeklinde gerçekleştiğini ifade ettikleri bilgisine ulaşılmış, fakat zamanla etkileşimin yaşandığı ve mezhep değişikliklerinin olduğu da verilen cevaplar neticesinde ortaya çıkmıştır.

- Katılımcıların Hz. Ali'nin imameti hakkında Allah'ın ayetlerde ve Peygamber Efendimizin Hac dönüşü Gadir-i hum denilen mevkide beyanda bulunduğunu ve diğer halifelerin Hz. Ali'yi tebrik ederek, ümmetin bu konuda başıboş kalmadığını belirttikleri tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcılar ilk üç halifenin hilafete gelmesi ve Hz. Ali'nin dördüncü sıraya konulmasıyla ilgili haksızlığın yapıldığı fikrine sahip oldukları görülmüştür. Bu konu hakkında farklı düşünen bireylere karşı müsamahakâr oldukları verdikleri cevaplardan anlaşılmıştır.

- Katılımcılara Caferilerin dikkate aldıkları başta Hz. Ali olmak üzere diğer imamların ilk üç halifeye muhabbet beslemeleri, iyi düşünceye sahip olmalarına rağmen neden olumsuz düşündüklerine ilişkin, böyle bir durumu ortaya koyan kaynakları görmediklerini ve okumadıklarını hatta aksi durum içeren kaynakların var olduğunu ve Hz. Ali'nin Hz. Ebubekir'e altı ay biat etmemesini gerekçe gösterdikleri tespit edilmiştir.

- Beşte bir anlamına gelen humus ibadeti hakkında, bu mali ibadeti yerine getirmeye çalıştıkları ve ehemmiyet verdikleri hususu katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Caferilerin delil kabul ettikleri Enfal 41. Ayetin, Sünniler tarafından yanlış tevil edildiğini, bu sebeple onlar tarafından kabul edilmediğini ifade ettikleri bilgisine ulaşılmıştır.

Örnekleme gruba ilişkin bazı sonuçların paylaşıldığı bu çalışmanın, alan yazına katkı sunacak bir kaynak olması tarafımdan ümit edilmekte ve benzer çalışma yapacak araştırmacılara;

- Araştırmanın evrenini oluşturan örneklem grubu 11 ile sınırlıdır. Daha fazla kişi ile mülakat yapabilmek çalışmanın objektifliğini ve geçerliliğini artıracaktır. Bu nedenle benzer araştırma yapacak adayların daha fazla kişi ile çalışmalarını gerçekleştirmeleri önerilmektedir.

- Araştırma bir alan çalışması olduğu için bizzat katılımcılara yöneltilmiş olan sorular büyük bir önem taşımaktadır. Sorular iki ayrı grupta hazırlanmış, katılımcıların cevaplamaları istenmiş, fakat mülakat gerçekleştikten sonra soruların yetersiz olduğu fark edilmiştir. Bu nedenle araştırmadan daha sağlıklı sonuçlar elde edilebilmesi için soruların çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi önerilmektedir.

- Araştırma, sadece İstanbul-Anadolu yakasında bulunan, Sünni itikada sahip iken Caferiliğe geçiş yapmış katılımcılar ile gerçekleşmiştir. Daha şümüllü sonuçlar elde edilebilmesi ve araştırmaların daha güçlü kılınabilmesi için her coğrafyadan katılımcı ile mülakatın gerçekleşmesi önerilmektedir.

- Araştırmada sadece Sünnilikten Caferiliğe geçiş yapan bireyler konu edinilmiştir, fakat ülkemizde mezhep geçişleri meselesine ışık tutabilmesi için Caferilikten ya da farklı mezheplerden Sünniliğe geçiş yapanlar ile ilgili çalışmaların yapılması önerilmektedir.

- Araştırmada yöntem, teknik bazında mülakat, görüşme kullanılmıştır. Faydalı olacağından düşüncesinden hareketle farklı metot ve yöntemler ile çeşitlendirilmiş araştırmaların yapılması önerilmektedir.

- Araştırmada mülakata katılan bireylerin çoğunluğunun erkek olduğu görülmüştür. Mezhepler arası geçişler ile ilgili kadın olmaktan kaynaklı değişkenlerin tespiti ile araştırmaların yapılması önerilmektedir.

- Araştırmada Caferiliğe geçiş yapmış bireylerin ailelerine yönelik bakış açıları irdelenmiştir ama tam tersi yani Caferilik mezhebine geçmiş bireylerin

ailelerinin ve yakınlarının da görüşlerinin irdelendiği çalışmaların yapılması önerilmektedir.

SONUÇ

Eskiden olduğu gibi günümüzde de din ve dinin yorumlanma biçimi olarak kabul edilen mezhepler yerküremizde yaşayan toplumların bünyesinde var olan evrensel bir olgudur. Öyle ki gerek toplumsal değişim ve dönüşümü, gerekse bireysel farklılaşmaları anlayabilmenin yolu, dini tutumlar ile toplum arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlayabilmekten geçmektedir. Yani din/mezhep ve toplumsal yapı arasındaki etkileşim sosyolojik bir gerçekliktir. Bir başka deyişle, tarihte yaşanan gelişmelerin, bireylerin yaşamış oldukları psikolojik ve sosyolojik olayların toplumsal yapıyı etkilediği kadar dini tutumları da etkilediği ve değişmeye imkan tanıdığı görülmektedir. Bu vakıadan hareketle, farklı dini itikada sahip iken zamanla dini tutumlarında farklılık yaşayan bireylerin neden böyle bir eğilim gösterdikleri tezin ana omurgasını oluşturmuştur.

“Türkiye’de Caferilik ve Caferiliğe yönelişin sebepleri (İstanbul-Anadolu Yakası Örneği)” adlı bu çalışma, özellikle İstanbul’da ikamet eden Caferilerin inanç, ibadet ve sosyal hayatlarının ele alındığı ve Sünni iken Şii-Caferiliğe geçişin sebeplerini inceleyen bir alan araştırmasıdır. Bu çalışmada mülakat ve alan yazın taraması teknikleri kullanılmıştır. Çalışmanın amacı, Ehl-i Sünnet bir itikada ve çevreye sahip bireylerin zamanla Sünnilikten vazgeçerek, Caferiliğe yönelişlerinin gerekçelerini tarafsız bir bakış açısıyla incelemektir. Bu bağlamda sınırlı sayıda katılımcıyla gerçekleştirilen mülakat ve görüşmelerin neticesinde yeni bir mezhebe geçişin sebepleri tespit edilmeye çalışılmış, geçiş sonrası inanış ve yaşayış biçimleri ve diğer sosyolojik değişimleri ile ilgili elde edilen veriler çözümlenmeye çalışılmıştır.

Çalışma mezhep değiştirme sürecinde mülakata katılan, farklı statülere ve yaşlara sahip olan ve inançlı on bir bireyin vermiş oldukları cevaplar neticesinde şekillenmiştir. Özellikle tezde spesifik anlamda üzerinde durulan ana mesele, bireylerin mezhep değiştirme sürecine neden olan faktörlerin neler olduğunu incelemektir. Bu çerçevede katılımcılara neden mezhep değiştirdiklerini ortaya koyabilmek adına farklı nitelikte sorular sorulmuştur. Gelen cevaplar birbirinden farklı olmakla birlikte genellikle aynı tarihi olaylara, Kırtas Olayı, Gadir-i Hum Vakası gibi hadiselerle atıfta bulunulmuş ve zihinde oluşan sorulara cevap verebilmesi açısından değişimin

yaşandığı katılımcıların ortak cevapları arasında bulunmaktadır. Ayrıca taklidi anlamda bir değişimden ziyade, çapraz okumalar yani kıyaslı incelemeler yapılarak geçişin yaşandığı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

Katılımcılar tarafından değişim ve dönüşüm süreci esnasında ve neticesinde içerisinde bulundukları çevrede ve bireysel anlamda yaşamış oldukları zorluklar dile getirilmiştir. Malumdur ki bu tür dini değişimler bir seferde kabul edilecek ve sonucunda tatmin olma, huzura erme gibi psikolojik durumların yaşanması pek muhtemel görünmemektedir. Hali ile katılımcılar da bu süreçte özellikle değişime niyet ettikleri tarihten itibaren bu zorluğu çevresel ve içsel anlamda yaşamışlardır. Aynı zamanda mezhep değişiminin ardından farklı itikada sahip insanların arasında açık bir şekilde değişikliği telaffuz etmek de katılımcılar tarafından zor görünmektedir. Bu sebeple katılımcılar ilk zamanlarda ve sonraki süreçte her zaman ve mekanda sahip oldukları mezhebi tutumu açık bir şekilde ifade etmemişler, bu gibi gerekçeler sebebi ile takiyye yaptıklarını dile getirmişlerdir.

Katılımcılar, sahip oldukları mezhepten dolayı ilişkilerinde mezhep seçiciliğine çok fazla önem atfetmediklerini, dinine ve ahlaki tutumlarına dikkat etmeleri halinde her bir birey ile arkadaş olacaklarını ve evlilik kuracaklarını söylemişlerdir. Ayrıca değişimin ardından aile üyeleri veyahut diğerlerine karşın baskı durumunun olmadığı da katılımcılar tarafından beyan edilen cevaplar arasındadır.

Değişim ve dönüşüm dinamik olan her bir varlık sahası için kaçınılmazdır. Toplum, insan, kültür, sanat, fikir, teknolojik gelişmeler hatta din ve dinden doğan mezhepler dahi değişimden payını almaktadır. Canlı bir varlık olan insan da değişimin fazlasıyla etkisinde kalmakta, özellikle konumuz itibari ile dini ve mezhebi değişimlere maruz kalabilmektedir. Dolayısıyla biz de bu değişime konu alan gerekçeleri inceledik ve alan yazında bulunan boşlukları doldurmak, bu ve benzeri konulara bir nebze olsun ışık olabilme temennisi ile bu çalışmayı oluşturmuş bulunuyoruz. Çalışmanın ilgililerine ve alan yazına katkıda bulunmasını ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

Akçay, Mustafa:	“Kelam Literatüründe Peygamber Zelleleri”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , C: XIII, sayı: 24(2011/2), s. 1-33.
Aksoy, Nesrin:	“Şii-Sünni Takrib Çalışmaları”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. , (Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2017, s. 11-43.
Aksu, Mehdi:	İslam Tarihinde Gerçeğe Giden Yol , 5. Baskı, İstanbul, Asr yay., 2013.
Albayrak, Ali:	“Caferilerde Dini ve Sosyal Hayat”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. , (Doktora Tezi), Ankara, 2006, s. 59-77.
Allame Tabatabâi:	Tüm Boyutlarıyla İslam’da Şîa , Çev. Kadir Akaras, Abbas Akyüz, 3. Baskı, İstanbul, Kevser yay., 2005.
Allport, Gordon W:	Birey ve Dini , Çev. Bilal Sambur, İstanbul, Elis yay., 2004.
Arıkan, Adem:	“İslam Dünyasının Mezhep Haritası ve Nüfus Dağılımı”, Journal of Islamic Research , 29/2, 2018, s. 359.
Arıkan, Adem-Ümit, Mehmet -Aydınlı, Osman:	Mezhepler Konusunda Bilinmesi Gereken 88 Soru , Ed. Mehmet Ümit, İstanbul, Beyan yay., 2019.
Atay, Hüseyin:	Ehl-i Sünnet ve Şîa , Ankara, Ankara Üni. Basımevi, 1983.

Avcu, Ali:	“İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı’nda Yapılan Yüksek Lisans Tezlerinin Bir Değerlendirilmesi”, Journal of İslamic Research , 29/2, 2018, s. 407-413.
Aydın, Şükrü:	“Kur’an Ayetleri Bağlamında Namaz Vakitleri”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi , 18/2, 2018, s. 193-200.
	“Kur’an Açısından Dinden Dönme (İrtidat) ve Cezası”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi , 10/54, 2017, s. 961-962.
Balcı, Ali:	Sosyal Bilimlerde Araştırma , 3. Baskı, Ankara, Pegem yay., 2001.
Baloğlu, Burhan:	Sosyal bilimlerde Araştırma Yöntemi , İstanbul, Der yay., 1997.
Banaz, Şaban:	“Türkiye’de Caferiler”, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , VI/1, 2018, s. 29.
Bilmen, Ömer Nasuhi:	Beş Yüz Hadis-i Şerif , 7. Baskı, İstanbul, Semerkand yay., 2013.
Bozan, Metin:	İmâmiyye Şîasının İmamet Tasavvuru 4. Ve 5. Asırlar , Ankara, Avrasya yay., 2007.
Buhari,	“Mevakıtu’s Salat”, 16; “Tevhid”, 24; Tefsir (Rum) 2.
Bulut, Halil İbrahim:	İslam Mezhepler Tarihi , 2. Baskı, Ankara, DİB yay., 2016.
	Erken Dönem Şii Düşünürler , 2. Baskı, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2012.

	“İlk Dönem İmâmî Kaynaklarda Gaybet Anlayışı”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , Sivas, VIII/2, 2004, s. 63-66.
	“Şeyh Müfid ve İmâmiyye Ekolünde Gaybet İnancının Aklileşmesi”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , Sivas, IX/1, 2005, s. 180-181.
Bulut, Halil İbrahim- Gül, Özkan:	“İmâmiyye Şîa’sında İlmü’l-İmam İnancı”, Marife , sayı: 1, 2005, s. 80.
Canpolat, Süreyya:	“Bir Kelam Problemi Olarak Dinden Dönmenin Sebepleri, Bu Sebeplerin Tarihte Ve Günümüzde İslam’dan Dönmeyle İlişkisi, Türkiye’de Hristiyan Olan Müslümanlar Örneği”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. , (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2004, s. 41-46.
Doğan, İsmail:	Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar , 2. Baskı, İstanbul, Sistem Yayınları, 1998.
Doğruyol, Feyza:	“Şîa’da İç Çatışma”, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , 6/11, Mayıs-Haziran 2019, s. 196.
Dönmez, İbrahim Kafi:	“Müt’a”, DİA , İstanbul, 2006, C: 32, s. 174-175.
Bağdadi, Ebu Mansur:	Mezhepler Arasındaki Farklar , Çev. Ethem Ruhi Fırlalı, İstanbul, Kalem yay., 1979.

Er, İzzet:	“Türkiye’de Din Sosyolojisi Çalışmaları”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Yayın yok) , 1/1, 1986, s. 126-130.
Fettâh, İrfan Abdülhamîd:	“Eş’arî, Ebü’l-Hasan”, DİA , İstanbul, 1995, C: 11, s. 444.
Fichter, Joseph:	Sosyoloji Nedir? , Çev. Nilgün Çelebi, Konya, Toplum Kitabevi, t.y.
Fığlalı, Ethem Ruhi:	Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri , İstanbul, Selçuk yay., 1980.
	Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri , İstanbul, Şato yay., 2001.
	İmâmiyye Şîası , Ankara, Selçuk yay., 1984.
	“Gadir-i Hum”, DİA , İstanbul, 1996, C: 13, s. 279-280.
	“İsnâaşeriyye”, DİA , İstanbul, 2001, C: 23, s. 142.
	“Cemel Vak’ası”, DİA , İstanbul, 1993, C: 7, s. 320.
	“Hasan”, DİA , İstanbul, 1997, C: 16, s. 282.
	“Ali”, DİA , İstanbul, 1989, C: 2, s. 371.
	“Hüseyin”, DİA , İstanbul, 1998, C: 18, s. 518.
Gömbeyaz, Kadir:	“73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , 14/2, 2005, s. 148.
Giddens, Anthony:	Sosyoloji , Çev. Ülgen Yıldız, Ankara, Phoenix Yayınları, 2001.

Gökçe, Birsen:	Toplumsal Bilimlerde Araştırma , 4. Baskı, Ankara, savaş yay., 2004.
Göksu, Erkan:	“Türkler ve İslam: Yeni Bir Bakış Denemesi”, Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri , C: IV, Ankara, 2016, s. 107-114.
Gölpınarlı, Abdülbakıy:	On iki İmam , İstanbul, Der yay., 1979.
	Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiiilik , İstanbul, Der yay., 1979.
Günay, Ünver:	Din Sosyolojisi , İstanbul, İnsan yay., 2000.
Güven, Sami:	Toplumbiliminde Araştırma Yöntemleri , 3. Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi yay., 2006.
Hasan Onat,	“Mezhepler Din Değildir”, hasanonat.net (Erişim 9 Kasım 2015)
Hakyemez, Cemil:	“Gaybet İnancı ve Şiiilikteki Yeri”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. , (Doktora Tezi), Ankara, 2006.
Harman, Ömer Faruk:	“Tûfan”, DİA , İstanbul, 2012, C: 41, s. 319-322.
Hökelekli, Hayati:	Din Psikolojisi , Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1993.
	Misyonerlik Faaliyetleri ve Gençlerimiz, Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri , İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004.
Hökelekli, Hayati -Çayır, Celal:	“Gençlerin Din Değıştirip Hristiyan Olmasında Etkili Olan Psiko-Sosyal

	Etkenler”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , 15/1, 2006, s. 24-27.
Hughes, H. Stuart:	Toplum ve Bilinç , Çev. Güzin Özkan, İstanbul, Metis Yayınları, 1995.
İbn Haldun:	Mukaddime , cilt 1, Çev. Z. K. Ugan, İstanbul, MEB yay., Şark- İslam Klasikleri, 1989.
İlhan, Avni:	İmam Musa Kazım-İmam Ali Rıza-İmam Muhammed Taki , Ankara, TDV yay., 1996.
	“Şîa’da Usulü’-d-Din”, Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu , İstanbul, 13-15 Şubat 1993, s. 409.
	“Gaybet”, DİA , İstanbul, 1996, C: 13, s. 411-412.
İmam Humeyni:	Tam İlmihal (Orijinal kitap adı: Risale-i Tevzihi’l-mesail) , 2. Baskı, İstanbul, Kevser yay., 2006.
İtik, Muhammed Avni (Ed.):	Mushaf İmam Ali b. Ebu talib’in Kitabı Nehcul Belağeh , y.y., Alican medresesi, 2007.
Kaptan, Saim:	Bilimsel Araştırma Teknikleri: Tez Hazırlama Yolları , y.y., Ankara, 1973.
Karaca, Faruk:	Dini Gelişim Teorileri , İstanbul, Değerler Eğitim Merkezi yay., 2007.
Karaman, Hayreddin:	“Ca’feriyye”, DİA , İstanbul, 1993, C: 7, s. 4.

Karasar, Niyazi:	Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler , y.y., 3. Baskı, Ankara, 1986.
Kaşifu'l-Gıta, Muhammed Hüseyin:	Caferi mezhebi ve Esasları , Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, Ensariyan yay., 1992.
Kaya, Hamdi:	“İmâmiyye Şîasında Sefirler Dönemi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. , (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006, s. 60-61.
Kesgin, Salih:	İslam Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahabe , İstanbul, İslami İlmeler Araştırma Vakfı, 2013.
Keskin, Mehmet:	Caferi İlmihali , 2. Baskı, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., 2012.
Keskin, Halife:	Kendi Kaynakları Işığında Şîa İnanç Esasları , İstanbul, Beyan yay., 2000.
Kılavuz, Ahmet Saim:	“Zeynelâbidîn”, DİA , İstanbul, 2013, C: 44, s. 365.
	“Ali er-Rızâ”, DİA , İstanbul, 1989, C: 2, s. 436.
	“Ali el-Hâdî”, DİA , İstanbul, 1989, C: 2, s. 394.
Kırkpatrick, Lee A.:	“Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi”, Çev. Mustafa Koç, Bilimname X , 2006/1, s. 145-146.
Kim, Heon Choul:	Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı , İstanbul, Kaynak yay., 2003.
Köse, Ali:	Neden İslam'ı Seçiyorlar: Müslüman Olan İngilizler Üzerine Psiko-

	Sosyolojik Bir İnceleme , İstanbul, İz Yay., 2008.
	Neden İslam'ı Seçiyorlar: Müslüman Olan İngilizler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme , İstanbul, İsam yay., 1997.
	Din Değiştirmenin Psiko-sosyolojik Nedenleri, Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri , Ensar Neşriyat, İstanbul 2004.
Kurtkan, Âmiran:	Sosyal İlimler Metodolojisi , İ. Ü. Yay. No: 2467, İktisat Fakültesi No: 423, 1978.
Kutlu, Sönmez:	Mezhepler Tarihine Giriş , 3. Baskı, İstanbul, Değerler Eğitimi Merkezi Yay., 2017.
Mehmedoğlu, Ali Ulvi-Kim, Heon Choul:	“Korelilerin Din Değiştirme Motifleri”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , 20 (2001), s. 175-191.
Muhammed Rıza Muzaffer:	Şîa İnançları , Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, Zaman yay., 1978.
Muratoğlu, Davut:	Neden Hristiyan Oldular , İstanbul, Müjde yayıncılık, 2002.
Musa el-Musevi:	Şîa ve Şiilik Mücadelesi , Ter. Kemal Hoca, İstanbul, Sebil yay., 1995.
Mutlu, İsmail:	Tarihte ve Günümüzde Caferilik , İstanbul, Mutlu yay., 1995.
	Tarihte ve Günümüzde Caferilik , İstanbul, Bayrak Matbaası, 1995.

Nasır Mekarim Şirazi:	İnançlarımız , Çev. İsmail Bendiderya, İstanbul, Kevser yay., 1997.
Nesefî, Ömer:	Ehl-i Sünnet Akaidi , Haz. H. Asuman Karamustafaoğlu, İstanbul, Sistem Matbaacılık, 2016.
Nevbahti:	Şîî Fırkalar , Çev. Hasan Onat v.d., Ankara, Ankara Okulu yay., 2004.
Odabaş, Adnan:	Dikkat Misyoner Geliyor , İstanbul, Üsküdar Gazetesi Yay., 2005.
Okumuş, Ejder:	Toplumsal Değişme ve Din , İstanbul, İnsan yay., 2003.
Onat, Hasan:	Emeviler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği , Ankara, TDV yay., 1993.
Onat, Hasan- Kutlu, Sönmez:	İslam Mezhepleri Tarihi , 6. Baskı, Ankara, Grafiker yay., 2017.
Ozankaya, Özer:	Toplumbilim , 9. Baskı, İstanbul, Cem yay., 1996.
Öz, Mustafa:	“Şîâ”, DİA , İstanbul, 2010, C: 39, s. 111-114.
	“İmâmiyye”, DİA , İstanbul, 2000, C: 22, s. 208.
	Ana Hatlarıyla İslam Mezhepleri Tarihi , İstanbul, Ensar Neşriyat, 2012.
	“Sefîr”, DİA , İstanbul, 2009, C: 36, s. 304.
	“Takıyye”, DİA , İstanbul, 2010, C: 39, s. 453-454.
	“Sekaleyn”, DİA , İstanbul, 2009, C: 36, s. 325-326.
	“Râfizîler”, DİA , İstanbul, 2007, C:

	34, s. 396.
	“Humus”, DİA , İstanbul, 1998, C: 18, s. 369-370.
	“Teberri”, DİA , İstanbul, 2011, C: 40, s. 214.
	“Muhammed el-Bâkır”, DİA , İstanbul, 2005, C: 30, s. 506.
	“Ca’fer es-Sâdık”, DİA , İstanbul, 1993, C: 7, s. 1.
	“Mûsâ el-Kâzım”, DİA , İstanbul, 2006, C: 31, s. 219. “Mehdî el-Muntazar”, DİA , Ankara, 2003, C: 28, s. 376-377.
Öztürk, Mustafa:	Tefsirde Ehl-i Sünnet-Şîa Polemikleri , Ankara, Ankara Okulu yay., 2009.
Punch, F. Keith:	Sosyal Araştırmalara Giriş , Çev. Dursun Bayrak, H. Bader Arslan, Zeynep Akyüz, Ankara, Siyasal Kitabevi 2005.
Sevinç, Bayram:	Hristiyan Olan Türkler ve Türk Misyonerler , İstanbul, İz yay., 2006.
Sezer, Baykan:	Toplum Farklılaşmaları Ve Din Olayı , İstanbul, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi yay. No: 2797, 1981.
Sinanoğlu, Ahmet Faruk:	Toplumsal Değişim ve Din , Hikmet Yurdu, Yıl 1, Sayı 2, Temmuz-Aralık 2008, s. 23-27.
Şehristânî:	Milel ve Nihal: Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi , Çev. Mustafa

	Öz, Ed. Mehmet Dalkılıç, İstanbul, Litera yay., 2008.
Şemsüddin Ahmed Sivasi:	Dört Büyük Halife , 2. Baskı, İstanbul, Çelik yay., 2012.
Şeyh Saduk:	Şii İmâmiyye'nin İnanç Esasları , Çev. Ethem Ruhi Fırlalı, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yay., 1978.
Taylan, Necip:	Ana Hatlarıyla İslam Felsefesi Kaynakları-Temsilcileri Tesirleri , İstanbul, Ensar Neşriyat, 1991.
Ticani, Muhammed:	Alevilik Ehl-i Beyt'in Yolu , Çev. Zeki Özkaya, İstanbul, Can yay., 1999.
	Kur'an'ı Ehl-i Beyt'e Sorunuz , Çev. Zeki Özkaya, İstanbul, Can yay., 1998.
	...Ve Hidayete Erdim , Çev. Zeki Özkaya, 3. Baskı, İstanbul, Can yay., 1996.
Toprak, Mehmet:	"Ebü'l Kasım el-Hui", DİA , İstanbul, 1998, C: 18, s. 309-311.
	"Muhammed Bakır Sadr", DİA , İstanbul, 2008, C: 35, s. 413-414.
Toran, Barlas:	Toplum Bilimlerine Giriş , Ankara, Adım Yay., 1996.
Türkdoğan, Orhan:	Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi , İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı yay., 1989.
Üçok, Bahriye:	"Ridde", İlahiyat Fakültesi Dergisi , C: VII, 1958-1959, s. 102.
Üzüm, İlyas:	"İsnâaşeriyye", DİA , İstanbul, 2001, C: 23, s. 149-153.

	“Sünnilikten Şiiliğe, Şiiликтен Sünniliğe geçen İki Müellif ve Eserleri”, İslam Araştırmaları Dergisi , 1, İstanbul, 1997, s. 148-202.
Ya’kub b. Abdüllatif,	İslam Mezhepleri ve Kelamı , Haz. Halil İbrahim Bulut v.d., İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı yay., 2019.
Yapıcı, Asım:	Müslümanlıktan Hristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir İnceleme, İslami Araştırmalar Dergisi , 20(2), Ankara 2007, s. 221-222.
Yavuz, Yusuf Şevki:	“Âşûrâ”, DİA , İstanbul, 1991, C: 4, s. 24-26.
Yazıcı, Mehmet:	“Toplumsal Değişim ve Sosyal Değerler”, The Journal of Turkish Studies , 8/8, 2013, s. 1489.
	Alevilik/Alevi Deyişlerinin ve Gülbanglarının Sosyolojik Analizi , İstanbul, Çıra Yayınları, 2011.
Yiğit, İsmail:	“Osman”, DİA , İstanbul, 2007, C: 33, s. 439.
	“Sıffîn Savaşı”, DİA , İstanbul, 2009, C: 37, s. 107-108.
Zavalsız, Y. Sinan:	Din Değiştirmenin Psiko-Sosyal Kodları, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , 12/2, 2012, s. 185-186.
www.islamkutuphanesi.com	

EKLER

EKLER 1

GÖRÜŞME SORULARI

I. GENEL SORULAR

1. Cinsiyetiniz: Kadın() Erkek()
2. Yaşınız:
3. Eğitim düzeyiniz: İlkokul() Lise() Yüksekokul /Bölüm() Okuryazar()
Okuryazar değil()
4. Meşguliyetiniz nedir?
5. Aşağıdaki tanımlamalardan hangisi sizin dini durumunuzu anlatır?
a-()İnançlı ve ibadet eden
b-()İnançlı ama ibadetlerini aksatan
c-()İnançlı ama dini görevlerini yerine getirmeyen
d-()İnanç konusunda şüpheleri olan
e-()Dini inanca sahip değil
6. Dini bilginizin kaynağı nedir?

II. MEZHEBE DAİR SORULAR

7. Ehl-i Sünnet kavramını nasıl tanımlıyorsunuz? Bu kavramın mahiyetine inanıyor musunuz?
8. Sahip olduğunuz mezhebi araştırdığınız gibi önceki mezhebinizi de ciddi ve özverili bir araştırma yapıp kendinizi tatmin edebildiniz mi?
9. Önceki mezhebinde size eksik olan fakat şimdiki mezhebinizde sizi tatmin eden şey nedir?

10. Mezhebe asıl girişimiz nasıl oldu? Kimler veya olaylar bu konuda size etki etti? (Siyasi, Kültürel, Sosyal, Ekonomik...)
11. Mezhep değiştirme bileceğiniz üzere zor bir süreçtir. Öyle ki ilk dönemler (geçiş aşaması) en zor olan kısımdır. Peki bu süreçte yaşadığınız zorluklar var mıdır? Varsa nelerdir? Ve yahut zorluğun aksine huzur mu hissettiniz? (Yani doğru yolu bulabildim diye)
12. Mezhebinizin hangi yönleri sizi etkiledi? Nasıl ve Niçin?
13. Caferiliğin temel esasları nelerdir?
14. Kendiniz için ölçüt edindiğiniz başucu niteliğinde bir kitabınız var mı?
15. Mezhebinize dair bilgilerinizi nereden öğrendik? Mezhebiniz hakkında ne kadar bilgi sahibisiniz? (Araştırarak mı, Kulaktan dolma mı, İzleyerek mi?)
16. Sahip olduğunuz mezhebe ne kadar bağlısınız? Mesela bağlı bulunduğunuz mezhebin ibadetlerini (uygulamalarını) yerine getiriyor musunuz? Getiriyorsanız bunlar nelerdir?
17. Mezhebinizle ilgili bildikleriniz dışında kendinizi geliştirmeye yönelik okuma ve araştırma yapıyor musunuz?
18. Kitaplarda şöyle bir iman çeşidi ayrımı vardır; Taklidi ve Tahkiki. Peki siz önceki ve şimdiki mezhebinizde kendinizi hangi sınıfta görüyorsunuz? (Tanımlıyorsunuz)
19. Aynı değere, inanca, fıkre ve mezhebe bağlı kimselerin bir arada yaşaması kolaydır. (elverişlidir) Peki, Siz farklı bir mezhebe bağlı olduğunuz için toplumda yaşadığınız zorluklar var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?
20. Gittiğiniz ortamlarda mezhebinizi açıkça dile getiriyor musunuz? Yoksa saklıyor musunuz?
21. Şöyle bir söz vardır, “İnandığın gibi mi yaşıyorsun yoksa yaşadığın gibi mi inanıyorsun.” Bu sözden hareketle kendinizi hangi konumda görüyorsunuz?
22. Evinizde mezhebinizin gerektirdiklerini yaşatmaya çalışıyor musunuz ve Ailenize mezhebinizin öğretileri ve değerleri konusunda etki ediyor musunuz? Mesela, Nasıl?

EKLER 2

MÜLAKAT EK SORULAR

I. GENEL SORULAR

1. Cinsiyetiniz: Kadın() Erkek()
2. Yaşınız:
3. Eğitim düzeyiniz: İlkokul() Lise() Yüksekokul /Bölüm() Okuryazar()
Okuryazar değil()
4. Meşguliyetiniz nedir?
5. Aşağıdaki tanımlamalardan hangisi sizin dini durumunuzu anlatır?
a-()İnançlı ve ibadet eden
b-()İnançlı ama ibadetlerini aksatan
c-()İnançlı ama dini görevlerini yerine getirmeyen
d-()İnanç konusunda şüpheleri olan
e-()Dini inanca sahip değil
6. Dini bilginizin kaynağı nedir?

II. MEZHEBE DAİR SORULAR

1. Tarih boyunca dini, siyasi, itikadi ve psikososyal sebeplerden ötürü mezhep değiştirmeler olmuştur peki sizin bu mezhebe geçmenizde etkili olan ana husus nedir? (İlk akla gelen)
2. Sizce ehlisünnet ve Şîa arasında en ihtilaflı gördüğünüz farklılık hangisidir? (İtikat, imamet, fıkhi konular...)
3. Peygamberimizin vefatından sonra kimin halife olacağı tayin edilmiş miydi veyahut Allah ve Resulü bu konuda ümmeti kaderiyle baş başa mı bırakmıştır?
4. İlk üç halifenin hilafete gelmesiyle Hz. Ali'ye haksızlık yapıldığını mı düşünüyorsunuz?
5. İmamet meselesine sizin gibi düşünmeyenler için ne dersiniz?

6. Hz. Ali başta olmak üzere on iki imam ilk üç halifeye muhabbet beslemelerine rağmen Şii zümreler farklı bir tavır sergilemekte. Bunun sebebi nedir? Siz ne düşünüyorsunuz?
7. Hangi sebep olursa olsun Mezhep değiştirenler eski mezhebin üyelerince yadırganmış hatta bazı baskılara da maruz kalmışlardır bu hususu anlamak adına siz ne tür baskılara maruz kaldınız? (Aile, çevre, işyeri vb.)
8. Yaşamış olduğunuz baskı sizde sosyal, psikolojik vb. hangi yönden size etki etti?
9. Şii mezhebinin fıkhi konularda değer verdiği bir başlık humustur. Enfal 41. ayette belirtildiği üzere, ‘humus harp ganimetlerini kapsadığı’ ileri sürülse de Şîa, sadece harpte alınan ganimetleri değil, her türlü ticari kazancı içine aldığını benimsemektedir. Siz bu konuda zekat, humus, sadaka gibi mali ibadetleri kime ve nasıl veriyorsunuz?
10. Caferi olduktan sonra aile, çevre, çocuk gibi alanlarda bir değişiklik oldu mu? Öncesi ve sonrası diyebileceğiniz bir örnek var mı?
11. Bir Caferi farklı bir mezhebe ait kimse ile evlenebilir mi? Tercih ederken mezhep kriteri önemsenmeli midir?
12. Diyanet ile ilişkileriniz nasıl? Camiye devam ediyor musunuz? Cami imamınız var mı? Var ise ücreti nasıl temin ediyorsunuz?